

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS M63
Seminarieledare: Klas-Göran Karlsson
Handledare: Yvonne Maria Werner
Seminariedatum och plats: 2011, 25/5 kl. 14.15 Sal 4.

BLODSKAM MED ELLER UTAN BLODSBAND

En undersökning av incestmål i Göta hovrätts jurisdiktionsområde
omkring sekelskiftet 1700

Bonnie Clementsson

FÖRORD

Vilket äventyr det har varit att skriva en masteruppsats! Ett äventyr som kan liknas vid en känslomässig berg- och dalbana. Från en nervkittlande bävan och vag oro inför utmaningen till en känsla av stolthet och tillfredsställelse när man slutligen nått målet samtidigt som ett visst vemod har infunnit sig när jag nu motvilligt lägger materialet åt sidan.

Ämnet har under arbetets gång letat sig in under huden på mig, tragiska människoöden har fånglat mina tankar på dagarna och trängt in i mina drömmar på nätterna. Men det har varit en positiv vända som gett mig nya perspektiv på livet och tillvaron och som på många sätt har berikat min egen vardag.

Jag vill rikta ett stort och varmt tack till professor Yvonne Maria Werner som varit min handledare och som har lagt ner obegränsat med tid och energi på att, med träffsäker skicklighet och i detalj, påpeka allt ifrån språkmissar till haltande resonemang. Med hennes hjälp har min uppsats utan tvekan nått högre höjder.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	4
1.1. PROBLEMFÖRMULERING OCH SYFTE.....	5
1.2. DISPOSITION	7
1.3. UTGÅNGSPUNKTER OCH ANALYTISKT PERSPEKTIV	7
1.3.1. Interaktionsperspektivet	8
1.3.2. Sexualbrotten och genusperspektivet	9
1.3.3. Känslor och incest.....	12
1.4. MATERIAL OCH METOD.....	13
1.5. BEGREPP OCH DEFINITIONER.....	17
1.5.1 Incestbegreppets mångtydighet	17
1.5.2. Övriga begrepp relaterade till incest.....	17
1.6. INCEST – BIOLOGISKT FAKTUM ELLER SOCIAL KONSTRUKTION?.....	18
1.7. TIDIGARE FORSKNING.....	19
1.7.1. Rättshistorisk forskning.....	19
1.7.2. Forskning kring incest.....	20
1.7.3. Incest utanför Norden	22
1.7.4. Sammanfattning	24
2. BAKGRUND	25
2.1. INCEST OCH KRISTENDOMEN.....	25
2.2. INCEST I LAGSTIFTNINGEN	28
2.3. STRAFFEN	31
3. BLODSKAM I DOMSBOKSMATERIALET	34
3.1. INCESTMÅL INFÖR RÄTTA – ÖVERHETSPERSPEKTIVET.....	34
3.1.1. Brottsbilden	34
3.1.2. Förmildrande omständigheter.....	36
3.1.3 Den godtyckliga rättvisan	38
3.1.4. Rättens inställning till hela, halva eller inga blodsband	39
3.1.5. Sammanfattning	43
3.2. LOKALSAMHÄLLET OCH INCESTBROTTEIN – UNDERIFRÅNPERSPEKTIVET	44
3.2.1. Relationerna	44
3.2.2. Erkännandet.....	51
3.2.3. Allmogens okunnighet?	55
3.2.4. Önskan om dispens.....	57
3.2.5. Lokalsamhällets reaktioner	58
3.2.6. Sammanfattning	73
3.3. KÄNSLOPERSPEKTIVET	75

3.3.1. Skammen, skulden och rädslan.....	75
3.3.2. Känslomässiga uttalanden och deras mottagande hos överheten.....	79
3.3.3. Hovrättens värdeladdade definitioner (patos).....	82
3.3.4. Sammanfattning.....	83
4. SLUTDISKUSSION.....	84
5. BILAGOR.....	90
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	96
OTRYCKT KÄLLMATERIAL:.....	96
TRYCKT KÄLLMATERIAL:.....	97
LITTERATUR:.....	97
<i>Internet:</i>	101

1. Inledning

Ponera att en vuxen man förgriper sig på sin trettonåriga dotter. Vi ryggar tillbaka i fasa.

Anta sedan att en gift man drabbas av sorg då hans hustru hastigt avlider och lämnar honom med fyra små barn. För att klara den mest akuta situationen rycker hans svägerska in och hjälper honom. Efter en tid uppstår tycke och mannen inleder ett nytt förhållande med sin svägerska och snart väntar de barn tillsammans. Vi suckar av lättnad för det lyckliga slutet.

Dessa två exempel är emellertid inte påhittade, utan speglar verkliga människoöden som utspelade sig för tre hundra år sedan. På den tiden blev reaktionen på båda händelserna nära nog densamma. Fasan i det första fallet jämförbar med den i det andra och enligt lagen borde alla inblandade straffas med döden.¹

Med ett modernt perspektiv är det ena ett brott, det andra endast ljuv kärlek. Man kan fråga sig hur åsikterna kan skilja sig åt så radikalt. För den tidigmoderna människan var incest ett brott mot Guds egen lag och därmed inte möjligt att sona eller böta sig fri från. Incest som begrepp innefattade också så mycket mer än vad uppslagsboken indikerar idag, nämligen: ”sexualhandling mellan personer som är förenade med blodsband”.² Definitionen stämmer väl överens med vår reaktion på de inledande exemplen. Personerna i det andra fallet var inte förenade med blodsband och alltså betraktar vi det inte som ett brott. Vi baserar våra regler på biologiska kunskaper och i svensk lag är sexuella relationer endast förbjudna mellan kärnfamiljens medlemmar, förälder/barn eller barnbarn och helsyskon. Detta är emellertid en relativt modern inställning där lagarna har modifierats efter århundraden av diskussioner. Diskussionerna är inte heller avslutade utan pågår kontinuerligt vilket visar vilka starka känslor incest fortfarande väcker och hur svårt det är att, en gång för alla, fastslå vad som bör tillåtas och vad som bör förbjudas.³

Under tidigmodern tid var lagstiftningen, angående äktenskap och sexualitet, religiöst motiverad och sexuella förbindelser utanför äktenskapet ansågs inte bara vara en synd utan också ett brott i världslig mening. Detsamma gällde för incestuösa förhållanden. Människor

---

¹ Flickan i det första fallet frikändes dock med motiveringen att hon var ung och tvingad av honom. GHA Brottmålsutslag 1716, volym BIIA:25, mål nr. 162 och 1713, volym BIIA:23, mål nr. 36.

² <http://www.ne.se/sok/incest?type=NE> efter sökning 101108.

³ Så sent som 2010 uttryckte Monica Green, socialdemokratisk riksdagskvinna, en önskan att legalisera frivillig sexuell kontakt mellan vuxna syskon efter att frågan aktualiserats då två syskon åtalats för incest i Kalmar. <http://www.expressen.se/nyheter/1.1918069/s-politiker-gor-incest-lagligt?viewstyle=> efter sökning 110227. Frågan förekommer också utomlands. Aftonbladet berättar i en artikel från 101220 att parlamentet i Schweiz föreslagit att legalisera incest. <http://www.aftonbladet.se/wendela/article8308067.ab?service=print> efter sökning 110227.

förbundna med blodsband var förbjudna att ingå äktenskap med varandra och om de inledde en utomäktenskaplig relation bedömdes brottet vara desto grövre. Detta gällde inte bara relationer mellan förälder/barn och syskon utan också fastrar, syskonbarn, nästkusiner med flera. Även giftermål ansågs skapa en släktförbindelse varför en sexuell relation med en makas/makes släkt också definierades som incest i samma utsträckning som de biologiskt baserade förbuden. Det var inte äktenskapet i sig som ansågs länka samman personerna utan den sexuella akten. Därför kunde man anklagas för incest även om man hade haft ett utomäktenskapligt förhållande med två inbördes besläktade personer.

Så var reglerna, de officiella lagarna. Men lagarna i ett samhälle kan inte ensam klargöra vilka föreställningar som faktiskt rådde i samtiden. De visar en idealbild, som konstruerats företrädesvis av det övre samhällskiktet, snarare än rådande praxis och man kan inte utgå ifrån att de stränga lagarna tillämpades fullt ut. Allvarliga brott mot normen riskerade emellertid att hamna inför domstol, och förhandlingarna som då följde ger värdefulla upplysningar om hur lagarna tillämpades och speglar samtidigt tidens normer och värderingar. Med hjälp av sådant domstolsmaterial hoppas jag kunna blottlägga inte bara den rådande officiella ideologin kring de förbjudna leden, utan också folkliga attityder och rättslig praxis.

Genom att studera mötet mellan de som anklagades för incest, de som dömde i målen och de åskådare och vittnen som ibland skymtar fram i materialet och genom att analysera de inblandades argumentation, hoppas jag kunna rekonstruera föreställningar om incesthandlingar och incestrelationer omkring sekelskiftet 1700.

1.1. Problemformulering och syfte

Det har forskats en hel del om sedlighetsbrott under tidigmodern tid. Periodens strikta sexualkontroll är välkänd och står i stark kontrast till vårt moderna samhälle. Detta kan vara en bidragande orsak till att så många har lockats och fascinerats av en epok som präglats av helt andra värderingar än vår tid, och där handlingar som vi inte ens definierar som brott kunde straffas med döden.

Även avvikande sexualitet som exempelvis våldtäkt, tidelag (sexuell relation med djur) och barnamord har studerats, men så vitt jag vet har ingen gjort en mer systematisk undersökning av incest i det tidigmoderna Sverige. Incestbrott kunde beröra allt ifrån frivilliga relationer mellan personer, som i lagens mening var besläktade, till våldtäkt eller missbruk av barn, och inställningen till incest kan antas ha skiftat från fall till fall beroende på vilka relationer ärendet behandlade. När man studerar incest under tidigmodern tid ställs man inte

bara inför föreställningar kring laglig och olaglig sexualitet utan även kring vad som överhuvudtaget ansågs vara naturligt. Här kan man dra paralleller till tidelagsbrottet som också ansågs strida mot naturens lag. Jonas Liljeqvist som studerat tidelag i Sverige skildrar hur en uppriktig rädsla för Guds vrede fick vittnen att träda fram. ”Förtigen synd var delad synd” och Guds vrede kunde drabba både kollektivt och personligt. Därför hade lagens stränga straff stöd hos befolkningen, menar Liljeqvist.⁴

Samhällets syn på barnamord under samma period beskriver Inger Lövkrona som ”en dubbel synd”. Brottet stred både mot förbudet att dräpa och förbudet för utomäktenskaplig sexualitet, men det var osedligheten framför våldet som hamnade i fokus i samhällsdebatten. Lövkrona ser endast i undantagsfall att barnamörderskan visade djup ånger och samvetsqual inför sitt brott och hon ser heller inte några tecken på att lokalbefolkningen såg synderskan som känslökall och grym på det sätt som överheten sökte framställa henne.⁵

Tidelag och barnamord var två av de mest avskydda brotten under 1600- och 1700-talet. Det ena var ett typiskt manligt brott och det andra nästan lika typiskt kvinnligt, men båda klassificerade, enligt den samtida terminologin, som högmålsbrott med dödsstraff som följd. Ett straff vars förankring och acceptans hos befolkningen varierade beroende på omständigheterna.

Hur var det då med incest? Även det var ett högmålsbrott som kunde leda till döden för den skyldige men som, i motsats till tidelag och barnamord, var närmast könsneutralt. I stort sett lika många kvinnor som män bröt mot reglerna eftersom man per definition behövde en person av motsatt kön för att kunna begå brottet.⁶

Genom att ta avstamp i de normer som lagarna representerade i samhället vill jag undersöka hur samtiden uppfattade incestbrotten under en tjugoförårsperiod omkring sekelskiftet 1700. Det är hela tiden ”synen på” och samtidens föreställningar som står i förgrunden, inte en önskan att beskriva beteendet i sig eller att jämföra dåtidens idévärld med dagens. Rent konkret kommer jag att söka svar på följande frågor:

- Vilka föreställningar förekom kring incest i olika former i samtiden?

---

⁴ Liljeqvist, Jonas, *Brott, synd och straff. Tidlagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet*, (Umeå, 1992). Citatet från sid. 97.

⁵ Lövkrona, Inger, *Annika Larsdotter – barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*, (Lund, 1999), sid. 200 och 205.

⁶ Manlig homosexualitet var förbjuden enligt lag från och med 1608 men ledde ytterst sällan till något rättsfall. Kvinnlig homosexualitet diskuterades inte ens som en möjlighet. Österberg, Eva, ”Den förmoderna kvinnan – variationer och tvetydigheter”, i *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*, (Stockholm, 1997), sid. 16.

- Hur ställde sig omgivningen till de som begått synden? Dömdes kvinnor och män olika hårt, i rätten eller av allmogen? Skiftade omgivningens inställning till incestuösa relationer beroende på vilket slags relation det rörde sig om? Jämställdes biologiska släktband med släktskap som uppstått genom äktenskapet även i praktiken?
- Vad drev människor att överhuvudtaget bryta mot förbuden? Var relationerna frivilliga eller i huvudsak framtvungade av den manliga parten alternativt resultat av kvinnlig eller manlig förförelse?

1.2. Disposition

Uppsatsens första kapitel består av en genomgång av de teoretiska och analytiska verktyg som kommer att ligga till grund för undersökningen jämte en redogörelse för källmaterialet och forskningsläget på fältet. Sedan följer en bakgrundsteckning där jag tar upp incestbegreppets historiska bakgrund och olika religiösa tolkningstraditioner samt de incestuösa relationernas kriminalisering och de straffrättsliga påföljderna som väntade den som bröt mot lagarna.

Själva analysen är indelad i tre delar. I den första delen anlägger jag ett ovanifrånperspektiv genom att presentera brottspanoramat och analysera domstolarnas domslut i de olika målen med en uppdelning efter relationstyperna. Jag kommer att betrakta hovrätten och dess ledamöter som representanter för överheten och den rådande normativa ordningen. Den andra delen har ett underifrånperspektivet och ett tematiskt upplägg där jag koncentrerar mig på befolkningens inställning till incest, så som den framkommer i domstolsmaterialet. I den tredje och avslutande delen lyfter jag upp analysen på en högre nivå genom att studera känslornas betydelse vid rannsakingarna. Avslutningsvis summerar jag min analys med en reflekterande diskussion.

Direkt efter uppsatsens slut finns det, i en bilaga, möjlighet att studera några av de tabeller som jag skapat och som ligger till grund för mina diskussioner i den löpande texten.

1.3. Utgångspunkter och analytiskt perspektiv

Som analytisk ram för min undersökning kommer jag att använda mig av tre olika teoretiska perspektiv, nämligen interaktion, genus och känslor.

Interaktionsperspektivet kan förhoppningsvis synliggöra skillnader och likheter mellan överhetens och allmogens föreställningsvärld. *Genusperspektivet* synliggör om inställningen till brottet kunde variera beroende på om det var en man eller kvinna som stod anklagad samtidigt som det sätter relationen mellan könen i centrum. Slutligen kommer jag att knyta an

till de teorier om *känslornas roll* som lanserats av forskare som William M. Reddy och Barbara H. Rosenwein.

1.3.1. Interaktionsperspektivet

Det har inom forskningen framhållits att rättssystemet under tidigmoderntid fungerade i harmoni med folkets åsikter och värderingar. Lagarna var visserligen mycket stränga men den praktiska tillämpningen var långt ifrån lika hård. Rättsinstanserna kunde mycket väl frångå lagens bokstav då de bedömde fall med förmildrande omständigheter, och när det gällde vissa specifika brott mildrade man straffet närmast rutinmässigt oavsett omständigheterna.⁷ Flera forskare ser detta som en anpassning till allmogens känsla för, som det hette på den tiden, ”rätt och billighet”. Genom den milda praktiska tillämpningen fick de stränga lagarna befolkningens tysta godkännande.⁸

Eva Österberg har påpekat att lagarna i ett samhälle överlag måste följa människors känsla för rätt och fel annars skulle överhetens legitimitet snabbt undergrävas. Däremot har en viss diskrepans alltid funnits, och normer och ideal från samhällstoppen bör hela tiden ha samverkat med folkliga föreställningar om rättvisa. Denna interaktion menar Eva Österberg, tillsammans med flera forskare och jag med dem, har drivit utvecklingen framåt.⁹ Ett exempel på en sådan interaktion ges i Jonas Liljeqvists avhandling om tidelagsbrottet. Före mitten av 1600-talet straffades tidelag med att förövaren brändes levande på bål. Men bålstraffet var av olika anledningar inte accepterat av allmogen. Trots att handlingen även i folkets ögon var en styggelse, och rädslan för Guds vedergällning om syndaren inte straffades helt reell, drog man sig för angivelser. Efter 1640-talet ändrades hanteringen av denna typ av brott genom att brottslingen halshöggs innan kroppen brändes, varpå angivelserna ökade betydligt.¹⁰ Praxis hade med andra ord anpassats efter allmänhetens reaktioner.

Denna interaktion, mellan lagstiftningens teori och praktiska tillämpning, mellan ideal och verklighet och mellan överhetens principer och allmogens rättsmedvetande, kan delvis ha förhandlats fram i rättssalen. Genom att studera incestmålen såväl från ett ovanifrånperspektiv som från ett underifrånperspektiv där lagmännen får representera det första och allmogen det

---

⁷ Ett tydligt exempel på rutinmässig strafflindring är enskilt hor (sexuell relation där en part är gift och den andra ogift) som fram till 1653 var belagt med dödsstraff men där ytterst få dödsdomar kom att verkställas. Thunander, Rudolf, *Hovrätt i funktion. Göta hovrätt och brottmålen 1635-1699*, (Stockholm, 1993), sid 96f.

⁸ Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid 71.

⁹ Österberg, Eva, *Folk förr. Historiska essäer*, (Stockholm, 1995), 119-122. Interaktionsteorin kan sägas vara en reaktion på andra forskares tolkningar av det tidigmoderna samhället som ovanifrån styrt, där kyrka och stat använde den lutherska ideologin för att kontrollera och disciplinera landets invånare. För en närmare genomgång av de som uttalat sig för respektive teori läs: Bergnlöv, Eva *Skuld och oskuld. Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680-1800*, (Lund, 2002), sid. 57-69.

andra, hoppas jag kunna ge en allsidig bild av tidens normer, värderingar och förhållningssätt till fenomenet incest.

1.3.2. Sexualbrotten och genusperspektivet

Under stormaktstiden pågick vad man kan kalla för en disciplinering av befolkningen, då statens medel för kontroll av dess undersåtar blev allt effektivare. Hela administrationsapparaten moderniserades och inom rättsväsendet betydde det en förändring från lokalt till centralt styre, från lekmän till expertis, från en strävan att kompensera och medla i konflikter till att istället straffa den som felat. I äldre rättsprocess hade den personliga hedern varit en viktig tillgång, men nu minskade dess betydelse samtidigt som kraven på teknisk bevisning ökade. Hela förloppet var likartat i hela Västeuropa och har beskrivits som en ”judiciell revolution” trots att det var både en långsam och en fredlig process.¹¹

I Norden ledde statsmaktens disciplineringssträvanden till att sedligheten kom att betonas starkt.¹² Den katolska kyrkan hade sett all sexualitet som mer eller mindre syndig. Idealet var den celibatära monastiska livsformen, och även om äktenskapet betraktades som ett sakrament, alltså en av Gud instiftad helig ordning, sågs sexualiteten främst som något nödvändigt ont och en eftergift för mänsklig svaghet. Med den protestantiska reformationen, särskilt då i dess lutherska form, uppvärderades sexualiteten inom äktenskapet. Sexualiteten i sitt rätta element ansågs bidra till ett gott äktenskap vilket var grunden för ett gott hushåll och i förlängningen ett gott samhälle.¹³ Omvänt betraktades alla former av utomäktenskaplig sexualitet som ett brott mot Guds bud, vilket medverkade till samhällets fördärv och till att Guds vrede hotade att drabba alla. Därmed fick man en koppling mellan moralen och samhällutvecklingen som kunde legitimera den stränga sexuallagstiftningen, även då man straffade brott som egentligen inte hade någon riktig målsägande, t.ex. när det var fråga om lönskaläge.¹⁴

Den lutherska kyrkan må ha uppvärderat sexualiteten men dess ideal kom samtidigt att befästa den patriarkala samhällsordningen, genom att i anknytning till äldre kristen tradition

---

¹⁰ Liljequist, sid. 92-98.

¹¹ Österberg, Eva ”Rätt och moral” i *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, (Lund, 2005), sid. 144f.

¹² Harriet Marie Terjesen har påpekat att syfilisens utbredning under 1500 och 1600-talet också kan ha varit en drivkraft för överhetens önskan att stävja omoralen. Terjesen, Harriet Marie, *Blodskam og Leiermål i Forbudne Ledd. En studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602-1659/61*. (Tingbokprosjektet, Oslo, 1994). sid. 38.

¹³ Se både begreppet ”huset”, ”hushållet” och ”sängen” i Marklund, Andreas, *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning*, (Umeå, 2004), sid. 41 och 99f och 181.

¹⁴ Naess, Hans Eyvind och Österberg, Eva, ”Sanctions, Agreements, Sufferings” i *People meet the law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*, red.

betona kvinnans underordning i hushållet.¹⁵ I teorin var den ökande sexualkontrollen i det närmaste könsneutral mot slutet av 1600-talet och hade, enligt vissa forskare, väl förankring hos vanligt folk men i praktiken kom ofta kvinnor att drabbas socialt hårdare än männen vid sexuella övertramp.¹⁶

Rudolf Thunander förbinder folkets uppslutning kring de stränga moralreglerna med ekonomin. Utomäktenskapliga kontakter ledde till oäkta barn som i sin tur vållade problem kring faderskap, försörjning, arv och ägande.¹⁷ En åsikt som den norska historikern Kari Telste delar. Hon påtalar också samspelet mellan sexualiteten och äran och menar att både folket och lagen önskade sexualiteten knuten till äktenskapen men samtidigt var man inte helt enig i vad som konstituerade en laglig förening - äktenskapslöftet eller den kyrkliga vigseln.¹⁸

Gísli Águst Gunnlaugsson ställer sig något mer tveksam till huruvida allmogens åsikter verkligen var i samklang med lagstiftningen. Visserligen minskade antalet oäkta barnafödslar under 1600-talet i hela Norden men samtidigt ökade sexualbrotten. Båda delarna talar mer om vilket genomslag den allt effektivare kontrollen hade, än om vilka värderingar som allmogen faktiskt själva haft, påpekar hon.¹⁹

Inom fältet för genusperspektivet i historieforskningen har man diskuterat på vilket sätt förändringarna i samhället påverkade kvinnornas situation. Det har framhållits, att trots att kvinnan på ett normativt plan var underordnad mannen kunde hon i praktiken ibland lämnas större handlingsfrihet än vad lagen indikerade.²⁰ Gudrun Andersson, som studerat mäns och kvinnors agerande vid tinget, ifrågasätter till och med om man verkligen kan tala om en praktisk underordning överhuvudtaget.²¹ Även om jag inte riktigt kan instämma i denna slutsats, anser jag att den senare vinklingen av genusperspektivet, som betonar kvinnans

---

Österberg, Eva and Sogner, Sölvi, (Oslo, 2000), sid. 141f; Hull, Isabel V. *Sexuality, State and Civil Society in Germany 1700-1815*, (New York, 1996), sid. 23.

¹⁵ Österberg, "Rätt och moral", sid. 160.

¹⁶ Lindstedt Cronberg, Marie, *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880*, (Lund, 1997), sid 222 och 248. Också Gudrun Andersson poängterar att kvinnor och män visserligen straffades i lika hög grad men att kvinnorna ändå var mer utsatta vilket påverkade deras agerande i rätten. Andersson, Gudrun, *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*, (Uppsala, 1998), sid. 297.

¹⁷ Thunander, *Förbjuden kärlek. Sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talets Sverige*, (Stockholm, 1992), sid. 12f. Se också Sundin, Jan, *För Gud, Staten och Folket. Brott och rättsskipning i Sverige 1600-1840*. (Stockholm, 1992), sid. 315.

¹⁸ Telste, Kari, *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*, (Oslo, 1993), sid. 16 och 110f.

¹⁹ Gunnlaugsson, Gísli Ágúst, "Sedlighetsbrott i Norden 1550-1850" i *Den 22. Nordiske historikermöte. Oslo 13-18 augusti 1994. Rapport II. Normer og sosial kontroll i Norden ca. 1550-1850. Domstolene i samspill med lokalsamfunnet*. Red. Tønnesson, Kåre, (Oslo, 1994), sid. 121f.

²⁰ För en mer detaljerad redovisning om forskningen kring kvinnas plats och hennes möjligheter under tidigmodern tid se: Bergenlöf, *Skuld och oskuld...*, sid 69-82 eller Lennartsson, Malin, *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*, (Lund, 1999), sid. 14-30.

²¹ Andersson, sid. 302.

möjligheter och aktiva agerande, vara mer fruktbart än då hon hamnar i en passiv mottagande roll för männens lagar och handlingar.

Föreställningar kring manligt och kvinnligt, menar jag, skapas och reproduceras i ett samhälle kontinuerligt av båda könen. Det är ingen renodlad förhandling där män och kvinnor står på var sin sida. Därför är det viktigt att inte bara se alla kvinnor (eller män) som en homogen grupp som agerar utefter sin könsroll, utan också som aktiva aktörer utifrån sin roll som kristna eller efter sin sociala status som hustru, änka, husmor eller piga och så vidare. Sexualiteten, i alla dess olika former, är nära förknippad med den sociala konstruktionen av kvinnligt och manligt. Troligtvis finns det också flera parallellt existerande föreställningar kring olika könsroller och beteenden, föreställningar som enskilda individer kan välja att lyfta fram och betona för att främja sina egna intressen.

Att kvinnans, liksom mannens, samhällsposition är viktig att framhålla har bland annat påpekats av Karin Hassan Jansson. Hon ser, efter inspiration från Joan Scott, konstruktionen av kön som resultatet av en konflikt där varje norm och föreställning har problematiserats och förhandlats i olika sammanhang innan den vunnit officiell kraft. Samma norm kan också ifrågasättas på nytt vid ett senare tillfälle och efter ny förhandling omvärderas. Hassan Jansson har studerat våldtäkter under tidigmodern tid och ser hela inställningen till våldtäkt som en social konstruktion som baserades på samhällets övriga föreställningar och normer. Könsrollernas inbördes förhållande fick betydelse för hur våldtäktsmålen avgjordes. Husbondens auktoritet i 1600-talets Sverige var stark och trots att man både lokalt och centralt insåg att mannen kunde ha missbrukat sin ställning ledde anklagelser ändå sällan till fällande domar, vilket betonar just hur svårt det var att gå emot rådande ideologi.²² På ett liknande sätt beskriver Eva Bergenlöv synen på barnkvävning respektive barnamord som resultat av konstruktioner, baserade på samhälleliga föreställningar kring idealet för kvinnan och moderskapet och motbilden mot detsamma.²³

Även synen på incest har bevisligen följt samhällets generella inställning till sedlighet, kvinnligt och manligt. Aktörerna vid de rättsliga förhandlingarna har hela tiden agerat i enlighet med befintliga könskonstruktioner men samtidigt valt att markera de argument som de ansett bäst kunnat tjäna deras syften. I förhandlingarna blottläggs de möjliga föreställningarna, värderas mot varandra, accepteras eller förkastas och rekonstrueras under processen den officiella bilden av kön, sexualitet och incest.

---

²² Jansson, Karin Hassan, *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800*. (Uppsala, 2002), sid. 21f och 299.

²³ Bergenlöv, *Skuld och oskuld...*, sid. 419f.

1.3.3. Känslor och incest

Människans känsloliv har länge betraktats som något medfött som existerat vid sidan om hennes mer rationella och analytiska förmågor. Civilisationsprocessen har i linje med en sådan tanke upprepade gånger beskrivits som en ökad kontroll av känslorna oavsett om man som Norbert Elias har valt att se kontrollen som inifrån styrd eller som Foucault som utifrån påtvingad.²⁴

Detta synsätt har emellertid ifrågasatts av bland andra historikern Barbara H. Rosenwein. Hon ser istället känslolivet som en kontinuerlig anpassning till individens omgivning. Känslor som är socialt accepterade i en gemenskap ges utrymme att växa, medan känslor som inte bemöts med välvilja kommer att försvinna i sin linda. De tillåts med andra ord aldrig att utvecklas till något som behöver kontrolleras eller döljas. Sådana ”känslomässiga gemenskaper” (emotional communities), menar Rosenwein, ser olika ut beroende på vilken tid och plats man befinner sig i.²⁵

Antropologen William M. Reddy ser känslorna som en hållbar förklaring till struktur/aktörs-problematiken. Han beskriver känslorna som *endast delvis konstruktioner* som förhandlas i den sociala gemenskapen. Människors individuella känsloliv gör att olika människor kan reagera på olika sätt i likartade situationer, vilket i förlängningen kan förklara förändring av helheten. Makten i ett samhälle lägger Reddy i händerna på de grupper som tillåts avgöra vilka känslor som är accepterade.²⁶ Förhandlingar kring känslolivet sker via ”känslomässiga uttalanden” (emotives). Sådana känslomässiga uttalanden är både beskrivande och påverkande. Dels kan uttalandet påverka känslan hos den som uttalar påståendet, men samma uttalande kan också påverka andra människor i omgivningen. Att t.ex. uttala ”jag är ledsen” kan förstärka känslan hos den som uttalar orden men också framkalla medlidande hos den som lyssnar.

I min undersökning kommer jag att analysera känslornas betydelse vid förhandlingar och domslut. Genom att fokusera på känslomässiga uttalande som i enlighet med Reddys definition ses som beskrivande och påverkande hoppas jag kunna ge en bild av hur de ”känslomässiga gemenskaperna” var uppbyggda under perioden ifråga. En eventuell påverkan

---

²⁴ För en närmare summering av känslornas plats inom tidigare forskning. Se Rosenwein, Barbara H. ”Worrying about Emotions in History” i *The American Historical Review*, Vol. 107, Nr. 3, (2002), sid. 821-845.

²⁵ Rosenwein, sid. 842.

²⁶ Reddy, William M. ”Against Konstruktionism. The Historical Ethnography of Emotions” i *Current Anthropology*, Vol. 38, Nr. 3, (1997), sid. 334f.

kan naturligtvis inte skönjas i stunden för uttalandet, men man kan kanske anta att ju fler snarlika uttalanden som gjorts, desto starkare påverkan har den allmänna strukturen utsatts för.

1.4. Material och metod

Min undersökning bygger till allra största delen på hovrättsmaterial från Göta hovrätt. Domböcker har använts av många historiker, särskilt de senaste decennierna, och de ger onekligen en god inblick i det vardagliga livet och speglar attityder från en svunnen tid. Denna typ av källmaterial ger upplysningar om normer och ideal men också om faktiskt beteende.

De svenska hovrätternas inrättande kan kopplas till centraliseringen av landets administration. Dess ledamöter tillsattes av kungen och deras uppgift var dels att döma i svårare mål och dels att verka för en nationell likriktning av rättsväsendet genom att kontrollera underrätternas arbete. Göta hovrätt inrättades 1635 som den fjärde svenska hovrätten och placerades i Jönköping. Mot slutet av 1600-talet bestod rätten av 15 ledamöter, inklusive en vice president och en president, varav minst sju måste vara närvarande för att beslut skulle kunna fattas.²⁷

Trots att domböcker är en veritabel guldgruva för den som vill nå kunskap om vanligt folk, är materialet inte helt oproblematiskt att använda. Stilen är generellt ganska opersonlig och målen skrivna i en standardiserad form. Detta är både till hjälp och till besvär. Genom att lära sig hur protokollen ställdes upp, vilka ord och fraser som användes och vilka argument som återkommer underlättas läsningen, men samtidigt är det på bekostnad av nyanser och detaljer. Rätten styrde också innehållet i protokollen; häradsrätten valde vilka frågor som skulle ställas och vilka undersökningar som var relevanta och även hur ärendet skulle beskrivas för hovrätten. Det säger sig självt att den anklagade många gånger var beroende av lagläsarens sympati, oavsett om denne tog parti medvetet eller ej.

På häradsnivå stod den anklagade bokstavigt talat inför tingsrättens ledamöter. De möttes öga mot öga och förhandlingarna hölls inför allmänheten. Tinget fungerade som en social arena för konfliktlösning,²⁸ och man kan förutsätta att diskussionerna i rätten, anklagelser såväl som försvar, har riktats delvis till åhörarna. Dessa kunde också aktivt gripa in i förhandlingarna och ta ställning för eller emot. Protokoll från häradsrätterna är generellt mer utförliga än hovrättens egna anteckningar och de anklagade och eventuella vittnen ges mer

---

²⁷ Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid. 12 och 27.

²⁸ Se t.ex. Österberg, *Folk Förr...*, sid. 143.

utrymme, men man får inte glömma att det var representanter från den mer utbildade överheten som avgjorde vad som var värt att nedteckna även på den nivån. När det gällde grövre brott som riskerade dödsdom skickades ärendet vidare till hovrätten som oftast fällde ett avgörande enbart baserat på den inskickade texten. Hovrätten hade dock möjlighet att i tveksamma fall kräva att tingsrätten höll fler förhör med de åtalade eller med vittnen runt omkring och i undantagsfall kunde de också låta skicka efter fångarna och fråga ut dem själva.²⁹

Jag ser ett par fördelar med att använda hovrättsmaterial. Först och främst hade min undersökning inte varit möjlig att göra utan hovrättens register. För att hitta motsvarande material på häradsnivå hade man fått leta igenom tusentals handskrivna sidor. Dessutom är det bara i hovrättsmaterialet man kan se vad förhandlingarna resulterade i, vilken dom som blev den slutgiltiga för de åtalade. En annan fördel med hovrättsprotokollen är att jag i de flesta fall kan se vad hovrätten har baserat sin dom på. De åtalade är lika dolda för mig idag som de var för hovrättens assessorer. Tingsrättens inskickade material presenterades av advokatfiskalen vid hovrätten och samma material kan jag nu läsa flera hundra år senare.

Däremot kan jag inte ta del av de diskussioner som föregått domsluten, och jag kan givetvis inte läsa texten på samma sätt som man gjorde i samtiden. Min förkunskap och förståelse för ordval, speciella uttryck eller rådande företeelser är av naturliga skäl begränsad, men samtidigt kan jag möjligen dra fördel av att jag står utanför skeendet. Kanske kan jag upptäcka mönster och föreställningar som för den samtida betraktaren var så självklara att de blev osynliga. Naturligtvis hade det varit ännu bättre om jag kunnat använda även de häradsprotokoll som behandlar de mål jag analyserat och som finns angivna i hovrättens register, vilket dock inte har varit genomförbart rent tidmässigt. Däremot har jag letat upp ett tiotal mål i de lokala häradsstingens domböcker, vilket har gett mig en liten insyn i hur dessa protokoll kunde se ut och vilka detaljer som har fallit bort i hovrättens sammanfattning.

Hovrättsprotokollen är uppbyggda efter ett förutbestämt mönster. Man skrev alltid ner datum och namnen på närvarande assessorer och på de åtalade, i vilket släktförhållande de sistnämnda stod till varandra samt tingsrättens domslut och vilken lag eller paragraf den åberopade för sitt beslut. Ofta framgår också omständigheterna för brottet; om barn avlats, om de anklagade erkänt eller nekat, om brottet försiggått under en lång tid eller var en enstaka företeelse, om det skett under alkoholpåverkan eller om den ena (kvinnan) blivit ”lockad”

---

²⁹ I mitt material handlar det endast om en handfull ärenden (mindre än 5 %).

eller ”tubbad”, om de åtalade visade ånger eller ruese, om deras vandel var god eller ej, om de hade släktens eller lokalsamhällets stöd o.s.v.

Alla dessa uppgifter förekommer men anges mer eller mindre explicit. Ibland kommer uppgifter fram närmast i förbifarten vilket antyder att de lika gärna hade kunnat utelämnas. T.ex. nämns inte alltid om en förbindelse ledde till graviditet i det inledande referatet av ärendet, men i samband med domslutet kan mannen åläggas årlig avgift för barnets försörjning, eller så fastställs att modern ska ansvara för barnets fostran. Detta gör att de uppgifter som faktiskt nämns i protokollen måste ses som ett absolut minimum. Om x antal hustrur bad för sina män, eller om x antal åtalade bad om nåd är det minst så många – men det kan mycket väl vara fler.

Jag har använt en serie av brottsmålsutslag som just mellan åren 1694-1716 hade ett register ordnat efter brottets art, varför detta också blir min tidsmässiga avgränsning. Efter en sammanfattning av målet och tingsrättens dom kommer hovrättens egen argumentation och dom följt av eventuella extra inlagor. Om hovrätten var osäker på ett domslut kunde de skicka målet till kungen eller kungens råd och resultatet redovisas då direkt efter det ursprungliga målet. Vanligtvis beskrivs ett mål på 3-5 sidor, och totalt har jag gått igenom drygt 500 sidor.

Registret är tyvärr inte helt komplett. Av någon anledning saknas information om mål från året 1715 helt och ibland refererar man tillbaka till ett mål ett tidigare år som inte finns med. Någon gång har jag också stött på incestmål som hamnat under en annan rubrik (våldtäkt) i registret. När man tittar i advokatfiskalens, alltså åklagarens, parallella anteckningar märker man också att målen inte alltid följs åt i serierna. Det finns fall i advokatfiskalens böcker som inte finns med i brottsregistret.³⁰ Varför det är på detta viset är omöjligt att säga med säkerhet. Kanske har några mål fallit bort när man skapat registret och då borde man kunna hitta de saknade målen inne i boken genom att läsa den sida efter sida. Detta har jag inte ansett vara tidsekonomiskt i förhållande till mervärdet. Däremot har jag parallellt läst advokatfiskalens protokoll översiktligt, för några år, där framför allt assessorernas enskilda åsikter ibland antecknades.³¹

Jag kommer att kombinera kvantitativa och kvalitativa analysmetoder. Generellt sett anser jag att kvantitativa resultat måste tas med en stor nypa salt. De kan aldrig antas beskriva i vilken utsträckning företeelserna existerade i verkligheten då man aldrig kan veta hur många brott som inte anmäldes över huvud taget - det så kallade mörkertalet. Eftersom registret

---

³⁰ I advokatfiskalens anteckningar finns bland annat sex fall daterade från år 1715. Av dessa finns ett i brottsmålsutslagen daterad till år 1716 istället.

bevisligen inte är komplett kan man inte heller med säkerhet uttala sig kvantitativt om ärendena som anmäldes till rätten. När man försöker dela in brott, domslut och människor i kvantitativa jämförelser ställs man också inför flera definitionssvårigheter, ibland i brist på information och ibland på grund av gråzoner eller motstridiga fakta. Det finns ingen exakt mall för hur man bör gå till väga samtidigt som indelningarna är nog så viktiga för slutprodukten. I viss mån kan en tydlig presentation av de kategoriseringar och eventuella undantag som använts avhjälpa problemet men det vore vanskligt att enbart förlita sig på statistiken.

Trots dessa invändningar anser jag, eftersom felmarginalen bör vara procentuellt snarlik i olika kategorier, att en inbördes relativ jämförelse mellan incestbrotten ändå kan vara användbar för att peka på de stora tendenserna. Till största del kommer jag emellertid att analysera målen på ett mer kvalitativt sätt, baserat på händelseförlopp och argumentation som beskrivs i protokollen. Genom lagen markerades en skarp gräns för det tillåtna och det förbjudna, men verkligheten var inte lika tydlig och självklar. Särskilda omständigheter, undantag och motsägelsefulla inslag tvingade fram en problematisering av lag och norm. Argumentationen i rättsprocessen kan därför fungera indirekt som en beskrivning av olika föreställningar kring brottets karaktär. Hur försvarade de åtalade sina handlingar? Finns det skillnader mellan mäns och kvinnors argument? Hur ställde sig lokalsamhället till brottet och brottslingen? Och hur togs uppgifterna emot av domarna? Vilka tolkningar fick företrädare när rätten avslutningsvis motiverade och fällde sin dom?

Eva Bergenlöv har presenterat en tysk modell för att dela in rättsliga argument i *logos*: logiska argument som refererar till lagar och generella normer, *etos*: som åberopar andra auktoriteter och texter eller prejudikat samt *patos*: känsloladdade formuleringar i syfte att påverka och övertyga och därmed legitimera sina beslut.³² I linje med Reddys idéer satt de på makten, som gavs företrädare att avgöra vilka känslor som var legitima i ett samhälle, vilket man kan säga var just vad hovrätten gjorde då de behandlade underrättens uppgifter. De valde vilka argument som skulle betonas och ges tolkningsföreträdare, vilka mål som skulle dömas efter lagens bokstav och vilka åtalade som förtjänade att benådas. Särskilt i analysens sista del kommer jag därför att jämföra protokollen från tingsrätten med de från hovrätten i samma mål för att se vilka förändringar och omvärderingar som målet kan ha fått.

---

³¹ Jag har läst knappt 250 sidor av advokatfiskalens anteckningar vilket berör mål som behandlades mellan 1700-1716.

³² Modellen har använts av Katharina Sobota, juris doktor vid universitetet i Jena för analyser av nutida rättsfall. Bergenlöv, *Skuld och oskuld...*, sid. 33.

1.5. Begrepp och definitioner

1.5.1 Incestbegreppets mångtydighet

Incestbrottet är ett komplext fenomen vilket har flera olika beröringspunkter med både våldsbrott och generella sedlighetsbrott. För att studera ämnet närmare behövs en uppdelning och närmare definiering av vilken relation man undersöker. Man kan tänka sig flera olika gränsdragningar, där vad som är lagligt eller inte blir en naturlig början. Men man kan också argumentera för andra skiljelinjer; mellan frivilliga relationer och de med våld påtvingade handlingarna eller mellan sådana relationer där minderåriga varit inblandade eller inte, och i ett modernt perspektiv blir den biologiska aspekten tillika en naturlig gränsdragning.

I motsats till idag innefattade incestbegreppet för 300 år sedan mestadels frivilliga relationer mellan vuxna, men det förekommer även våldtäkt eller utnyttjande av barn. Dessa kategorier är dock så vitt skilda åt att de inte kan benämnas utan att hänsyn tas till vilken sorts incest man talar om.

1.5.2. Övriga begrepp relaterade till incest

I domböckerna används ett flertal ålderdomliga uttryck som efter att man vant sig faktiskt känns både korrekta och användbara. De beskriver i ett ord vad vi ofta använder omskrivningar för. De finns också en rad synonymer för incest och olika lagstermer som kommer att finnas med i uppsatsens text eller citat varför det kan vara lämpligt göra en kort presentation av de vanligast förekommande uttrycken.

Sexuell kontakt mellan personer som var närmast besläktade kallades för *blodskam* eller *kätteri*.³³ *Incest* användes ganska generellt som synonym både för närmare släktrationer men också då ärendet gällde ett mer avlägsna släktskap. Ofta kompletterades ”incest” med en gradbestämning, incest av 1:a eller 2:a grad t.ex. Jag kommer att använda incest och blodskam synonymt för alla brott i de förbjudna leden.

Definitionsmässigt skilde man på släkt via blodsband, *skyldskapsspjäll* och de som var släkt via giftermål *svågerskapsspjäll*, eller *frändsämjospjäll*. Dessa begrepp användes i mindre utsträckning då det handlade om de närmaste relationerna. Jag kommer då och då att använda dessa begrepp för att särskilja blodsbands- och icke blodsbandsrelationer.

---

³³ Kätteri var ursprungligen ett uttryck för personer med avvikande religiös inställning. Kättare beskyldes inte sällan för osedlighet och med tiden förändrades betydelsen av ordet till att även innefatta sexuell aktivitet mellan besläktade personer.

När häradsrätten skickade vidare ett mål *refererade* man eller *hemställde* ärendet till hovrätten. Samma sak gjorde hovrätten då den skickade ärendet vidare till kungen eller det kungliga rådet. När en domstol ändrade det lagstadgade straffet till ett mildare *arbitrerade* man straffet. Om man istället benådade en redan dömd person till ett mildare straff kallades det att man *leutererade*. När det handlade om högmålsbrott var det endast kungen och den kungliga hovrätten som hade makt att arbitra eller leuterera.³⁴ Männerna som handlade ärendena vid Göta hovrätt kallades för *assessorer* medan de anklagade ofta benämndes *delinkventer*.

Innan vi kastar oss in i stormaktstidens incestproblematik kan det också vara på sin plats att först stanna upp en stund kring själva fenomenet incest och genom en tillbakablick i historien försöka förstå hur incestförbudet först uppkom och vad man baserade lagarna på.

1.6. Incest – biologiskt faktum eller social konstruktion?

Forskarnas stora fråga kring incest har kretsat kring biologi och kultur. Incestförbud finns implicit eller explicit i alla samhällen, och särskilt då mot sexuella relationer inom kärnfamiljen; mellan far/dotter, mor/son och mellan syskon.³⁵ Detta leder till slutsatsen att aversionen mot incest är något medfött mänskligt, en biologisk sanning om man så vill. Ändå har man i de flesta samhällen utvecklat socialt konstruerade lagar för vilka relationer som bör tillåtas eller förbjudas. Dessa lagar har varit uppbyggda efter olika regler beroende på vilken tid och vilket samhälle det gällt och de förbjudna relationerna har skiftat därefter. Om fenomenet incest verkligen var instinktivt och naturligt borde dess begränsningar vara likadana överallt och det skulle inte ha funnits behov av att konstruera lagar omkring det!

Sociologerna Jonathan Turner och Alexandra Maryanski förklarar utvecklingen med att människan i sin evolutionära process var hjälpt av en tätare sammanhållning familjevis. Känslöbanden som möjliggjorde familjebindningen, för tusentals år sedan, kunde emellertid sätta de naturliga skyddsmekanismerna mot inavel (vilka i grunden är gemensamma för alla däggdjur) ur spel. De defekter som följde på incestuösa relationer bör därför tidigt ha skapat outtalade restriktioner för relationer som senare kodifierades i lagar och regler.³⁶

Incesttabu kunde sedan förstärkas om det fanns andra sociala fördelar att uppnå. Detta förklarar alltså att de kulturella incestförbudet har skiftat mellan olika samhällen. Med principen för exogami (giftermål utanför den egna gruppen) kunde man till exempel bygga

---

³⁴ Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid. 196f

³⁵ Turner, Jonathan and Maryanski, Alexandra, *Incest. Origin of the taboo*, (London, 2005), sid 2.

³⁶ Turner, Maryanski, sid 28, 35f och 184f.

fördelaktiga kontakter och minska risken för större konflikter mellan hela grupper genom att gifta bort ett barn med en partner från en angränsande stam/släkt/grupp.³⁷ I andra områden har man istället betonat viljan att undvika inbördes rivalitet genom att gifta bort barnen efter i förväg bestämda system, medan andra grupper tvärtom har uppfattat fördelar med äktenskaplig förening inom släkten för att stärka solidariteten i den mindre gruppen. I sådana fall kan kusinäktenskap inte bara ha tillåtits utan också ha uppmuntrats.³⁸

Samtidigt anses det troligt att inställningen till incestrelationer samspelar med andra normer i samhället såsom vilken syn man har på barn, på föräldrarnas vårdande roll, på åldersskillnad mellan partners i en sexuell relation eller på generella genusföreställningar.³⁹ Exempelvis, i ett patriarkalt samhälle, med stor acceptans för en äldre mans relation med en yngre kvinna och där man ser kvinnan som barnets huvudsakliga vårdare, bör en relation mellan far/dotter vara betydligt mindre tabubelagd än en relation mellan mor/son, eftersom det senare förhållandet motverkas inte bara av incesttabu utan också av de övriga normerna i samhället. I det moderna samhället där barnets (och individens) rätt kraftigt betonas skulle kanske det minst stigmatiserade incestförhållandet bli det mellan två jämnåriga syskon, där tvång och missbruk inte är lika uttalat. Andra normer som kan påverka är naturligtvis religionens plats i samhället och inställningen till sexualitet överhuvudtaget.

1.7. Tidigare forskning

1.7.1. Rättshistorisk forskning

Som vi sett skärptes kontrollen av sexualiteten markant i samband med reformationen. 1608 då dekalogen (tio Guds bud) infördes i svensk lag ökade straffen för sexualbrott och skillnaden mellan vad som var ett brott och vad som var synd inom sexualiteten försvann. Utan studier av praktiska följder säger inte dessa förändringar oss så mycket om vare sig förekomst av brottslighet eller om människors föreställningar kring brott och straff i tidigmodern tid. I teorin medförde enfalt hor dödsstraff fram till 1653 – i praktiken benådades nästan alla.⁴⁰ I teorin var det ingen skillnad mellan förövare och offer i ett incestmål där en

---

³⁷ Alliansteorin har också förespråkats som orsak till incestförbuden. Turner, Maryanski, sid 44.

³⁸ Turner, Maryanski, sid 39. Kusinäktenskap ansågs oproblematiskt och rentav fördelaktigt i somliga sociala grupper, särskilt inom borgarklassen, i flera europeiska länder så sent som under tidigt 1800-talet. Kuper, Adam, *Incest & influence. The private life of bourgeois England*, (Cambridge, 2009), sid. 243.

³⁹ Turner, Maryanski, sid 69.

⁴⁰ Drygt 550 mål som gällde enfalt hor (sexuellt umgänge mellan en gift part och en ogift) underställdes Göta hovrätt mellan 1635-1644. Samtliga benådades. Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid 97.

vuxen utnyttjat ett barn, båda skulle dö – i praktiken mildrade man ofta barnets dom.⁴¹ I teorin var våldtäkt belagt med dödsstraff – i praktiken fälldes endast ett fåtal.⁴² När det gäller studier av tidigmodern tid finns det en hel del forskning som genom att granska det praktiska utövandet av rättväsendet kunnat blottlägga föreställningar och idéströmningar som annars hade förblivit okända.

Jag har haft stor nytta av Rudolf Thunanders avhandling som i detalj beskriver hovrättens roll i 1600-talets rättsutveckling. Jan Sundin har på liknande sätt granskat de lokala domstolsförhållandena under samma tid och 150 år framåt. Han visar att hovrättsåtal för umgänge i de förbjudna leden i Östergötland skedde drygt en gång per år i genomsnitt under 1600-talet. Femtio år senare hade siffrorna fördubblats, både för incestbrott och för övriga brottskategorier, vilket Sundin tolkar som att den religiösa disciplineringen först i mitten av 1700-talet nått sin fulla effekt i den världsliga lagen.⁴³ Enligt hans beräkningar utgjorde umgänge i de förbjudna leden cirka 30 % av det totala antalet sexualbrott som prövades vid hovrätten, vilket stämmer väl överens med Thunanders undersökning.⁴⁴ Siffrorna visar att brott mot incestlagarna förekom med viss regelbundenhet. Däremot är det svårare att bedöma om brottet kan klassas som vanligt eller ovanligt. Hur många fall krävs det innan ett brott kan anses vara utbrett? För att svara på frågan krävs fler jämförelser både i tid och i rum. Att sexualbrotten ökade på 1600-talet är allmänt känt men förklaras vanligen med den ökade rättskontrollen – inte med en faktisk ökning av antalet sexuella förbindelser.⁴⁵

1.7.2. Forskning kring incest

Incest är inte ett ämne som först och främst studerats ur historisk synvinkel. Ofta är inte ämnet i sig huvudobjekt utan nämns i förbifarten då sedlighet eller brottslighet generellt avhandlas. Mar Jónsson är närmast unik inom nordisk forskning genom att han har skrivit en avhandling uteslutande om sexuella förbindelser mellan släktingar på Island 1270-1870.⁴⁶

I en studie om brottsoffrets roll genom tiderna finns incest med som en av tre undersökta kategorier, men det handlar här uteslutande om incestförhållande mellan förälder/barn. Marie Lindstedt Cronberg går igenom vilka föreställningar som fanns kring

---

⁴¹ Lindstedt Cronberg, Marie, ”Incest – från brott mot Gud till brott mot barn inom familjen” i *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Red. Eva Bergenlöf, Marie Lindstedt Cronberg & Eva Österberg, (Lund, 2002), sid. 168f.

⁴² Jansson, *Kvinnofrid...*, sid 79, 119 och 161. Vid en internationell jämförelse tycks dock svenska kvinnor haft lättare för att få en man fälld för våldtäkt än i övriga länder.

⁴³ Sundin, sid. 47f, tabell 3.

⁴⁴ Baserat på två undersökningar 1655-64 och 1681-1699. Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid. 104 och 109.

⁴⁵ Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid 93.

⁴⁶ Jónsson, Mar, *Blóðsömm á Islandi 1270-1870*, (Reykavík, 1993).

brottsoffrets roll vid incestbrott i Sverige. Enligt rättsmaterialet var handlingen det centrala och båda parter var enligt lag lika skyldiga. Här finns uppenbara likheter med de resultat som Hassan Jansson presenterar vad gäller våldtagna barn. Man tänkte inte heller där i termer av ”offer för brott” utan även barnet, som en modern betraktare skulle kategorisera som ett offer för en våldshandling, ”smutsades ner” av handlingen. Lindstedt Cronberg visar dock att man i dessa fall ofta sökte finna förmildrande omständigheter för att på så vis kunna döma mildare straff eller helt frikänna den yngre parten. Ändå ansågs alla inblandade vara mer eller mindre skyldiga så länge de förbjudna leden motiverades med religiösa argument.⁴⁷ I mitt material är den yngsta angivna åldern 13 år och eftersom det i stort sett överensstämmer med vad samtiden definierade som gränsen mellan barn och vuxen kommer jag inte att diskutera utnyttjande av barn specifikt.⁴⁸

Kari Telste har analyserat sexuell kontroll i Norge under andra halvan av 1600-talet. Hon visar att lägersmål i de förbjudna leden nästan försvinner helt från de rättsliga källorna under slutet av århundradet. Enligt hennes tolkning beror detta emellertid snarast på att sådana fall undanhölls fogden än att de upphörde att existera. Motivet kan ha varit en diskrepans mellan folkets normer och rättslig praxis.⁴⁹

I en studie av sexualbrotten i norska Rogaland under första halvan av 1600-talet ger Harriet Marie Terjesen incest en delad huvudroll. Incest stod då för mindre än 10 % av sexualbrotten, en siffra som stämmer väl med Jónssons resultat från Island.⁵⁰ Terjesens avsikt är att undersöka huruvida lagstiftningen stämde överens med domarna i praktiken vilket det visade sig göra, åtminstone då anklagelsen var blodskam⁵¹ och straffet en dödsdom. Däremot var det relativt vanligt (60 %) att de dömda rymde innan straffet verkställdes. Vidare ser Terjesen en osäkerhet kring *vilka* förbindelser som faktiskt var olagliga, vilket ledde till fällande domar över relationer som inte nämndes i lagtexten. Detta gällde särskilt fall där mannen (eller tvärtom om det var en kvinna) haft sexuell relation med sin hustrus syskonbarn eller hennes tremänning eller med två kvinnor som inbördes var släkt. Terjesen drar slutsatsen att de förbud som gällde biologiska släktled kunde överföras till svågerskapsled även då det inte fanns någon laglig grund för det. Samtidigt fanns det tecken på att både allmänhet och överhet accepterade relationer/äktenskap mellan sysslingar (tremänningar) som enligt lag var

---

⁴⁷ Lindstedt Cronberg, ”Incest – från brott mot Gud...”, sid. 168f.

⁴⁸ Jansson, *Kvinnofrid...*, sid. 258.

⁴⁹ Telste, *Mellom liv og lov...*, sid. 226.

⁵⁰ Terjesen, sid. 51. Siffran kan dock inte jämföras med Sundin och Thunander eftersom de använt sig av hovrättsmaterial medan Terjesens huvudsakliga källor varit vanliga tingsböcker.

⁵¹ Författaren väljer att skilja mellan sexuell förbindelse inom släktled som medförde dödsstraff = ”blodskam” och där straffet blev förvisning = ”lägersmål i de förbjudna leden”. Terjesen, sid. 4.

förbjudna. Det var just den incestuösa relation som människor oftast bröt emot och som, efter särskild ansökan, fick flest dispenser till äktenskap av överheten i Rogaland. Sexuellt umgänge mellan svåger/svägerska var däremot ovanligt.⁵²

Terjesens undersökning visar att det fanns en viss acceptans för äktenskap i förbjudna förbindelser i de mest avlägsna leden och att det också, inte oväntat, var just här som de flesta överträdelserna förekom. I hennes material förekom nio fall av incestbrotten i första led: sex fall svåger/svägerska, ett fall där en man haft sexuellt umgänge med två systrar (utan att vara gift med någondera) och två fall med syskon.⁵³ Sju fall av nio eller 78 % var alltså inte blodsrelaterade. Andra studier visar att svåger/svägerska var en av de största grupperna som avrättades för incest i Norden under 1600-talet.⁵⁴

1.7.3. Incest utanför Norden

I Norden kom sexualbrott att ställas under en världslig domstol vilket blev avgörande för lagens tillämpning. Med undantag för Skottland har tillämpningen av sexuallagarna varit genomgående milda i de flesta andra länder.⁵⁵ I tysktalande områden var det teoretiska straffet för incest som värst bannlysning eller förlust av egendom – straff som sällan verkställdes i praktiken.⁵⁶

I England förblev sexualbrotten hela tiden frågor som endast rörde kyrkan. Generellt sett följde man här den kanoniska rättens tolkningar av incestreglerna med undantag av kusinäktenskap som tilläts efter att Henrik XIII drivit igenom en lagändring i samband med sitt femte äktenskap.⁵⁷ Den kanoniska lagen hade markant mildare straff för sexualbrott än de flesta världsliga domstolar, vilket blev den linje som protestantiska engelska kyrkan följde. På sin höjd annullerades ett äktenskap som upptäcktes mellan makar i något av de förbjudna leden. En annullering innebar dock att barnen betraktades som oäkta och därmed förlorade sin arvsrätt. I enstaka extremfall kunde de inblandade bli exkommunicerade eller ålagda kyrkoplikt. En kort period kring mitten av 1600-talet argumenterade vissa kretsar för en skärpning av straffen och lyckades också driva igenom ett införande av dödsstraff för incest

---

⁵² Terjesen, sid. 105, 139f, 146f och 164.

⁵³ Terjesen, sid. 108-111 inklusive not 7. Hon refererar också till en undersökning av Torleif Hansen om incestbrott i Bergen där just svåger/svägerska tillsammans med styv/förälder/barn anges vara de vanligast förekommande.

⁵⁴ Däremot framgår inte hur vanligt brottet var jämfört med de incestbrott som inte var belagda med dödsstraff. Se Lindstedt Cronberg, ”Incest- från brott mot Gud...”, sid. 108.

⁵⁵ Kuper, sid. 54f.

⁵⁶ Hull, sid. 97-100.

⁵⁷ Kuper, sid 60f

och otrohet. I praktiken var det emellertid ytterst få som avrättades för dessa brott och efter restaurationen 1660 avskaffades denna lag.

Kusinäktenskap var alltså tillåtet i England medan äktenskap mellan svåger/svågerna var förbjudet. Detta orsakade emellertid en lång debatt under drygt 100 år. I debatten ställdes svågernskapet i kontrast till det fullt lagliga kusinäktenskapet. Kusinäktenskap förbjöds i början av 1900-talet, medan synen på äktenskap svågrar emellan utvecklades i motsatt riktning och slutligen kom att tillåtas.⁵⁸

Polly Morris har undersökt incestuösa relationer i Somerset 1730-1835. Hon visar att myndigheterna fram till 1835, sällan ifrågasatte incestuösa äktenskap och att om de trots allt hamnade i rätten, var straffen ofta inte strängare än för vanlig otrohet om relationen inte var biologisk. Om det förelåg både incest (utan blodsband) och otrohet, var det otroheten som poängterades – inte släktrationen, och i de fall det endast gällde äktenskap blev domen oftast frikännande. Den stora majoriteten lagförda incestuösa äktenskap var mellan icke biologiskt relaterade makar, som gift sig i kyrkan – ibland sin hemkyrka och ibland i grannsocknens kyrka – eller som levde öppet tillsammans.⁵⁹ Morris refererar till en samtida dagbok, skriven av en präst, som visar på acceptans av äktenskap i förbjudna led då släktskapet inte var biologiskt, vilket speglar attityden i samhället i stort. Här framträder en informell gränsdragning mellan släkt via blodet eller ingift sådan, där det senare förefaller ha varit helt accepterat, åtminstone i olika grupper av samhället.

Morris undersökningsperiod börjar 14 år efter det att min slutar, men de föreställningar kring incestrelationerna som hon beskriver har sannolikt inte vänts på ända över ett par decennier, varför jag anser att hennes resultat kan vara aktuella att jämföra med mitt eget material.

Den tyska historikern Claudia Jarzebowski visar i en diger undersökning om incest och sexualitet i preussiska Schlesien under 1600-talet på en liknande utveckling, vilket hon relaterar till en grundläggande förändring i synen på familj, sexualitet och intimitet under 1700-talet. I samband med reformationen skärptes reglerna för att sedan successivt

---

⁵⁸ Kuper, sid. 24, 28, 55-57, 62-83, 243. Liknande system användes av borgarna i flera europeiska länder under tidigt 1800-tal Kusinäktenskap tilläts i Frankrike och Italien efter 1804 då Code Napoléon infördes.

⁵⁹ Morris, Polly, "Incest or Survival Strategy? Plebeian Marriage within the Prohibited Degrees in Somerset, 1730-1835." *I Forbidden History. The State, Society and the Regulation of sexuality in Modern Europe*. Red. Fout, John C. (Chicago och London, 1992), sid. 143 och 152-157. 1835 drevs en kontroversiell lag igenom, "Lord Lyndhurst's Act", som fastställde att äktenskap som existerade mellan förbjudna led var giltiga. Lagen ledde dock till protester och en ökad kontroll snarare än till en liberalisering av incestuösa relationer.

liberaliseras. Jarzebowski har gått igenom drygt 300 mål, och noterar att känslorna kom att spela en allt större roll i argumenteringen inför rätta.⁶⁰

1.7.4. Sammanfattning

Att döma av tidigare undersökningar förelåg det således oenighet kring de förbjudna leden, och reglerna kring vad som var tillåtet och vad som var förbjudet skilde sig åt från land till land. I 1700-talets England tycks man i somliga kretsar dragit en inofficiell gräns mellan blodsband och icke blodsband på ett sätt som inte motsvarade lagens bokstav. Äktenskap, eller längre öppna samboförhållanden, förekom mellan en man och hans döda hustrus syster trots att sådana relationer enligt lag var förbjudet.

I Norge verkar man istället ha opponerat sig mot de mest avlägsna förbuden utan hänsyn till blodsbanden, och i Tyskland kom känslomässiga aspekter att tillmätas en allt större betydelse. Hur var det egentligen i Sverige? Var umgänge mellan syskon lika allvarligt som umgänge med partners syskon? Följde överheten den officiella normen då de dömde ut straffen och vilken acceptans fick domsluten hos lokalbefolkningen? Vilka regler gällde enligt normen, hur efterlevdes dessa och inte minst vilken inställning kan man spåra hos vanligt folk?

Vi börjar undersökningen med att kartlägga reglerna för incestuösa förhållanden genom att närmare studera vilken roll religionen spelade för utvecklingen och hur förbuden reglerades i lagarna.

---

⁶⁰ Jarzebowski, Claudia, *Inzest: Verwandtschaft und Sexualität im 18. Jahrhundert* (Köln, 2006).

2. BAKGRUND

2.1. Incest och kristendomen

Generellt sett var sexualmoralens utveckling likartad i större delen av Europa. På alla håll legitimerades moralen mer eller mindre med religionens hjälp. I såväl islamska som katolska, ortodoxa och protestantiska områden var utomäktenskaplig sexualitet förbjuden och lagarna på området stränga. Däremot var tillämpningen ofta mild, särskilt i katolska länder. Den katolska kyrkan underströk betydelsen av ånger, bot och förlåtelse. I de protestantiska områdena skedde en sakralisering av äktenskapet och en uppvärdering av den äktenskapliga sexualiteten samtidigt som sexuallagstiftningen skärptes, men också här kunde det skilja mellan teori och praktik.⁶¹ I Skandinavien överfördes kontrollen av sexualbrott till världslig domstol, vilket ledde till att hanteringen av målen blev striktare.⁶²

Kristendomens syn på incest bottnade i en påverkan av hebreisk lag i kombination med den romerska lagen och naturrättsläran. Den rena bibeltexten var långt ifrån tydlig då den å ena sida räknade upp en rad förbjudna led samtidigt som det i andra texter fanns exempel på brott mot just dessa. Forskare anser att judarnas ursprungliga motiv för förbuden var att undvika svartsjuka inom den närmaste gruppen. Därför skilde man inte heller på om relationerna var biologisk eller inte.⁶³ Hela paketet övertogs av den kristna kyrkan som också tidigt drog paralleller till *naturens lag*. Naturrättsläran utgick från en föreställning om att det fanns en oföränderlig gudomlig morallag och att samhällets lagar måste överensstämma med denna.⁶⁴ I vissa protestantiska länder som exempelvis Sverige utgick man från att bibeltexten var ett uttryck för Guds lag och därför borde följas till punkt och pricka.

Incestuösa förhållanden betraktades alltså som onaturliga, och beskyllningar om incest var tacksamma att använda emot sin motståndare. I bibeln förkastades egyptierna och perserna för sina skändliga och onaturliga sexuella vanor. Genom tiderna har samma anklagelse riktats mot allt från en politisk motståndare till hela folkslag och under de första århundradena utsattes de kristna själva för åtskilliga anklagelser av detta slag.⁶⁵ Detta faktum kan mycket väl ha varit en bidragande orsak till att den kristna kyrkan kom att formulera så strikta

---

⁶¹ Hall, Lesley A. "Sexual cultures in Britain: some persisting themes" i *Sexual Cultures in Europe. National Histories*, ed. Franz X. Eder, Lesley Hall & Gert Hekma, (Manchester & New York, 1999), sid 6-8.

⁶² Österberg, *Folk för...*, sid, 151.

⁶³ McCabe, Richard A., *Incest, Drama and Nature's Law 1550-1700*, (Cambridge, 1993), sid. 30.

⁶⁴ Lindberg, Bo H. *Praemia et Poenae. Etik och straffrätt i Sverige i tidig ny tid*. (Uppsala, 1992), sid. 60.

restriktioner för de förbjudna leden. Det man anklagades för sökte man också fjärma sig ifrån så gott det gick. En annan viktig faktor var kyrkofadern Augustinus utläggning i frågan, vilken gick ut på att de första människorna hade varit tvungna till incest och att handlingen därför hade sanktionerats av Gud. Samtidigt belades människan med skamkänslor och en naturlig instinkt att söka sig till mer avlägset besläktade partners. Ju fler människorna blev, desto mer avlägsna kunde, och borde, släktskapen mellan äkta makar vara. Det var enligt detta resonemang helt logiskt att antalet förbjudna led därför hade blivit fler med tiden och att exempelvis kusiner inte borde gifte sig trots att ett sådant förbud inte nämndes i bibeltexten.⁶⁶

Så småningom utökades förbuden till att även gälla relationer med andligt släktskap såsom fadder/gudbarn och styvförälder/styvbarn eller sexuell kontakt med en munk eller nunna. Genom äktenskapet, eller närmare bestämt den sexuella akten, ansågs man och kvinna bli *ett kött*. På kyrkomötet i Elvira 306 fastställdes att mannen, inte ens efter hustruns eventuella död, fick gifta sig med hennes syster, trots att detta gick stick i stäv med vad som stod i bibeln.⁶⁷ Synsättet ledde senare till ännu en utökning av förbuden i svåggerskapsled då en änklings svägerska (hustrus syster) i sin tur kunde ha en svägerska på andra hållet (svägerskans brors hustru) som därför blev förbjuden att gifta sig med den första mannen eftersom alla länkades samman till ett kött genom omväxlande äktenskap och syskonskap. En förklaring till resonemanget finner vi hos kyrkofadern Thomas av Aquino som menade att sperman egentligen bestod av mestadels rent blod. Förhållandet mellan en man och en kvinna som haft samlag var därmed på sätt och vis mer blodsrelaterad än förhållandet mellan syskon som ”bara” kom från samma livmoder.⁶⁸ Detta förklarar varför det ansågs förbjudet för en man att ha köttsligt umgänge med sin döda hustrus syster. Genom den sexuella akten ansåg man att vätskorna blandades och vid en ny sexuell kontakt kunde de överföras till tredje part. Detta gjorde att systrarna således hamnade i ett incestuöst förhållande till varandra genom att ha varit tillsammans med samma man.⁶⁹

Nya räknesätt bidrog slutligen till att radikalt utöka förbuden ytterligare. Romersk lag räknade arvsrätt efter släktskap i upp till sjunde led. Denna definition av släktskap anammade den kristna kyrkan för att definiera de förbjudna leden. Man räknade då först bakåt några generationer och vände sedan nedåt mot nutid igen. Enligt romersk räknemetod var en man i kontakt med sin egen nästkusin i sjunde led. Räknemetoderna kan illustreras på följande sätt:

---

⁶⁵ McGabe, sid 37f.

⁶⁶ McCabe, sid 36f.

⁶⁷ Héritier, Françoise, *Two Sisters and Their Mother. The anthropology of Incest*, (New York, 1999), sid. 83.

⁶⁸ McGabe, sid. 41 och 47.

Romersk räknemetod

	4. Farfars far	
3. Farfar	5. Farfars bror	
2. Far	6. Fars kusin	
1. Man	7. Nästkusin	

Germansk räknemetod

Generation fyra
Generation tre
Generation två
Generation ett

Det romerska räknesättet användes generellt fram till åtminstone 800-talet då den germanska räknemetoden började tillämpas, där man räknade i hela generationer. Sju led enligt romersk räknemetod motsvarade då endast fyra led (generationer) enligt den germanska. Trots detta behöll man inledningsvis sju led som definition på förbuden vilket nästan fördubblade antalet släktingar som var förbjudna att gifta sig med varandra. Tillsammans med de andra förbuden blev situationen fullständigt omöjlig och 1215 tvingades kyrkan minska på antalet förbud till fjärde led.⁷⁰ Både innan och efter denna förändring begränsade kyrkans regler friheten att välja äktenskapspartner, vilket kunde uppfattas som ett problem men samtidigt utnyttjas för att slinka ur ett äktenskap i efterhand. Ett sådant förfarande finner vi i de högre skikten både i Sverige och utomlands.⁷¹

I bibeln beskrivs de förbjudna leden i tredje mosebok (Leviticus), kapitel 18 och 20. Den katolska kyrkans legitimering av incestreglerna hämtades direkt från bibeln och brottet ansågs därför strida emot Guds lag. Men kyrkans tolkning av vilka led som var aktuella var som beskrivits ovan betydligt mer omfattande än vad som uttryckligen stod skrivet. Det förklarar varför det var möjligt att få dispens för äktenskap mellan parter som var släkt i tredje led eller mer avlägset.⁷² Dessa led var inte bokstavligen emot Guds bud.

Under större delen av medeltiden gällde, i kristna områden, kyrkans utökade tolkning av förbjudna led intill fjärde led. På 1400-talet ändrades detta som en följd av att påvens dispensrätt ifrågasattes. Diskussionen intensifierades i samband med reformationen och varade i flera århundraden. Martin Luther förespråkade bibelns ord som rättesnöre. Endast de led som räknades upp där skulle vara förbjudna och påven hade, enligt Luther, ingen som

---

⁶⁹ Paralleller kan dras till den islamska världen där tanken på kroppsvätskor som överfördes från en till en annan satte förbud för relationer mellan personer som ammat av samma kvinna. Héritier, sid. 76.

⁷⁰ McGabe, sid. 41.

⁷¹ Christensen-Nugues, Charlotte, ”Äktenskap och familj” i *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*, red. Christensson, Jakob, (Lund, 2004), sid. 314f; Kuper, sid. 60f.

⁷² Carmichael, Callum, M. *Law, Legend and *Incest in the Bible. Leviticus 18-20*, (New York, 1997), sid. 1; Christensen-Nugues, sid. 313-315.

helst dispensrätt.⁷³ Trots detta klagörande fortsatte åsikterna hos lutherska teologer och jurister att divergera. Å ena sidan förespråkades att bibeln skulle tolkas bokstavligt, å andra sidan att man skulle försöka hitta en underliggande princip. Under 1600-talet kom de flesta lutherska teologer att förespråka någon variant av den generaliserande tolkningen av led, framför de bokstavstroga förbuden som kopplades till de specifika personer som räknades upp i bibeln.⁷⁴ Samtidigt förordades straff som överensstämde med bibelns ord. Denna ökade teoretiska kontroll av sexualmoralen skedde i de flesta europeiska länder⁷⁵

2.2. Incest i lagstiftningen

Svensk lag influerades tidigt av kristendomen. Den kanoniska lagens äktenskapslagstiftning infördes i Sverige i slutet av 1100-talet och incestförbuden nämns i Äldre- och Yngre Västgötalagen där relationer i första och andra led jämställdes med dråp av en nära anhörig.⁷⁶ I kyrkans och lagens ögon var incest en förkastlig synd.

Införandet av de stränga incestreglerna krockade emellertid med gängse seder i landet. Till exempel hade det tidigare förekommit att en kvinna gifte om sig med sin döde mans bror, vilket enligt kyrkans nya regler var helt förbjudet.⁷⁷ På medeltiden var det vanligen kyrkan som dömde i incestfall.⁷⁸ Det var också kyrkan som tog emot böterna som var det vanligaste straffet vid överträdelser av detta slag. Bötesbeloppet kunde skifta mellan de olika lagsagorna och beroende på närheten i släktskapet men det var alltid fråga om böter.⁷⁹ Reglerna för de förbjudna leden inspirerades alltså av bibeln, men inte ens de grävsta incestgraderna straffades efter gamla testamentets stränga bud att syndaren skulle ”döden dö”.

När Magnus Eriksson samlade de svenska lagarna i mitten av 1300-talet uteslöts av olika anledningar kyrkobalken och därmed nämndes ingenting i lagtexten om bland annat incest. Istället skulle man även fortsättningsvis förlita sig på kyrkobalken från landskapslagarna.⁸⁰ Samma lag var sedan gällande i smått reviderad form (Kristoffer av Bayerns lag) till 1736 då

---

⁷³ Jónsson, Mar, ”Defining incest by the word of God: Northern Europe 1520-1740”, *History of European Ideas*, vol. 18, nr. 6, (1994), sid. 856.

⁷⁴ Beroende på hur man räknade hamnade man mellan 14-18 personer. ”Syster” kan exempelvis räknas som en person eller om man preciserar som flera: syster, halvsystem, styvsyster, moders dotter m.m.

⁷⁵ Gunnlaugsson, sid. 104.

⁷⁶ Christensen-Nugues, sid. 309 och 314. Äldre Västgötalagen tillhör vår allra äldsta och dateras till omkring 1250. Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, (Malmö, 1997), sid. 14.

⁷⁷ Inger, sid. 25; Christensen-Nugues, sid. 314.

⁷⁸ Vissa tecken i Äldre västmannalagen och i Dalalagen tyder dock på att det åtminstone i dessa regioner skett en ursprunglig ansvarsförändring från den världsliga makten till kyrkans. Christensen-Nugues, sid. 314.

⁷⁹ För en noggrannare redovisning av straffen i de olika lagarna, se Almquist, Jan Eric, ”Straffet för incest i Sverige under reformationstiden.” i *Svensk juristtidning*, (1961), sid. 31f.

⁸⁰ *Magnus Erikssons landslag*, ed. Åke Holmbäck & Elias Wessén (Lund, 1962), sid. XXVIII-XXX.

1734 års lag togs i bruk. Under 300-400 år⁸¹ användes alltså en och samma lagbok i Sverige. En lag som ofrånkomligen blev alltmer förlegad. Förändringarna i samhället krävde en anpassning av lagarna. Därför utfärdades nya förordningar, stadgar och plakat allt eftersom, och särskilt frekvent under 1600-talet. Sådana förordningar fick också status av lag.⁸²

På 1400-talet flyttades handläggningen av de grövsta incestfallen till den världsliga domstolen. Straffet var fortfarande böter men attityden hårdnade alltmer mot alla typer av sedlighetsbrott och efter reformationen flyttades alla incestfall över till den världsliga makten.⁸³ Under 1500-talet utfärdades en rad kungliga plakat, stadgar och förordningar som krävde dödsstraff för kätteri och andra högmålsbrott samtidigt som det finns tecken på ett visst motstånd mot att genomdriva förändringarna.⁸⁴ 1608 kodifierades slutligen den hårdnande attityden mot dessa brott då Karl IX lät trycka Kristoffer av Bayerns lag. Kungen lade då till ett utdrag från Mose lag, det berömda appendixet, som en ersättning för den gamla kyrkobalken. Mose lag blev därmed en del av Sveriges lag. Med appendixet följde dock inte så många nya faktiska brottsdefinitioner. Den stora skillnaden var att straffsatsen för redan existerande brott skärptes. Flera sedlighetsbrott t.ex. enfalt hor, dubbelt hor, blodskam och tidelag belades med dödsstraff.⁸⁵

Utvecklingen var snarlik i hela Norden. Enligt den isländska lagen från 1564, Stóridómur, förbjöds sexuellt umgänge mellan släktingar upp till fjärde led och mellan svåger och svägerska. Blodskam graderades beroende på närhet och de 17 närmaste relationerna straffades med döden. I Norge skulle sexuella relationer i första och andra släktled dömas till döden efter en förordning 1619.⁸⁶ Dansk lag var ett extremfall som listade så många som 80 förbjudna relationer.⁸⁷ Straffskalan skärptes också här markant för incestbrotten. Redan på

---

⁸¹ Beroende på om man räknar efter Magnus Erikssons landslag eller kung Kristoffers reviderade variant från 1442 som fungerade parallellt fram till 1608 då den officiellt ersatte den förra. *Magnus Erikssons landslag*, sid. XXVII.

⁸² Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid. 8.

⁸³ Almquist, "Straffet för incest...", sid. 31f.

⁸⁴ 1528 betonade kungen att kätteri var eldsak som man inte kunde böta sig fri från vilket upprepades 1565 av Erik XIV. Johan III gav 1578 reprimand till adel som låtit sina landbönder slippa undan med böter vid högmålsbrott. 1604 jämställde Karl IX det med förräderi om någon lät en högmålsbrottsling slippa undan med böter. *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner, ifrån åhr 1528. in til 1701 angående justitiæ och executions- ährender, med een förteckning på stadgarne främst, och ett fulkommeligt orda-register efterst wid wercket öfwer thes : innehåld; uppå hans kongl. may:tz allernådigste befalning och privilegier, til thet almänne bästas tjenst, och hvars och ens särskilte nytto, sålunda med flijt samlade, och genom trycket i dagzliuset befordrade* (=av= Joh. Schmedeman). Utgiven av Schmedeman, Johan, (Stockholm, 1706), sid. 5, 68f. och 119.

⁸⁵ Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid. 94.

⁸⁶ Gunnlaugsson, sid. 109f.

⁸⁷ Jónsson, "Defining incest...", sid. 857f.

1500-talet kunde blodskam i första ledet straffas med döden trots att det först uttrycktes i en laglig förordning 1636.⁸⁸

Samtidigt kan man konstatera att det praktiska utförandet inte alltid följde lagens bokstav och att juristerna uppvisade en viss flexibilitet i sitt dömande.⁸⁹ De kunde ta hjälp av gammal sedvänja om inte de skrivna lagarna uppfattades som applicerbara i ett specifikt fall. Olaus Petri beskrev detta förfarande i sina domarregler på 1500-talet, vilka återropades flitigt i domstolssammanhang under lång tid.⁹⁰ ”Rätt och billighet” eller sedvänja var helt legitimt att återropa.⁹¹ En sådan flexibilitet kan kanske anses vara positiv då ”sunt förnuft” kunde råda framför en blind bokstavstrogenhet. Samtidigt ökade risken för subjektivt godtycke. Förfarandet att byta ut ett straff mot ett annat kallades *att arbitrera*, vilket betydde att döma efter eget gottfinnande, alltså just godtycke. Genom de utbytta straffen skapades en rad prejudikat som kom att tjäna som ett inofficiellt rättesnöre över de arbiträra straffsatserna. Då det gällde livssaker hade bara hovrätten en sådan prövningsrätt medan även underrätterna kunde arbitrera i andra brottmål.⁹²

1734 skrevs incestbrott in i missgärningsbalken i den nya svenska lagen. Fortfarande var straffsatsen för incest via blodsband och äktenskaplig allians detsamma - förutom när det gällde en mans relation med sin hustrus syster eller med två systrar (respektive en kvinna med två bröder). En gräns hade dragits mellan blodsband och icke blodsband i ett specifikt fall. Relationen var fortfarande brottslig men medförde inte längre dödstraff. Detta är en mycket intressant gränsdragning, eftersom andra relationer utan biologiskt släktskap i rakt upp- eller nedstigande led fortfarande betraktades som grova⁹³ medan detta fall, som tidigare angetts som ett av de grövsta, nu hade fått en tydlig statusförändring. Under senare delen av 1700-talet och framför allt under 1800-talet fortsatte incestförbuden att diskuteras och så småningom mildrades reglerna. Lagstiftningen för sedlighetsbrott lättade generellt också i övriga Norden från och med 1800-talet.⁹⁴

---

⁸⁸ Grothe Nielsen, Beth, *Straffesystemet i borneperspektiv – sexuella övergreb mod born i familien*. (Köpenhamn, 2001), sid. 28f.

⁸⁹ Lindberg, sid. 353. Detta samspel har påvisats även i övriga protestantiska områden vilket historieprofessor, Isabel V. Hull beskriver från tysktalande områden. Hull, sid. 55f.

⁹⁰ Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid 63-65.

⁹¹ Lindberg, sid. 352-356.

⁹² Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid. 66f och 196f.

⁹³ Som exempel var en mans relation med sin styvmor eller sin hustrus moder fortfarande belagt med dödsstraff. *Sveriges Rikes Lag. Gillad och antagen på riksdagen år 1734. Till 250-årsdagen av lagens tillkomst efter den första i antikva upplagan av år 1780 med inledning av Stig Jägerskiöld*, (Lund, 1984), Faksimilutgåva. sid. 171.

⁹⁴ Gunnlaugsson, sid. 111f.

2.3. Straffen

Vid tiden för undersökningsperioden var straffet för sexuellt umgänge i de förbjudna leden böter i de fjärrare leden och döden i de närmare. Ingenstans fanns dock helt tydliga regler nedtecknade, även om flera försök till klargöranden gjordes.

Rättshistorikern Bo H. Lindberg har utförligt beskrivit den svenska utvecklingen på området. Sveriges utbildade elit påverkades tidigt av europeisk kultur och europeiskt rättssystem. Den juridiska grundidén i europeisk medeltid grundades på en kombination av bibeln, grekisk filosofi och romersk rätt. Den romerska rätten vilade till stor del på naturläran – uppfattningen att vissa grundprinciper finns nedärvda i den mänskliga existensen. Naturrätten härleddes från människans vistelse i paradiset och den gudomliga ordning som man föreställde sig hade rått där. Man såg berättelserna ur bibeln och till viss del den äldre historien som en förlorad ”guldålder”, varifrån man kunde lyfta fram exempel att dra lärdom av. På så sätt knöts religionen samman med historien och användes som underliggande ideologi, när man skrev sina lagar. Människan hade helt enkelt kommit så långt från den oskrivna naturrätten att Gud tvingades ta till skrivna lagar. Lindberg visar med flera exempel att svenska jurister och teologer verkligen var en del av den här lärdomsgemenskapen, vilket speglas i deras diskussioner.⁹⁵

Även efter 1608 rådde stor osäkerhet kring lagförfarandet rörande olika incestfall hos den styrande eliten. Det fanns en diskrepans mellan de led som nämndes i bibeln och de som lagarna förbjöd, som aldrig blev ordentligt klargjord. Från Thunanders undersökning av Göta hovrätt 1635-1699 kan man se att den vanligaste frågan från underrätt till hovrätt handlade just om de förbjudna leden.⁹⁶ Inte heller i hovrätten var man alltid säker på vilka regler som gällde och fick ibland remittera ärenden till kungen, för att få klarhet i frågan.⁹⁷

Man kan förstå juristernas problem då man läser direkt i appendixet. Mannen skall där avstå från sexuellt umgänge med; sin faders hustru, sin moder, sin faders syster och sin moders syster, sin farbroders hustru, sin faders hustrus dotter, sin faders dotter, sin moders dotter, sin syster och sin hustrus moder. Vidare förbjuds en mans relation till sin hustrus dotter, hustruns barnbarn och hennes syster, sin broders hustru, sin sonhustru samt sitt eget barnbarn. Sammanfattningsvis säger sista strofen att: ”Ingen skall gå till sin nästa [nära] blodsfränka till at blotta hennes blygd. Ty jag är Herren”⁹⁸

---

⁹⁵ Lindberg, sid. 1f, 28-32, 69-71 och 77f.

⁹⁶ Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid. 264f.

⁹⁷ Thunander, *Hovrätt i funktion...* sid. 102.

⁹⁸ *Swerikes rijkes lands-lag, som af rijksens råd blef öfwersedd och förbättrat: och af k. Christofer, Swerikes, Danmarks, Norikes, Wendes och Götha konung, palatz-grefwe widh Reen, och hertigh af Beijeren, årom efter C.*

Genom sin förvillande noggranna uppräknings, där skillnaden på blodsband, halva blodsband och ingift släkt preciserades, saknades dock flera möjliga relationer. En man fick exempelvis inte ha en relation med sin syster, sin halvsystem och sin styvsyster om hon var dotter till hans styvmor. Däremot nämndes inte dottern till en eventuell styvfar. Det stadgades att mannen inte fick gifta sig med sin hustrus dotter men det stod inget om hans egen dotter! Var en faster att jämföras med en halvsystem till fadern? Och vad innebar egentligen den avslutande paragrafen? Skulle man läsa texten ordagrant eller skulle man lägga till de led som med en logisk slutledning kunde anses motsvara de förbud som nämndes i bibeln. Förbudet mot en relation med en faster borde i så fall kunna jämföras med en relation med en syster eller brorsdotter. Dessutom var hela bibeln full av motsägelsefulla exempel på relationer mellan de förbjudna leden som också bidrog till oenighet vid diskussionerna.⁹⁹ Särskilda problem hade man att bedöma förbudet i svågterskapsledet, alltså en mans relation med sin hustrus syster (eller sin broders hustru). Gällde förbudet även om hustrun var död? Eller om det bara var hustruns halvsystem? Hur var det om en man hade lägersmål med två systrar utan att vara gift med någon av dem? Eller om han var gift med en kvinna men inte hade fullbordat äktenskapet fysiskt med henne utan endast haft fysiskt umgänge med hennes syster? Så gick juristernas diskussioner.¹⁰⁰

Vid ett lagförslag 1665 angav man dödsstraff för alla rakt upp- och nedstigande led oavsett om det var i skyldskap eller i svågterskap, vilket innebar att det för en man inte gjorde någon skillnad om det handlade om hans egen dotter, styvdotter eller sonhustru. Samma sak gällde för kvinnan och även om förhållandet var över två (eller flera) generationer, t.ex. en man med sitt barnbarn. Även förbindelser i första och i första och andra graden sidled definierades som blodskam och skulle leda till dödsstraff (man med sin syster, systerdotter eller brorsdotter). Enligt förslaget föll också svågterskapsrelationer i sidled under samma regel (hustrus syster, hustrus systerdotter eller hustrus brorsdotter). Dock erkände man att praxis här hade varit

---

b. 1442. stadfäst: så ock af menige Swerikes rijkes ständer samtyckt, gillat och wedertagen, efter then stormächtige, höghborne furstes och herres, herr Carls then nijondes, Swerikes, Göthes, Wendes, finmars, carelers, lappars i norlanden, the caijaners, och esters i Lifland &c. konungs, nådige befallning, åhr 1608. af trycket vtgången. Nu å nyo andra gången med anmärckningar uplagd. Med hans kongl. maj:tz nådige privilegio. I Stockholm, af directeuren Johan Henrich Werner, med egen bekostnad, åhr 1726. (I Stockholm, af directeuren Johan Henrich Werner, med egen bekostnad uplagdt, åhr 1726.), sid 872f.

Vad gäller formuleringarna i den engelska Bibeln, se Jönsson, "Defining incest...".

⁹⁹ Enligt Callum M. Carmichael skrevs inte Leviticus överhuvudtaget som en traditionell lagbok som speglade sin tids sociala regler. Istället var dess primära syfte att skapa identitet och etnisk gemenskap för ett folk i landsflykt. Carmichael, 190-192, 197f.

¹⁰⁰ Thunander, *Förbjuden kärlek...*, sid. 40.

växlande och att brott ibland hade resulterat i dödsstraff och ibland i böter, och som man formulerade, ”*Clerici icke heller alle om denne graden överensstämma...*”¹⁰¹

Relationer mellan kusiner (andra grad sidlinje) skulle enligt samma förslag beläggas med 80 daler i böter vardera, medan böterna för lägersmål mellan andra och tredje led blev halverade och relationer med ännu mer avlägset besläktade personer skulle behandlas som vanligt lägersmål. Avgifterna för skyldskapsbrott/svågarskapsbrott lades ovanpå de vanliga böterna för lägersmål eller hor och slutade således på för tiden svindlande summor.¹⁰² Var det inte första förseelsen kunde böterna stiga ytterligare. Om man inte kunde betala fick man böta med kroppen efter en fastställd taxa. Männen dömdes vanligen till olika antal gatlopp medan kvinnorna skulle slita ris utanför tingstugudörren. Skarp risslitning innebar att bödeln höll piskan och den utsatte ansågs då efteråt ”smittad” av bödelns ärelöshet. Åtalade personer sattes i fängsligt förvar i väntan på förhandlingar och domslut. I undantagsfall kunde man också dömas till kortare tids fängelse ”på vatten och bröd”. Dessa straff fanns inte fastställda någonstans utan användes som alternativ då rätten valde att arbitrera.

Bredvid det världsliga straffet belades den dömda också med kyrkoplikt eller uppenbar skrift. Detta var en syndabekännelse inför hemförsamlingen där den skyldige bekände sin synd, visade ånger och bad om förlåtelse. Vid sedlighetsbrott fick vederbörande under en eller flera söndagar stå på en för ändamålet utsatt pall i kyrkan och skämmas under hela gudstjänsten, för att slutligen få förlåtelse och återupptas i gemenskapen.¹⁰³

---

¹⁰¹ *Åtgärder för lagförbättring 1633-1665*. Urkunder samlade av C.J. Wahlberg, (Uppsala, 1878), sid 227. Vid ålderdomliga citat kommer språket genomgående att moderniseras för att underlätta förståelsen.

¹⁰² Det kostade 80 daler om man haft lägersmål med sin kusin eller vid enkelt hor – alltså 160 om båda brotten förelåg. *Åtgärder för lagförbättring 1633-1665*. Sid 226.

¹⁰³ Vid lönskaläge kunde man böta sig fri från skamstraffet vid första och andra förseelsen även om det var dyrt (100 respektive 200 daler silvermynt). *1686 års Kyrkolag/utgiven av Samfundet Pro fide et christianismo; med inledning av Gabriel Thulin*, (Stockholm, 1936), sid. 28f.

3. BLODSKAM i domsboksmaterialet

Undersökning och analys

3.1. Incestmål inför rätta – överhetsperspektivet

1702 stod soldaten, Jon Larsson, och hans hustrus halvsyster, Karin Jönsdotter, inför tingsrätten och bekände gråtande sin synd. Några veckor före jul hade de haft sexuell umgänge en gång varefter hon hade blivit havande. De framhöll att de aldrig, varken förr eller senare, hade gjort sig skyldiga till en liknande synd och bad ödmjukt om nåd. Hans hustru och hennes mor bönföll att deras liv skulle skonas och rotebönderna i socknen skickade in förbön till kungen för att söka nåd för de åtalade. Målet gick till hovrätten och vidare till det kungliga rådet. Svaret var obevekligt. Paret skulle som välförtjänt straff mista livet genom halshuggning.¹⁰⁴

Detta mål belyser den dåtida synen på incestbrott sådan den kom till uttryck i lagstiftningen och tillämpades i domstolarna. Dock var det inte alltid som denna typ av brott hanterades på detta stränga sätt. För att illustrera den skiftande rättspraxisen kommer jag att inleda med att ge en översikt över de incestfall som behandlades i Göta hovrätt under den undersökta perioden.

3.1.1. Brottsbilden

Under de drygt 20 år som min undersökningsperiod avser förekom det 132 mål som berörde sexuella relationer i de förbjudna leden i Göta hovrätts register.¹⁰⁵ Eftersom några relationer togs upp vid rätten mer än en gång motsvarar 132 mål bara 126 olika relationer. Av dessa 126 relationer hade 86 % inga biologiska band alls med varandra. Knappt 4 % var till hälften blodsrelationer och 10 % hade hela blodsband emellan sig. Det var alltså en överväldigande majoritet av relationerna som inte hade några blodsband alls mellan sig. Siffrorna är i stort sett oförändrade om man räknar bort de mål där de åtalade frikändes.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ GHA Brottmålsutslag 1702, Volym BIIA:22, mål nr. 96.

¹⁰⁵ Se tabell 2 på sidan 92. Ett mål räknar jag bort eftersom det berörde ett vanligt lägersmål där hon tidigare hade anklagats för brott i de förbjudna leden utan närmare detaljer. GHA Brottmålsutslag 1710, Volym BIIA:20, mål nr. 51.

¹⁰⁶ Jag utgår från att åtalade som friats från incestanklagelsen också har varit oskyldiga, även om det finns fall som framstår som tvivelaktiga. På samma sätt utgår jag från att de som dömdes för brott verkligen har varit

<i>Anklagade</i>		<i>Dömda</i>	
Blodsband	10 %	Blodsband	10 %
Halva blodsband	4 %	Halva blodsband	5 %
Icke blodsband	86 %	Icke blodsband	85 %

132 mål resulterade i 107 fällande domar.¹⁰⁷ Bland dessa fanns det tre relationer som återkom oftare än andra. I fallande storleksordning handlade det om en man som haft sexuell umgänge med sin; hustrus syskonbarn (21 mål)¹⁰⁸, sin hustrus syster (19 mål)¹⁰⁹, eller sin styvdotter (16 mål). På fjärde plats kom en man som haft sexuella relationer med två systrar (6 mål). Övriga mål fördelar sig på 32 olika relationskategorier med tre mål eller färre i varje kategori.

Av 107 incestbrott, där minst en anklagad fälldes, var knappt 80 % relationer som kunde leda till dödsstraff.¹¹⁰ En mans relation med hustrus syskonbarn mildrades alltid till böter eller kroppsstraff, efter att rätten åberopat tidigare prejudikat, om inte ytterligare brott förelåg.¹¹¹ I den näst största gruppen, ”hustrus syster” dömdes 18 personer av 27 anklagade till döden. I den andra stora kategorin, ”styvdotter”, utdömdes dödsstraff till 18 av 22 åtalade.

Om man bortser från gruppen med ”hustrus syskonbarn”, där alla straffen rutinmässigt omvandlades till böter, var det 95 åtalade personer som riskerade dödsstraff varav 65 (29 män och 36 kvinnor) verkligen dömdes till döden. Vid 22 tillfällen kunde inte mannen ställas till svars eftersom han hade rymt. Om man antar att även dessa rymlingar hade dömts till döden skulle antalet fastställda dödsdomar hamna omkring 75 %.¹¹² Med andra ord var dödshotet för den anklagade påtagligt. Procentuellt sett var det något större chans för kvinnor att undslippa dödsstraffet än det var för män.¹¹³ Terjesen redovisar att så många som 60 % av de som dömts till döden för blodskamsbrott rymde innan straffet verkställdes.¹¹⁴ För svenska förhållanden har jag inte kunnat bekräfta om eller när ett utdömt straff verkställdes.

---

skyldiga även om det i teorin kan ha funnits de som blivit oskyldigt dömda också. 24 mål resulterade i frikännande och i ett mål är utgången är okänd.

¹⁰⁷ Jag menar då fällande domar för det incestbrott de stod anklagade för. I somliga fall frikändes vederbörande från incestbrottet men dömdes för förtal eller lägersmål med någon annan.

¹⁰⁸ Inklusivt hustrus halvsyskonbarn, fyra fall.

¹⁰⁹ Inklusivt hustrus halvsyster, ett fall.

¹¹⁰ 85 mål av 107. Häradsrätten kunde döma dödsstraff även på mer avlägsna relationer men dessa ändrades rutinmässigt till böter av hovrätten. Se tabell 3 sid. 93.

¹¹¹ 17 mål med hustrus syskonbarn och 4 med hustrus halvsyskonbarn. Av 21 mål dömdes 19 kvinnor och 19 män till böter/kroppsstraff. Två män hade rymt vid mål som beskrivs som våldtäkt. En kvinna dömdes till döden för barnmord.

¹¹² 87 av 117 personer (74,4 %).

¹¹³ 76 % (29/38) av antalet dömda män respektive 63 % (36/57) av dömda kvinnor belades med dödsstraff.

¹¹⁴ Terjesen, sid. 139.

3.1.2. Förmildrande omständigheter

Varje mål hanterades individuellt där hänsyn hela tiden togs till det specifika fallet. Återkommande argument som ansågs förmildrande var då missgärningen ”endast skett vid ett eller enstaka tillfälle” och om någon av de åtalade hade varit ”drucken”. Den åtalades ålder kunde mildra skulden, då man menade att en ungdom inte alltid hade uppnått full insikt om rätt och fel och om kristendomens budskap.¹¹⁵ ”Enfaldighet” i förståelsen förståndshandikappad kunde som en självklar följd också åberopas bland de åtalade oavsett ålder.

När kvinnan hävdade att lägersmålet skett mot hennes vilja kunde hon ibland benådas till böter eller kroppsstraff. Mannen var oftast äldre än kvinnan och enligt dåtidens föreställningar var det han som var den mest aktiva parten och som således förförde henne.¹¹⁶ När kvinnan sa sig vara ”lurad”, ”tubbad”, ”tvingad” eller ”övertalad” av mannen låg detta alltså i linje med föreställningarna kring manligt och kvinnligt beteende. I den folkliga kulturen och inom den teologiska diskursen fanns visserligen en parallell föreställning om kvinnan som en farlig förtrollerska som kunde locka männen till sig,¹¹⁷ men i rättsliga sammanhang uppfattades kvinnan mer som ett objekt vars agerande därmed var mindre intressant.¹¹⁸ Istället var det bilden av den initiativtagande mannen som vägde över. I de mål där kvinnan var den äldre parten förekommer inga argument kring förförelse eller tubbande av den yngre manliga parten. Genom att tillskriva kvinnan trovärdighet, då hon hävdade att samlaget skett mot hennes vilja, erkände således rätten hennes potentiella utsatthet inför mannens auktoritet, socialt och genusrelaterat.

Om den ena parten inte var närvarande i rätten förefaller chansen att slippa lagens strängaste straff ha ökat något för den part som infann sig. Sjutton kvinnor benådades varav elva då männen hade rymt eller av annan anledning inte var närvarande. Motsvarande siffra

---

¹¹⁵ Lindberg, 391f.

¹¹⁶ Även om mannen betraktades som mest aktiv ansågs kvinnan också njuta av sin sexualitet. Lennartsson, Malin, ”Hävdande och hustrubröst. Sexualitet, kropp och identitet i det tidigmoderna Sverige”, i *Historisk tidskrift*, 2009/129:3, sid. 363.

¹¹⁷ Inom katolicismen stämplades sexualitet tidigt som något orent och oanständigt. Samtidigt förknippade man sexualitet och reproduktion med kvinnan, och hon utpekades som av naturen lidelsefull och mindre motståndskraftig för satans påtryckningar. Bilden av kvinnan som en farlig förförerska visade sig sedan vara seglivad under århundradena som följde. Baldwin, John W. *The language of sex: Five voices of Northern France around 1200*, (Chicago, 1994), sid. 233; Brundage, James A, *Law, sex and Christian society in medieval Europe*, (Chicago, 1987).

¹¹⁸ Även andra forskare har noterat att kvinnans agerande i samband med en sexuell kontakt inte intresserade representanter för rättsapparaten i samma utsträckning som mannens agerande. Mot slutet av 1700-talet ökade rätternas intresse för kvinnans agerande i takt med att hennes roll subjektifierades i rättssammanhang. Lennartsson, ”Hävdande och hustrubröst...”, 369; Jansson, *Kvinnofrid...*, sid. 301 och 305; Telste, Kari, ”Piger! Troe ei Elskers Ord’. Ekteskapslöfter i norsk rett fra reformasjonen til 1900” i *Seklernas Sex: bidrag till sexualitetens historia*, red Bergenheim, Åsa och Lennerhed, Lena, (Stockholm, 1997), sid. 120.

för männen var bara två.¹¹⁹ Man skyllde då gärna brottet på den andra parten som inte var närvarande. Eftersom mannen (oftast) genom rymning/död undsluppit världsligt straff ansågs det fel att låta kvinnan ensam stå för brottet.¹²⁰ Vid endast 7/64 tillfällen benådades både man och kvinna samtidigt.

Man tog också hänsyn till den åtalades vandel och rykte samt uppträdande inför rätten. I de fall där vederbörande visade stor ångerfullhet, aldrig tidigare hade gjort sig skyldig till liknande brott och dessutom hade stöd av sin omgivning, kunde mildare straff utdömas än då det konstaterades att vederbörande redan hade oäkta barn eller hade dömts för sexuella förbindelser utanför äktenskapet tidigare. Om kvinnan (eller mannen) dessutom fälldes för barnamord överskuggade detta incestanklagelsen direkt och bestraffades utan diskussion med döden.

Om det anklagade paret hade haft sexuellt umgänge medan mannens (oftast) hustru levde var det självfallet graverande, medan makans officiella stöd efteråt räknades som förmildrande, liksom då övrig släkt eller grannar bad för de anklagades liv. Erkännandet var något tveeggat. Å ena sidan var det ett tecken på uppriktig ånger och botvilja som kunde mildra rättens inställning till den åtalade och medverka till en mildare dom. Å andra sidan fungerade erkännandet samtidigt som det slutgiltiga beviset på skuld, som gav rätten möjlighet att döma någon till döden. Frivilliga relationer,¹²¹ där kärlek och längtan ledde till syndiga förbindelser kunde av rätten möjligen erkännas som tragiska omständigheter men det var ingen egentlig ursäkt för beteendet.¹²² Här föreligger emellertid en viss skillnad beroende på vilken relation målet handlade om vilket jag återkommer till nedan.

Rymningar sågs av rätten som kraftigt graverande. Brottslingen inte bara erkände sitt brott genom att fly fältet, utan samtidigt satte han (eller hon) sig upp emot rättvisan och trotsade då indirekt domstolens auktoritet. Man kan se att rätten aktivt försvarade sin position i samhällsstrukturen på ett flertal vis. Det var t.ex. endast hovrätten (och kungen) som hade laglig befogenhet att arbitrera ett hotande dödsstraff till kroppsstraff, vilket häradshövdingen i Östbo härad fick en allvarlig påminnelse om då han hade vågat sig på en mild behandling av ett incestfall i svågerekapsled¹²³

---

¹¹⁹ Två män frikändes dock helt från anklagelse då kvinnan först har erkänt brottet och sedan avlidit innan åtal. Eftersom målen inte fått fällande dom finns de inte med i den här statistiken.

¹²⁰ Se exempelvis. GHA Brottmålsutslag 1695, Volym BIIA:4, mål nr. 103.

¹²¹ Jag har delat in relationerna i ”frivilliga”, ”tubbad/tvång” eller ”okända”. I anknytning till tabell 4 på sid 94 redogör jag närmare för efter vilka premisser indelningarna har gjorts.

¹²² Se exempelvis GHA Brottmålsprotokoll 1694, Volym BIIA:3, mål nr. 11.

¹²³ GHA Brottmålsutslag 1696, Volym BIIA:6, mål nr. 35.

På samma sätt förefaller rätten mer positivt inställd till en åtalad som erkände sitt brott och helt resignerat böjde sig för överhetens makt och beslut, än till en åtalad som visserligen också erkände sitt brott men som samtidigt desperat bönföll att få behålla sitt liv.¹²⁴ Det senare uppfattades möjligen inte som lika uppriktigt menat, alternativt som en indirekt kritik mot den generella lagstiftningens hårdhet. Om någon utomstående bad för brottslingens liv var det mer värt än då syndaren själv gjorde detsamma.

Sammanfattningsvis vägde rätten in under vilka omständigheter umgänget skett, vem som begått synden, hur den åtalade uppfattades av rätten och vilken inställning lokalsamhället valde att ta.

3.1.3 Den godtyckliga rättvisan

Parallellt med den officiella lagen fanns det en rad andra riktlinjer som rättens medlemmar hade att ta hänsyn till. Kungliga reskript, prejudikat, domarreglerna, gammal hävd eller helt enkelt vad assessorerna ansåg vara ”rätt och billigt” bestämde målens utgång. Hovrätten framhävde själv hur rättvist och skäligt den prövade de fall som togs upp, trots att systemet otvetydigt lämnade utrymme för stor godtycklighet. Thunander menar att det faktum att hovrätten på detta sätt utnyttjade sin möjlighet att påverka bidrog till att humanisera straffutlämpningen generellt under 1600-talet.¹²⁵ Undantaget var de brott som mera direkt riktades mot Guds lag dit incestmålen räknades.

I rättens praktiska agerande framkom sällan någon osäkerhet kring brottets allvar oavsett relationsgraden mellan de åtalade. Undantaget var hel- och halvsyskon som vid något tillfälle orsakade debatt, annars rörde diskussionerna huruvida det fanns tillräckligt med bevis för en fällande dom och om förmildrande omständigheter möjligen kunde orsaka en nedsättning av straffet.¹²⁶ Även i mitt material framkommer det att hovrätten i tveksamma fall hellre har friat än fällt de som anklagats för incest enligt devisen att ju grövre brottet var desto klarare bevis krävdes.¹²⁷

Domslutens godtycklighet blir tydlig först då det handlade om alla de incestbrott, (utom kategorin ”hustrus syskonbarn” där man dömde helt konsekvent), som enligt lagen borde straffas med döden men där det kunde finnas förmildrande omständigheter. Rätten kunde i dessa fall betona eller ignorera olika omständigheter eller åberopa skilda lagar beroende på

---

¹²⁴ Exempel på rättens milda inställning för grova syndare: GHA Brottmålsutslag 1713, Volym BIIA:23, mål nr. 135 och 1701, Volym BIIA:11, mål nr. 93.

¹²⁵ Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid. 179.

¹²⁶ Se t.ex. GHA Brottmålsprotokoll, 1713-1718, Advokatfiskalens anteckningar, Volym All:10, sid. 715ff.

¹²⁷ T.ex. GHA Brottmålsutslag 1698, Volym BIIA:8, mål nr. 180.

vilket utslag den önskade. Däremot kunde den inte alltid obekymrat frångå lagen hur som helst. Om ovedersägliga bevis förelåg för ett brott som borde leda till dödsdom, där rätten önskade mildare straff, var den tvungen att referera målet till kungen eller det kungliga rådet, framföra de förmildrande omständigheter den ansåg förelåg och därefter acceptera beslutet som följde. Rättens egen inställning till incestrelationernas olika grader kan emellertid skönjas i juristernas argumentation i skilda mål, där de valde att åberopa förmildrande omständigheter eller beslöt att söka nåd hos kungen.

3.1.4. Rättens inställning till hela, halva eller inga blodsband

Hela blodsband av 1:a grad (förälder/barn, syskon) förefaller ha varit extra graverande även om målen är få. Hårdast omdömen renderade ett mål som handlade om en far som förgripit sig på sin biologiska dotter. Den vanliga fraseologin då det handlade om en styvdotter ”svår blodskam”, bara ”blodskam” eller ”missgärning” ersattes här av kraftuttryck som ”den ogudaktiga gärningen”, ”den sodomitiska synden” och ”den skamliga och mycket oanständiga samt vederstyggliga handlingen”.¹²⁸

Uttryck som dessa leder genast tankarna till de tidelagsbrott som Jonas Liljeqvist undersökt. Handlingen var inte bara förkastlig och olaglig, utan den betraktades också som direkt naturvidrig. I detta mål visade man stort medlidande med den utsatta flickan, som friades helt från anklagelsen med motiveringen att hon blivit tvingad. Hon skickades till prästen för tröst och stöd och rätten rekommenderade att hon skulle flytta till släktingar på annan ort, för att komma bort från den förargelse handlingen hade orsakat i hembyn så ”att [hon] medelst ärbar vandel framledes njuta någon lycka och välgång”.¹²⁹

Det är här intressant att jämföra med de styvdöttrar som på ett liknande sätt utnyttjades av sina styvfäder. Dessa benådades visserligen från dödsstraffet, men fick ändå slita ris vid rådstugudörren till ”välförtjänt näpst”.¹³⁰ Någon reflektion om huruvida dessa flickor kunde vara i behov av tröst eller skydd från skvaller tycks inte ha förekommit. Enligt lagen var en ung flicka som uppenbarligen utnyttjats eller tvingats till handlingen fortfarande skyldig. Efter fälld dom kunde dock hennes straff mildras om assessorernas så beslutade.

Det förekommer tre syskonpar i materialet varav ett hade rättens sympati då missgärningen ”frivilligt avslöjades”, ”skedde för så länge sedan (40 år)” och ”aldrig fullbordades”. Målet refererades till kungen och kvinnan benådades medan mannen trots allt dömdes till döden då

---

¹²⁸ GHA Brottmålsutslag 1716, Volym BIIA:25, mål nr. 162.

¹²⁹ GHA Brottmålsutslag 1716, Volym BIIA:25, mål nr. 162.

¹³⁰ GHA Brottmålsutslag 1704, Volym BIIA:14, mål nr. 123 och 1694, BIIA:3, mål nr. 88.

hans brottslista även inkluderade bland annat tidelag.¹³¹ I det andra fallet dömdes båda till döden trots att kvinnan beskrevs som enfaldig, vilket vanligtvis ledde till benådning. Rätten konstaterade att hon kunde sköta sitt arbete och läsa sina böner och således måste anses som ansvarig för sitt brott.¹³² I det sista målet var kvinnan 18 år och i broderns tjänst och hushåll. Han hade tagit initiativet, lockat och tvingat henne och vid upptäckten rymt. Hon var alltså ung, lockad, tvingad och han, som var mest skyldig, hade rymt. Trots detta dömdes hon utan förbarmande till döden.¹³³

Halva blodsband (halvsyskon/halvsyskonbarn) och blodsband i 2:a ledet (syskonbarn, moster el. likn.) väckte inte heller någon sympati från rättens sida. Några personer benådades emellertid då de blivit ”tubbade”. Frivillighet var en försvårande omständighet varför de som hade varit inblandade i en sådan relation hade ännu mindre chans till benådning. Ett halvsyskonpar hade växt upp helt åtskilda, träffades först då hon var 26 och han 18. Förhållande tycks ha varit frivilligt och båda dömdes till döden.¹³⁴ En systerdotter hade haft sexuellt umgänge med sin 40 år äldre släkting en gång då han var drucken och enligt hennes utsago på hans initiativ. Hon förefaller här ha varit ung och utnyttjad av en äldre man, men båda dömdes till döden.¹³⁵ En man (46 år) och hans halvsyskonbarn (42 år) erkände att de haft samlag men hävdade att de inte hade förstått att det var så allvarligt. Båda dömdes till döden.¹³⁶

I svågterskapsmål gjordes skillnad beroende på om relationen var i sidled alternativt i upp- eller nedstigande grad, och det senare hade svårast att finna nåd inför rättens dömande blick. Då det handlade om styvfar/styvdotter kunde kvinnan benådas om hon ”tubbats” eller ”tvingats” men ingen man benådades och hovrätten refererade inget mål där relationen tycks ha varit frivillig.

Relationen mellan Giöther Olsson och hans styvdotter Sara Hindrichsdotter kan exemplifiera vad jag har antagit vara en frivillig relation. Giöther hade tidigare tvingats att gifta sig med Saras moder, Amborg Björnsdotter, trots att han hellre hade velat äkta hennes dotter, vilket intygades av närstående. Sju år senare hamnade han och styvdottern inför rätten anklagade för incest. Båda dömdes till döden.¹³⁷ Två mål med styvmor/styvson förefaller båda

---

¹³¹ GHA Brottmålsutslag 1713, Volym BIIA:23, mål nr. 135.

¹³² GHA Brottmålsutslag 1703, Volym BIIA:13, mål nr. 60.

¹³³ GHA Brottmålsutslag 1698, Volym BIIA:8, mål nr. 130.

¹³⁴ GHA Brottmålsutslag 1705, Volym BIIA:15, mål nr. 46.

¹³⁵ GHA Brottmålsutslag 1704, Volym BIIA:14, mål nr. 52.

¹³⁶ GHA Brottmålsutslag 1712, Volym BIIA:22, mål nr. 155.

¹³⁷ Den uttalade önskan att få äkta dottern, menar jag, gör det mer sannolikt att relationen var ömsesidig än påtvingad, även om dotterns egen inställning aldrig explicit klargörs i arkiven. GHA Brottmålsutslag, 1699 BIIA:9, mål nr. 119.

ha varit frivilliga och inte heller här fann rätten någon förmildrande omständighet. Däremot benådades en man som haft umgänge med sin styvdotterdotter efter det att båda hade åberopat total okunskap om förbudet.¹³⁸

Svågterskapsmål i sidlinje (hustrus syster) har däremot rönt en något annorlunda bedömning. Även här tog hovrätten hänsyn till eventuellt tvång eller tubbande av en ung kvinna. Men den yrkade också strafflindring i några mål där brottslingarna hade deltagit frivilligt och relationen var ömsesidig. Assessorerna betonade de förmildrande omständigheterna och skickade vidare målen till kungen i sju av elva fall där det handlade om sådana frivilliga relationer. Samma sak förekom ibland också då det handlade om en man som haft sexuellt umgänge med två inbördes besläktade kvinnor. I högsta instans benådades endast en minoritet, men den bedömning som gjordes av hovrättens assessorer tycks ändå ha skilt sig från den som annars var gängse.

Sammanlagt var det sju mål där båda parter benådades trots att de officiellt ansågs skyldiga till grava incestbrott. Samtliga var utan blodsband (svågterskap eller man/kvinna med två inbördes besläktade personer av det motsatta könet) och endast ett i upp- nedstigande riktning. I två av dessa mål hävdade de åtalade att de inte haft köttsligt umgänge med den andra parten trots att de hade varit förlovade, respektive hade dömts för lönskaläge med vederbörande.¹³⁹ Rätten tycks här ha hamnat i tveksamhet om det överhuvudtaget förelåg incest och valde därför att mildra domen. I två mål hävdade de anklagade att de inte känt till förbudet. Släktskapsrelationen var bland de mest avlägsna som kunde leda till dödsstraff, vilket möjligen var en bidragande orsak till att rätten även här valde att hellre fria än fälla. Okunskap, i fall som dessa, var således ett fullt godtagbart skäl för straffmildring.¹⁴⁰ De enda fall där både mannen och kvinnan friades i fullt bevisade incestrelationer var tre mål där det handlade om svåger/svägerska - relationer.

Det blir uppenbart efter denna genomgång att hovrättens medlemmar betraktade svågterskapsrelationer i sidlinje som ett något mindre allvarligt brott. Med få undantag var det endast frivilliga svågterskapsrelationer som kunde föranleda en nådeansökan hos kungen. För övrigt var det företrädesvis relationer med våldsinslag eller ett misstänkt utnyttjande av kvinnan som ledde målet vidare till högsta instans. Detta innebär inte på något sätt att det var lätt för en svåger/svägerska att få det lagstadgade straffet lindrat i hovrätten. För detta krävdes flera förmildrande och kompletterande omständigheter såsom att överträdelsen endast skett

---

¹³⁸ GHA Brottmålsutslag 1702, Volym BIIA:12, mål nr. 79.

¹³⁹ Man med två systrar och kvinna med far och son.

¹⁴⁰ Man med mor och styvdotter och en man med sin styvdotterdotter.

vid någon enstaka händelse, gärna under rusets påverkan och allra helst skulle de åtalades omgivning också lägga ett varmt ord för dem. Men om dessa eller liknande villkor uppfylldes var det alltså möjligt att båda benådades.

Det är ett känt faktum att lagar ofta stiftas som en eftersläpande kodifiering av de normer och värderingar som produceras i samhället. Lagarna sätter alltså inte nya ramar som människor anpassar sig efter, utan skapas snarare efter samhällsordningens behov av att fastställa och implementera en redan accepterad norm.¹⁴¹ Mitt material visar att hovrättens inställning till relationen mellan en man och hans hustrus syster var något kluven och några decennier senare genomfördes en lagändring. Inför 1734 års lag diskuterades dödsstraffet för sexuellt umgänge mellan en man och hans hustrus syster av lagkommissionen, och man konstaterade då att alla ledamöter var överens om att straffet var för hårt och att domarna ”med ängslan” varit skyldiga att döma sådana brottslingar till döden.¹⁴² 1734 ändrades straffet till böter.¹⁴³

Det frivilliga inslaget i sig var per definition graverande – de åtalade hade begått brottet medvetet trots kända regler och lagar. Brottet indikerade då motstånd mot samhällsordningen som överheten var angelägen om att beivra. Flera mål med styvförälder/styvbarn, där relationen framstår som frivillig, bemöttes endast med hårdhet av hovrätten. En relation mellan förälder/barn stred ju inte bara mot den allmänna sexualmoralen, den utmanade också den patriarkala strukturen och därmed hela samhällsordningen.

Om mannen var den äldre parten fanns det risk att han hade missbrukat sin sociala auktoritet men om kvinnan var den äldre parten gick det på tvärs mot både sociala och genusrelaterade föreställningar. Samhällsstrukturen, ordningen och hierarkin vändes upp och ned. Den kvinnliga matmodern kunde i sin husmodersroll närma sig den manliga husbondens auktoritära ställning, och hennes sociala position var definitivt starkare än den som drängar och andra män som fanns på gården hade. Till denna skara bör också vuxna styvsöner kunna räknas.¹⁴⁴ Rollen som husmor eller husbonde medförde ansvar och dominans över övriga familjemedlemmar. En styvmors sociala position kunde därför vara högre än hennes styvsöns, medan gängse genusföreställningar såg mannen som den dominerande i ett sexuellt

---

¹⁴¹ Bergenlöv, *Skuls och oskuld...*, sid. 245.

¹⁴² *Förrbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736, efter offentligt uppdrag utgifna af Wilhelm Sjögren, Band III, Lagkommissionens protokoll 1712-1735*, (Uppsala, 1901), sid. 309.

¹⁴³ *Sveriges Rikes Lag. Gillad och antagen på riksdagen år 1734*, sid. 171.

¹⁴⁴ Hansen, Anna *Ordnade hushåll. Genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet*. (Uppsala, 2006), sid. 288.

förhållande. Otillåtna sexuella relationer ansågs hota den goda ordningen i hushållet, och eftersom hushållet var stommen i samhället hotades följaktligen stabiliteten i hela landet.¹⁴⁵

Detta synsätt kommer till uttryck i hovrättens hårda inställning till relationer mellan styvförälder/styvbarn även i de fall då det fanns förmildrande omständigheter. Det var i denna typ av mål endast om kvinnan kunde övertyga domstolen att hon tvingats till sexuell umgänge som benådning gavs. Ingen man benådades oavsett om han var den äldre eller yngre parten i sådana relationer.

3.1.5. Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan det konstateras att de allra flesta av de lagförda incestbrotten rörde personer som inte var förenade med blodsband. Min undersökning indikerar att hovrätten betraktade blodsband som mer graverande än icke blodsband och att relationer i sidlinje var mer accepterade än de i rakt upp- eller nedstigande led. Det enda argumentet, som direkt accepterades som anledning till förmildrande dom, var om kvinnan tvingats eller tubbats. Någon motsvarande bild av kvinnan, som farlig förförerska som lurade männen till syndiga handlingar, syns inte alls i hovrättsmaterialet. För mannen fanns det således ingen självklar förmildrande omständighet som kunde rädda hans liv om han befanns skyldig till incesthandlingen.¹⁴⁶ Därför benådades följaktligen kvinnor oftare än män.

Frivillighet, lust eller kärleksfulla känslor accepterades aldrig uttalat som en ursäkt för incestuösa handlingar av nära slag, oavsett om släktskapet var via blodsband eller inte. Men då det handlade om svågterskapsrelationer i sidled visade rätten dock ett visst överseende och i undantagsfall kunde både mannen och kvinnan benådas efter att ha åberopat tillfällig svaghet, druckenhet, bara enstaka brott, ungdom och/eller hade stöd från omgivningen.

I materialet anses också överhetens försvar av sin maktposition i samhället. Hovrätten krävde respekt och underdånighet såväl från lägre instanser som från de få åtalade man själv förhörde. Genom att försvara sin egen maktposition försvarade man även den allmänna ordningen. Var och en hade sin givna plats i samhället och hade att uppfylla de plikter som var förbundna med sysslan, hushållspositionen eller ämbetet ifråga. De kvinnor, som rätten bedömde hade fallit offer för manlig auktoritet (utan att använda sådana termer), benådades

---

¹⁴⁵ Marklund för ett liknande resonemang kring hushållspositionen i förhållande till genusrollerna. Marklund, sid. 226f.

¹⁴⁶ Däremot finns några mål där mannen helt frikändes när kvinnan tidigare har dött. Båda dessa mål berörde svågterskapsrelationer där kvinnan erkänt brottet inför vittnen innan sin död men där rätten sedan valde att underkänna hennes vittnesmål av olika anledningar. Målen kan tolkas som en önskan att inte utdöma dödsstraff till mannen där kvinnans död har gett assessorerna en acceptabel ursäkt för att fria genom att betrakta målet som mörkt (okänt). Någon laglig metod eller ursäkt för ett mildare straff tycks inte ha existerat.

med den outtalade motiveringen att mannen hade missbrukat sin maktposition. Dessa mål har stora likheter med de våldtäktsmål som Hassan Jansson har analyserat. I konflikten mellan ”utnyttjande av kvinna” eller ”incestbrott” överskuggade det första det andra. I tveksamma ärenden tog hovrätten hänsyn till individens plats i lokalsamhället, vilket understryker dess funktion av väktare och uttolkare av den rådande moraliska ordningen. Det var viktigare att näpsa och straffa oroliga element i samhället än välintegrerade respektabla personer. Även hovrättens omedgörliga inställning till relationer mellan styvförälder/styvbarn kan förstås som ett uttryck för dess normupprätthållande och samhällsbevarande funktion.

3.2. Lokalsamhället och incestbrotten – underifrånperspektivet

3.2.1. Relationerna

Man kan fråga sig varför någon överhuvudtaget gav sig in i ett förhållande som man, vid upptäckt, riskerade att straffas för med döden. Detta aktualiserar frågan om hur incestrelationerna egentligen var konstruerade. Marie Lindstedt Cronberg har konstaterat att relationerna vid vanligt lönskaläge, där båda parter var ogifta, oftast var frivilliga och ömsesidiga. Kvinnan stod sällan i någon formell beroendeställning till mannen och enligt kommentarer i domböckerna hade hon ofta varit lika intresserad av relationen som han. Vid en eventuell upptäckt riskerade särskilt kvinnorna sin ära och motivet för att de trots allt begick handlingen kan, vid sidan om den sexuella lusten, förklaras med en önskan om äktenskap. Det sexuella umgänget kunde i så fall, från kvinnans sida, vara en ren taktik för att nå den eftersträvarvärdiga hustrutiteln. En taktik som särskilt utnyttjades av de obesuttna kvinnorna, vilka var utan större hemgift och därmed mindre eftertraktade på äktenskapsmarknaden.¹⁴⁷ Då brottet gällde hor däremot, beskrev kvinnan ofta hur mannen ”länge gått efter henne” tills hon slutligen gett efter.¹⁴⁸

Vid incestbrott i de fjärrare leden fanns det faktiskt ofta en önskan om att få ingå äktenskapet (se vidare kap. 3.2.4.). Men vid närmare släktrrelationer var äktenskap självfallet inte något alternativ – därmed försvinner detta motiv som förklaring till handlingen. Var då alla dessa förhållanden ett resultat av mannens dominans och övertalning?

---

¹⁴⁷ Lindstedt Cronberg, *Synd och skam...*, sid. 101 och 205. Telste, *Mellom liv og lov...*, sid. 130. Långt efter reformationens intåg levde folkliga föreställningar kvar där samlaget var äktenskapsgrundande. Mot slutet av 1600-talet fick kvinnor emellertid allt svårare att driva igenom ett äktenskap om mannen nekade. Lennartsson, *I säng och säte...*, sid. 104 och 286.

¹⁴⁸ Lindstedt Cronberg, *Synd och skam...*, sid. 101.

Tyvär lämnar hovrättsprotokollen sällan tillräckligt detaljerad information för att man ska kunna säkerställa hur relationen sett ut. Däremot anser jag att man kan göra en grov uppskattning av huruvida tvång, våld och hotfull övertalning förekom. Jag har delat in relationerna i tre grupper: ”frivilliga”, ”tvång/tubb” och ”okända”.¹⁴⁹ Eftersom kvinnans möjligheter att få mildare straff ökade om det kunde påvisas att den sexuella relationen var påtvingad, kan det förväntas att detta lyfts fram i rätten i samtliga fall där det funnits fog för det. I övriga mål bör de sexuella relationerna därför ha varit någorlunda ömsesidiga. Naturligtvis kan han eller hon fortfarande ha lockat den andra till gärningen, men det har då mer handlat om förförelse än om fysiskt tvång eller psykiskt hot.

Alltsedan Aristoteles levnadsdagar hade föreställningar om den passiva kvinnan och den mer aktiva mannen reproducerats av teologer och kyrkofäder. I fortplantningssammanhang utsågs mannen till livets skapare, medan kvinnan beskrevs som ett skyddande kär för det nya livet.¹⁵⁰ Svenska lagar under medeltiden riktade sig också tydligt till mannen som sexualitetens subjekt och vid överträdelser var det främst han som bötfälldes. Omkring sekelskiftet 1700 började kvinnan allt oftare hållas ansvarig för sin sexualitet och hon bötfälldes vid sidan om mannen på ett mer jämlikt sätt, men inte förrän mot slutet av århundradet hade hennes roll i rättssammanhang glidit över helt från objekt till fullfjädrat subjekt, och det var först då som domstolarna började intressera sig för hennes agerande i samband med sexualbrott.¹⁵¹

I hovrättens domböcker talades det ytterst sällan om kvinnligt initiativ eller kvinnlig förförelse.¹⁵² Istället presenterades kvinnan som objektet för mannens agerande, han hade *hävd*at henne, *besovit* henne eller *fått sin vilja* med henne. Hon hade *låt*it sig *besovas* eller *hävd*as. Detta uttryckssätt beskriver i mina ögon mer den samhälleliga förståelsen av hur den sexuella relationen mellan man och kvinna borde vara än de faktiska händelserna; de speglar således normen snarare än verkligheten.

3.2.1.1 Tvång och tubbande

Tvång och tubbande nämns i flera mål, särskilt då det handlade om hela blodsband. I fem relationer av åtta (62,5 %) har kvinnan varit uppenbart yngre och/eller enligt domstolsutslaget uttryckligen förledd eller tvingad av mannen. I cirka 30 % av de mål som handlade om

---

¹⁴⁹ Se tabell 4 på sid. 94.

¹⁵⁰ Baldwin, sid. 231 och 234.

¹⁵¹ Lennartsson, ”Hävdande och hustrubröst...”, sid 361.

¹⁵² Däremot har jag stött på det vid enstaka tillfälle då jag läst häradsrättens protokoll.

”hustrus syster” och ”styvdotter” sägs kvinnan ha utsatts för någon form av tvång men bara i 14 % av målen rörande ”hustrus syskonbarn”.¹⁵³

I dessa fall, där tvång av något slag åberopades, hamnade våldet i fokus. Personernas inbördes släktskap konstaterades men försvaret riktade in sig på att framhäva kvinnans ungdom, hennes svaghet i kontrast till hans styrka, hennes motvilja, hennes fysiska motstånd och hennes eventuella skador. Ytterst sällan frikändes hon - för det krävdes uppenbara och allvarliga skador som intygades av vittnen - men hon kunde ofta slippa undan med risslitning.

Karin Hassan Jansson delar in våldtäktsmännen i sin studie i tre grupper varav en benämns ”den tyranniske husbonden”.¹⁵⁴ Övergreppen handlade då mer om kvinnans beroendeställning till mannen och hans maktmissbruk av sin husbondeauktoritet än om våldet i sig. Kvinnan, som generellt hade svårt att hävda sig mot mannen, vars ord vägde tyngre än hennes vid en eventuell rättegång, höll tyst om överfallen tills hon blev gravid, vilket gjorde det ännu svårare för henne att i efterhand försvara att hon inte genast hade anmält mannen. Mannen försvarade sig bland annat genom att ifrågasätta kvinnans lojalitet och lydnad, för att därmed skapa tvivel om sanningsgraden i hennes vittnesmål och lyckades i de flesta fall undkomma det fulla straffet.¹⁵⁵

I flera av mina fall tycks kvinnan ha stått i en liknande beroendeställning till mannen och hon höll också tyst om övergreppen tills graviditeten avslöjade henne, men när anklagelsen inte bara var våldtäkt utan också någon form av incest förefaller detta emellertid ha verkat till kvinnans fördel. Släktskapet hindrade att domen kunde ändras till det som lättare kunde beivras. Vid bevisat fysiskt våld var det i lagen stadgade straffet döden för båda. I de fall mannens skuld i händelsen kunde bevisas, gav detta rätten en möjlighet att mildra kvinnans straff. Männerna, som anklagades för att ha tubbat eller tvingat en kvinna till incest, hävdade i enstaka fall att gärningen endast skett en gång då han hade varit drucken. Men i de flesta fall hade relationen uppenbarligen pågått under en tid och mannen hade då inget att anföra till sitt försvar. Kvinnan benådades nästan varje gång – även då hennes bevis för fysiskt våld var väldigt svagt. Med en släktings stöd kunde det räcka att framhäva hennes ungdom för att

---

¹⁵³ Se tabell 4 på sid. 94 .

¹⁵⁴ De två andra grupperna kallar hon: ”den våldsamma soldaten” och ”den oanständige drängen”. Alla tre kategorierna beskriver olika argumentationsstrategier i första hand baserat på mannens sociala samhällsposition. Jansson, *Kvinnofrid...*, sid 57.

¹⁵⁵ Jansson, *Kvinnofrid...*, sid. 93, 108 och 118.

mildra hennes dom.¹⁵⁶ Även Hassan Jansson konstaterar att kvinnorna, i de våldtäktsmål som samtidigt var blodskamsbrott, ofta lyckades vinna gehör för sin version av händelsen.¹⁵⁷

I kategorin ”hustrus syskonbarn” var det förvånansvärt sällan som kvinnan försvarade sig med att hon tvingats till en sexuell relation trots att kvinnan per definition tillhörde en yngre generation än mannen¹⁵⁸ och ibland också enligt protokollen var i hans tjänst, vilket var just den situation som husbönder kunde utnyttja. De låga antalen kan ha flera olika förklaringar.¹⁵⁹ Kanske berodde det på att brottet i denna typ av fall alltid benådades i hovrätten? Om vanligt folk var medvetna om överhetens kutym att alltid benåda, var tröskeln möjligen inte lika hög för att begå ett sådant brott, jämfört med de brott som verkligen ledde till dödsstraff. Motivet var inte heller lika starkt för kvinnan, eller för hennes släkte, att i rätten framhäva att hon lockats eller tubbats till handlingen, eftersom en benådning efter att hon blivit tubbad till samlaget i de flesta fall ledde till samma böter eller kroppsstraff som då hon haft frivilligt umgänge med en man av denna relationsgrad.¹⁶⁰ Att grövre tvång eller regelrätt våldtäkt har förekommit, utan att lämna något spår efter sig i dokumenten, förefaller osannolik i mina ögon.

I de fall kvinnan ansågs ha tvingats till den sexuella relationen, fick hon ofta både rättens och släktens stöd. Eftersom våldet hamnade i fokus säger målen sällan något om hur människorna ställde sig till släktskapet i sig. De benådade kvinnorna frikändes inte helt, men deras ära tycks inte ha ifrågasatts av rätten eller av de anhöriga som försvarade dem. Eventuella rykten och fördömanden i lokalsamhället i efterhand framgår inte av mina källor.

3.2.1.2. Övriga relationer

Förutom då det rörde ”hela blodsband” var majoriteten av de incestuösa relationerna alltså inte uttryckligen baserade på tvång eller rädsla. Hälften av ”styvdotter”-relationerna, två tredjedelar av ”hustrus syster”- relationerna och ännu fler då det handlade om övriga

---

¹⁵⁶ Exempelvis GHA Brottmålsutslag 1701, Volym BIIA:11 mål nr. 10.

¹⁵⁷ Jansson, *Kvinnofrid...*, sid. 94f. I en annan studie jämför Eva Bergenlöv några våldtäktsmål från sekelskiftet 1700 och diskuterar om det avgörande beviset som fällde en man i ett fall kan ha varit en bekännelse inför trovärdiga vittnen. Nu råkade mannen i fråga vara styvfar till kvinnan som hade våldtagits varför jag menar att släktskapet kan ha spelat en avgörande roll också. Bergenlöv, Eva ”Våldtäkt – brott mot Gud, ordningen eller individen?” i *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Red. Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg & Eva Österberg, (Lund, 2002), sid. 198.

¹⁵⁸ Även om den reella ålderskillnaden i enskilda fall kan ha skiftat.

¹⁵⁹ Jämfört med kategorin ”hustrus syster” och ”styvdotter” har fler relationer mellan en man och hans ”hustrus syskonbarn” varit svåra att kategorisera och därför varken bedömts vara frivilliga eller framtvingade. Nästan 30 % av ”hustrus syskonbarn”-relationerna har därför placerats i en restkategori benämnd ”okänd relation” jämfört med 6 % respektive 19 % i de andra kategorierna. Dessa mål beskriver inte uttryckligen våld eller hot men här kan eventuellt någon form av tubbande dölja sig. Se tabell 4 på sid 94.

¹⁶⁰ Vanligen bötfälldes den gifta mannen till 80 daler för hor och 80 daler för släktskapet, kvinnan bötfälldes till 40 daler som ogift part i horet och 40 daler för släktskapet.

svåggerskapsrelationer, har bedömts vara frivilliga eller ömsesidiga relationer. I enstaka mål så sig kvinnan vara lockad med högre lön eller andra förmåner av mannen. Dessa relationer har hamnat i kategorin ”tubbade”. När både tvång, ekonomiska fördelar och eventuella äktenskapsutsikter är borträknade återstår, som jag ser det, lusta och/eller kärlek som motiv för de sexuella relationerna. I samtliga fall har fördelarna av någon anledning övervunnit motviljan att bryta mot lagen och riskera sitt liv. Vad drev människor att begå sådan otukt och hur ursäktade de sin handling inför rätta?

En vanlig strategi var att framhäva att missgärningen hade varit ett enstaka misstag och att den hade skett under alkoholpåverkan. Försvaret blir logiskt om man beaktar de föreställningar kring självdisciplin och självkontroll som ansågs vara en del av de mänskliga dygderna. Självkontroll betraktades rent av som den avgörande skillnaden mellan människor och djur.¹⁶¹ Det var syndigt att ge efter för kroppsliga begär, att frossa i sig mat och att leva ut sina fysiska lustar.¹⁶² Att tappa behärskningen betraktades alltså som ett misslyckande men kunde dock förlåtas vid enstaka tillfällen och om man blivit kraftigt provocerad. Ett slagsmål som utlöstes av en hastigt uppkommen konflikt behövde inte vara vanärande, även om man råkade skada sin motståndare allvarligt, i motsats till om man hade haft ett ont uppsåt.¹⁶³ Om man dessutom hade varit berusad vid tillfället, betraktades man inte ha varit vid sina sinnens fulla förstånd, vilket gjorde att omgivningen kunde ha overseende med övertramp som orsakades av alkoholen. Ju äldre man blev desto bättre förväntades man emellertid kunna behärska sig.

Även passionen kunde i sin farliga form få människan att tappa behärskningen och begå syndfylla gärningar. Samtidigt erkände man att det fanns ett fysiskt sexuellt behov hos både män och kvinnor och att det var Guds mening att man och kvinna skulle ha glädje och lust till varandra. Men sexualiteten hade sin plats i äktenskapet.¹⁶⁴ Det sexuella umgänget inom äktenskapet var inte bara en rättighet utan också en plikt, och det fanns inget utrymme för någondera att neka den andre sexuellt samvaro. Oförmåga i sängen kunde till och med vara skilsmässogrundande.¹⁶⁵

Denna inställning till sexualiteten öppnade väg för en ursäkt som i mitt material endast användes av män. De framhöll i somliga fall att det förbjudna umgänget skett vid ett tillfälle

---

¹⁶¹ Jansson, *Kvinnofrid...*, sid. 54f.

¹⁶² Lindberg, sid. 405.

¹⁶³ Jansson, Karin Hassan, ”Våldsgärning, illgärning, ogärning. Könskodat språkbruk och föreställningar om våld i den medeltida landslagen” i *Våld. Representation och verklighet*, Red Eva Österberg och Marie Lindstedt Cronberg (Falun, 2006), sid 156f.

¹⁶⁴ Johansson, Kenneth, ”Mannen och kvinnan, lusten och äktenskapet. Några tidstypiska tankegångar kring gåtfulla ting.” i *Jämmerdal och Fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*, (Stockholm, 1997), sid. 34.

då hustruns av olika orsaker inte hade varit tillgänglig. I något fall beskrevs hustrun ha varit långvarigt sjuk eller bara varit borta då han kom hem.¹⁶⁶ Underförstått antydde han att synden aldrig skulle ha begåtts om han bara hade haft tillgång till sin hustru och därmed kunnat få utlopp för sina naturliga sexuella behov. Ingen kvinna framförde någon liknande ursäkt trots att hon vanligen var ogift alternativt änka och därmed utan laglig möjlighet att leva ut sin sexualitet. Tvärtom betonade en änka att hennes relation med sin avlidne mans styvson (som varat i flera år) endast skett av missförstånd och i avsikt att bygga äktenskap. Ingen ”arghet” eller ”köttslig lusta” hade överhuvudtaget varit aktuellt. Härmed ville hon alltså göra gällande att hon inte drevs av några sexuella lustar utan tvärtom alltid hade handlat efter rationell planering.¹⁶⁷ Att endast män valde att använda sådana ursäkter trots att den officiella ideologin bejakade både manlig och kvinnlig sexualitet kan betyda att kvinnors sexualdrift i praktiken inte ansågs vara lika stark.

Både tingsrätt och hovrätt upprepade ideligen om missgärningen endast begåtts en gång, vilket visar hur betydelsefull de ansåg uppgiften vara. Liksom kvinnan kunde tjäna på att framhålla att mannen ensam var skyldig till det olovliga umgänget, kunde både man och kvinna vinna fördelar genom att framhålla att brottet endast skett en eller någon enstaka gång, varför sådana argument bör ha angetts i alla mål där detta varit möjligt. Följaktligen kan man anta att relationen varat åtminstone några veckor i de fall detta argument inte har anförts.

Efter en genomgång av de sexuella relationernas längd – de uttalade och de antagna - kan man konstatera att ”hustrus syster” är den enda kategorin där det var en knapp majoritet av korta förhållanden. I alla andra kategorier det var betydligt fler relationer som hade pågått en tid än som hade skett vid ett enstaka tillfälle av ”misstag”.¹⁶⁸ Vissa relationer verkar ha inletts som en konsekvens av att parterna levde nära varandra i samma hushåll. Två mål beskriver till synes frivilliga relationer mellan en styvmor och hennes styvson som hade inletts efter det att hennes man hade dött och de levde kvar tillsammans i huset.¹⁶⁹ På samma sätt inledde en styvfar en relation med sin styvdotter efter det att hans hustru hade dött.¹⁷⁰ En ryttaränka påbörjade ett förhållande med sin avlidne mans bror, då denne tog över ryttargården där hon

---

¹⁶⁵ Marklund, sid 168.

¹⁶⁶ Till exempel GHA Brottmåls 1704, Volym BIIA:14 mål nr. 30 eller 1698, Volym BIIA:8 mål nr. 42.

¹⁶⁷ GHA Brottmålsutslag 1710, Volym BIIA:20 mål nr. 30.

¹⁶⁸ Se tabell 5 på sid. 95.

¹⁶⁹ GHA Brottmålsutslag 1702, Volym BIIA:12, mål nr. 109 och 1710, Volym BIIA:20 mål nr. 107.

¹⁷⁰ GHA Brottmålsutslag 1713, Volym BIIA:23, mål nr. 8.

bodde med sina barn.¹⁷¹ Några män hade olovligt umgänge med kvinnliga släktingar som hade tjänst i deras hushåll.¹⁷²

Man beskrev sällan relationen som uppkommen av kärlek, men då och då förekom det och ibland får man, trots frånvaron av explicita kärlekstermer, intrycket att paren hyste starkare känslor för varandra. Några uttalade till exempel en uttrycklig önskan om äktenskap med en speciell person, andra kunde hålla ihop parvis i flera år. En man sa sig ha tvingats till äktenskap med ”fel” syster eftersom det var hustruns lillasyster han älskade.¹⁷³ Den ovan nämnde Giöther Olsson påstod sig ha velat äkta dottern istället för hennes mor, vilket intygades av omgivningen.¹⁷⁴ Ett svåger/svägerska-par rymde tillsammans medan de fortsatte att leva i synd.¹⁷⁵ Lars Guldbrandsson rymde från Norge för att leva med sin styvdotter i Sverige som om de vore gifta. Deras förhållande pågick i sex år och de avlade minst två barn innan deras släktskap avslöjades.¹⁷⁶ Båtsman Sven Stinner bötfälldes först för lönskaläge med Sissa Håkansdotter. Några år efter det att Sissa dött inledde han umgänge med hennes lillasyster, Elin Håkansdotter. De hann avla två barn innan de hamnade inför rätten anklagade för blodskam.¹⁷⁷

De som bevisligen haft längre relationer hade inte mycket försvar att komma med. I svågerskapsrelationer framhölls det om umgänget inletts först efter det att den äkta maken/makan var död. Därmed hade de inte begått äktenskapsbrott, men ensamt räckte inte detta skäl för benådning. Inför häradsrätten försökte mannen och kvinnan någon gång, i sin desperation, skylla på varandra genom att anspela på samtida genusföreställningar. Kvinnan hävdade, efter att länge ha nekat till gärningen, att hon blivit tvingat och tubbad av honom. Mannen hävdade att kvinnan tvingat sig på honom.¹⁷⁸ Hon försökte få honom att framstå som den sexuellt ansvarige, medan han anspelade på föreställningar om kvinnans förföriska roll och försökte på så sätt framställa det som att han var den som hade förletts till handlingen. Här hade kvinnan något större chans att bli trodd. Hennes argument togs ofta upp till diskussion även om det inte alltid hjälpte henne till benådning, medan hans påstående inte

---

¹⁷¹ GHA Brottmålsutslag 1697, Volym BIIA:7, mål nr. 89.

¹⁷² T.ex. GHA Brottmålsutslag 1695, Volym BIIA:4, mål nr. 69 eller 1714, Volym BIIA:24 mål nr. 28.

¹⁷³ GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3 mål nr. 11. Hela ärendet har redogjorts för i detalj av Rudof Thunander i *Förbjuden kärlek...*, sid. 41-48.

¹⁷⁴ GHA, Brottmålsutslag 1699, Volym BIIA:9, mål nr. 119.

¹⁷⁵ GHA Brottmålsutslag 1696, Volym BIIA:6 nr. mål 35.

¹⁷⁶ GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3 mål nr. 118.

¹⁷⁷ GHA Brottmålsutslag 1703, Volym BIIA:13 mål nr. 51.

¹⁷⁸ Listers häradsrätts arkiv, 1700-1840, Urtima ting, Volym AIIb:1, 1703, Albo häradsrätts arkiv, 1713-15, Extraordinarie ting, Volym AIIa, 1713, 22 maj.

kommenterades överhuvudtaget av hovrätten. Detta visar att anspelningarna om kvinnan som förförerska inte vann gehör hos hovrätten.

En annan försvarsmetod var att hävda att det inte hade förekommit något sexuellt umgänge med den första parten. Sven Stinner hävdade till exempel att han aldrig haft umgänge med Elins syster, trots att han hade dömts för lönskaläge med henne och utpekats som far till hennes barn flera år tidigare.¹⁷⁹ På samma sätt hävdade Knut Larsson att han inte alls var far till Per Knutsson, sin vuxne son, med vars hustru han nu hade avlat ett barn.¹⁸⁰ Denna strategi får dock betraktas som ovanlig, men om man lyckades så ett tvivel hos hovrätten kunde man få igenom en mildring av domen.¹⁸¹ Vanligen återstod emellertid endast att erkänna brottet, ödmjukt ångra sig och med gråtande tårar be om nåd.

3.2.2. Erkännandet

I 1600-talets svenska domstolar dömdes ytterst få åtalade mot sitt nekande och ännu mer osannolikt var det om en dödsdom hängde över den åtalades huvud. Ju grövre brott desto starkare bevisbörd och ett grovt högmålsbrott ”borde vila på uppenbara skäl och bevis samt en fri och otvungen bekännelse”.¹⁸² Enbart beskyllningar räckte inte för att fälla någon, och en första bekännelse kunde också återkallas i ett senare skede med en någorlunda hjälplig förklaring. Denna inställning fick som resultat att flera åtalade friades i brist på bevis, om de bara höll fast vid sitt nekande.¹⁸³ Trots detta var det oerhört vanligt att människor erkände sina brott och tog sitt straff. Lindstedt Cronberg har i sin studie av utomäktenskaplig sexualitet poängterat hur möjligheten för återintegrering kunde motivera ett erkännande då brotten inte var så allvarliga.¹⁸⁴

Efter ett incestbrott kunde den åtalade sällan hoppas på förlåtelse och återintegrering i samhället, däremot kan bekännelsen ha speglat en önskan hos syndaren att sona sitt brott och därmed rädda sin själ och få del av Guds gemenskap i himmelen. Liljeqvist framhåller i sin

---

¹⁷⁹ GHA Brottmålsutslag 1703, Volym BIIA:13 mål nr. 51. Domen mildrades till böter för båda.

¹⁸⁰ GHA Brottmålsutslag 1702, Volym BIIA:12 mål nr. 45. Båda avrättades för dubbelt hor och blodskam.

¹⁸¹ I det första fallet mildrades domen till böter för båda medan både man och kvinna avrättades för dubbelt hor och blodskam i det andra.

¹⁸² En snarlik fras upprepas då och då av hovrätten i flera tveksamma fall. T.ex. GHA Brottmålsutslag 1698, Volym BIIA:8, mål nr. 180.

¹⁸³ Exempel på mål där vederbörande friats från anklagelse efter att envist vägrat erkänna brottet; en man anklagades av två systrar för umgänge med båda. Nekade ihärdigt och friades. GHA Brottmålsutslag 1696, Volym BIIA:6, mål nr. 162. En man anklagades för olovligt umgänge med sin brors frilla. Båda erkände att de delat säng men nekade till fysiskt umgänge och friades. GHA Brottmålsutslag 1702, Volym BIIA:12, mål nr. 132. Två män friades efter det att deras respektive svägerska erkänt brottet men sedan dött innan rättegången. Båda nekade och friades. GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3, mål nr. 43 och 1710, Volym BIIA:20, mål nr. 109.

¹⁸⁴ Lindstedt Cronberg, *Synd och skam...*, sid 131f.

studie av tidelagare, att motiven för dem som själva angav sitt brott ofta var det dåliga samvetet. Sådana bekännelser gällde ofta en oupptäckt synd som begåtts i ungdomen men som med åren tyngde samvetet alltmer och slutligen föranledde en självangivelse. De som begått brottet önskade i dessa fall sona sin synd genom att utstå det världsliga straffet. Få bad om nåd.

I mitt material framgår det inte alltid hur ett brott kom till rättens kännedom. Då och då förekommer frasen *kom inför rätta efter anklagelse* vilket antyder att någon dragit vederbörande inför rätta. Om det var länsman i sin officiella roll som åklagare eller en privatperson i grannskapet som var ansvariga för angivelsen, kan man inte utläsa med säkerhet från hovrättsprotokollen.¹⁸⁵ Vid några få tillfällen kan jag emellertid identifiera självangivelser varav ett fall liknar de som beskrivs av Liljeqvist.

Inhysesmannen Nils Olsson, 60 år, erkände 1713 frivilligt för prosten, kyrkoherden och tingsrätten att han, när han var omkring 20 år, hade haft olovligt umgänge med sin köttsliga syster vilket hon också intygade. Deras synd hade dock inte varit fullkomlig (inte fullbordat samlag). På samma gång passade Nils på att bekänna tidigare tidelag med en ko fyra gånger och med ett sto tre gånger. Han hade också slagit sin mor ett slag med handen en gång, och för 30 år sedan hade han dessutom bränt ner sin egen gård. Den sista tiden hade han vändats och ängslats för sina grava synder.¹⁸⁶ Andra självangivelser skedde inte heller i direkt anslutning till brottet utan snarare efter årslånga samvetskval som gnagt i syndarens själ eller efter en tid på rymmen. Ett exempel är Kirstin Olufsdotter, som återvände efter flera år på rymmen och erkände olovligt umgänge med sin svåger. Åtta år tidigare hade hon blivit gravid men sökt enslighet vid födseln och sedan gömt det dödfödda barnet i skogen. Snart hade ett rykte uppstått om hennes och svågerns umgänge varpå hon hade givit sig av söderut. Hennes slutliga bekännelse ska ha drivits fram av hennes ”samvetsagg”.¹⁸⁷ Bekännelser av uttalade samvetskval förekommer således i mitt material, men de är långt ifrån många och ingen uttryckte en aktiv önskan om att få straffas.

I protokollen formulerades bekännelserna efter bestämda standardfraser. Vederbörande hade ”frivilligt bekänt” eller ”efter anklagelse bekänt”, ofta hade de ”omsider bekänt” eller ”efter åtskilliga förmaningar slutligen tillstått”. Samtliga formuleringar är summerande och kortfattade och döljer de flesta detaljer kring hur bekännelsen verkligen gått till. Om man inte lyckades få fram ett erkännande står det vanligen att personen ”alldeles nekat”, ”nekat

---

¹⁸⁵ I de fall jag hittat på häradsrättsnivå har det oftast varit länsmannen som dragit de åtalade inför rätta.

¹⁸⁶ GHA Brottmålsutslag 1713, Volym BIIA:23, mål nr. 135.

¹⁸⁷ GHA Brottmålsutslag 1701, Volym BIIA:11, mål nr. 93.

enständigt” eller ”nekat högeligen”. Även här använder man standardfraser som inte är så beskrivande. Dessa relativt knapphändiga formuleringar kan ge sken av ett ganska oproblematiskt förhör. Antingen erkände den åtalade genast, eller efter viss övertalning, eller så nekade han/hon. Ett fåtal protokoll lämnar emellertid extra information som sätter fraserna i en något annorlunda dager.

Jon Månsson och Karin Håkansdotter

1714 kallades Jon Månsson och Karin Håkansdotter till hovrätten. Enligt ryktet hade han tidigare haft olovligt umgänge med Karins numera avlidna moder och nu anklagades han för att också ha besovit även henne. Hon hade först erkänt men sedan tagit tillbaka bekännelsen. Jon hade omsider erkänt umgänget med Karins moder och även att han haft uppsåt till samlag med Karin, men hävdade att han inte lyckats fullfölja akten.

Vid hovrättens förhör beskrev Karin hur hon inte smakat varken mat eller dricka på fyra dagar, medan förhören inför tingsrätten pågått. Hon berättade också att hon förletts att erkänna handlingen av en nämndeman, i avsikt att få Jon till äkta man. När Jon skulle svära sig fri från handlingen hade hon uppmanat honom att inte låta Satan regera sig genom att svära bort sin fattiga själ. Detta var dock endast uttalat i förvirring och utmattning efter umbärandet i fängelset, menade hon. Jon, å sin sida, berättade också om en svår fängelsevistelse i sex veckor och att han i samband med tingsrättens förhör inte hade ätit på två dagar samt att han, om han haft fler brott på sitt samvete, skulle ha bekänt dem i detta sammanhang. Enligt den slutliga versionen hade Jon kommit in drucken, rivit upp Karins kläder och kastat henne i sängen. Hon hade dragit i hans hår och satt upp ett sådant motstånd att han misslyckades i sitt uppsåt.¹⁸⁸

Förhören var mycket detaljerade. Hur hade det gått till? Vid vilken tid hade försöket skett? Hade han byxorna uppe eller nere? Hade han någon gång känt hennes natur? Hade han varit uppe i sängen vid något tillfälle? Hade hans hemlighet varit ute? Hur hade Karin försvarat sig? Vad menade hon specifikt då hon sa att hon brottades? Hade Karin tagit tillbaka sin bekännelse på Jons inrådan? Hade de talat om målet i samband med transporten till hovrätten? Jon och Karin skickades ut och in då rätten omväxlande förhörde dem i enrum och tillsammans. Båda utsattes för lögnen att den andre hade bekänt allt och att det därmed var lika bra att själv bekänna. Men trots att rätten flitigt försökte förmå dem till en ”ren och sann

---

¹⁸⁸ GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718, Volym All:10, sid. 437 och 458-464.

berättelse” fortsatte Jon och Karin att hävda sin oskyldighet och frikändes till slut från blodskamsanklagelsen.¹⁸⁹

Det finns fler exempel som vittnar om mycket ingående förhör. De åtalade påmindes gång på gång om hur själen riskerade hamna i evig fördömmelse, om de inte bekände och tog sitt straff. Den psykiska pressen kunde också kompletteras med fysiska umbäranden. De misstänkta brottslingarna kunde sättas i fängelse i dagar och veckor, under vad som tycks ha varit väldigt svåra förhållanden – även då man inte klassade fängelset som ”hårt eller svårt” och de kallades till nya förhör gång på gång. En kvinna vittnade om hur man hade tagit ifrån henne hennes barn. Sedan ska hon ha skrämts till ett erkännande som inte var sant av profossen, som hotade henne med svårare fängelse än det hon redan satt i sedan två dagar, där vattnet gick henne långt upp på benen. Mannen i fallet hade, på profossens uppmaning, försökt ta sitt liv med en kniv men endast orsakat sig ett mindre sår.¹⁹⁰

Så som förhören och fängelsevistelserna beskrivs kan man utan problem föreställa sig de svåra fysiska och psykiska utmaningar en åtalad person ställdes inför. Tortyr var visserligen inte tillåtet och anses inte heller ha brukats regelbundet, men ”bara” köld och hunger kan vara en nog så svår utmaning att klara.¹⁹¹ Profossens agerande, i det sistnämnda fallet, väckte ingen förvåning eller kommentar från hovrättens sida och man tycktes inte heller ifrågasätta sanningshalten av vittnesmålen i detta avseende, varför man får anta att sådana förhållanden ansågs vara fullt möjliga.

Det som döljer sig bakom fraser som ”frivilligen bekänt” var kanske inte fullt så frivilliga bekännelser som man kan tro. Bekännelser som skett ”omsider” och ”efter åtskilliga förmaningar” bör tas på stort allvar, då de sannolikt har föregåtts av mycket ingående förhör där den anklagade slutligen trycks in i ett hörn och där endast bekännelsen fanns kvar som tillfällig utväg. Sista exemplet antyder till och med att de åtalade kunde bli så pressade, att de bekände falskt för att slippa undan för stunden. I de exempel jag har läst, var det alltid kvinnan som först förmåddes till en bekännelse. Efter det att hon hade erkänt, hade mannen ännu svårare att förneka händelsen, varpå han vanligtvis också erkände.

För att åter jämföra med tidelagsbrottet, var det få anklagade som i mitt material som själva tycktes lida av svåra samvetsqual för sitt brott – snarare fruktade de de förestående konsekvenserna. När målet väl kom till hovrätten hade de redan ”frivilligt erkänt sin svåra synd”, ”ångrade sitt brott” och bad nu med ”gråtande tårar” om ”höga överhetens nåd”. Själva

---

¹⁸⁹ Jon dömdes dock till spöstraff för lägersmålet med Ingierd (modern) och för sitt försök till otukt med Karin. GHA Brottmålsutslag 1714, Volym BIIA:24, mål nr. 232.

¹⁹⁰ GHA Brottmålsutslag 1698, Volym BIIA:8, mål nr. 180.

hade de gärna valt att leva vidare trots synden de hade begått. Det förekom uttryck som att ”de visste från prästens undervisning att deras handling var en synd”,¹⁹² vilket inte nödvändigtvis var detsamma som att de själva egentligen fann sitt handlande oförlåtligt, men de visste att handlingen var förbjuden och de opponerade sig inte mot detta lagliga faktum. När synden hade blivit avslöjad, önskade de dock förlåtelse och sökte med alla medel beveka domarna, som hade den yttersta makten.

3.2.3. Allmogens okunnighet?

Det var bara de mål, vars delinkventer riskerade dödsstraff, som skulle refereras till hovrätten. Trots detta berörde drygt 20 % av målen, som handlades vid hovrätten, relationer i mer avlägsna led. I de allra flesta av dessa fall rörde det sig antingen om en hävdad okunskap om förbudet, eller också var det par som trots förbudet önskade ”bygga äktenskap” med varandra.

1695 gick 66-åriga bonden, Per Nilsson, till prästen för att ansöka om lysning för sig själv och Elin Trulsdotter, som nu var gravid. Nu råkade Elin vara Pers sonhustrus brorsdotter och de upplystes av prästen att de hade begått en stor synd, varpå de bad om nåd och önskade bli fria att äkta någon annan.¹⁹³ Anders Andersson och hans farbrors tidigare frilla, Elin Andersdotter, begick lägersmål, avlade barn och ville slutligen gifta sig eftersom ”han icke annat i enfaldighet skulle kunnat tänka än han där till skulle ha gott lov och fritt tillstånd”.¹⁹⁴

En man hade tidigare lägrat en kvinna, vilket han också bötat för ”andligen och världsligen”.¹⁹⁵ Nu hade han dessutom avlat barn med samma kvinnas brorsdotter och önskade äkta henne. Hon var väl medveten om hans tidigare snedsteg, men ingen av dem hade kunnat tänka sig att det förra lägersmålet kunde innebära något hinder för deras förhållande.¹⁹⁶ Gästgiverskan och änkan, Brita Persdotter, inledde en relation med sin avlidne mans halvbrors son, Lars Svensson, båda två i hopp och mening att få bygga äktenskap med varandra. De hade inte förstått att det fanns svågerskapsspjäll dem emellan.¹⁹⁷

Kvinnfolket, Bengta Ingierdsdotter, lovades av kyrkoherden att få äkta Cornelius Åkesson, som var hennes avlidne mans halvsystems son. När barnet väl var på väg och paret önskade formell välsignelse blev det likväl stopp framför kyrkdörren och åtal vid tinget istället.¹⁹⁸ Andra relationer, där man hävdade sig vara ovetande om att förbud mot äktenskap

---

¹⁹¹ Österberg, *Folk förr...*, sid. 216.

¹⁹² GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3 mål nr. 1. Detta ärende gällde en svåger/svågerna.

¹⁹³ GHA Brottmålsutslag 1695, Volym BIIA:4, mål nr. 129.

¹⁹⁴ GHA Brottmålsutslag 1702, Volym BIIA:12, mål nr. 95.

¹⁹⁵ GHA Brottmålsutslag 1698, Volym BIIA:8, mål nr. 155.

¹⁹⁶ GHA Brottmålsutslag 1698, Volym BIIA:8, mål nr. 155.

¹⁹⁷ GHA Brottmålsutslag 1706, Volym BIIA:16, mål nr. 132.

överhuvudtaget förelåg, var t.ex. ”morbrors änka”, ”styvsöns frilla” och ”styvfars änka”. Samma ursäkt förekommer även i ett par fall där relationen var ett steg närmare.

Skomakare, Bengt Matsson, och änkan, Sissa Mattsdotter, avlade barn under äktenskapslöfte. Han hade tidigare lägrat hennes styvdotter, vilket ingen av dem hade insett skulle kunna hindra deras äktenskap.¹⁹⁹ Med tanke på att det fastställda straffet var döden, om en man hade köttsligt umgänge med en mor och därefter hennes dotter, slapp dessa två lindrigt undan då de dömdes till spö- respektive risslitning. Anders Torstensson lägrade sin styvdotterdotter, Ingeborg Andersdotter, efter det att han blivit änkling. Båda levde i tanken att de skulle gifta sig, vilket han också uttalade för grannarna när hon blev gravid och gick till prästen för att söka lysning. Där blev han snart varse att de hade begått en grov synd och nu riskerade dödsstraff, varpå han hastigt tog till flykten. Ingeborg hamnade ensam inför tinget och dömdes med tanke på de förmildrande omständigheterna (ung och okunnig) till att slita ris vid tingstugudörren.²⁰⁰ Ett år senare blev Anders fasttagen av länsmanen och erkände då godvilligt sitt brott. Dock hävdade han bestämt att han inte på förhand vetat att de inte kunde gifta sig. Han friades från dödsstraffet och ålades 160 daler i böter eller att löpa 9 gatlopp med 50 par spö.²⁰¹

Nu vet man ju inte om alla dessa personer verkligen var ovetandes om lagarna, men argumenten i sig visar att resonemanget, från de åtalades sida, ansågs legitimt och gångbart. Överlag verkar rätten också ha trott på dem som hävdade okunnighet i de här fallen. Vid något tillfälle ställde rätten själv frågan, om de anklagade visste att deras handling var en synd, vilket bekräftar att osäkerhet kunde föreligga om vilka relationer som var förbjudna.²⁰² Osäkerheten återspeglades också hos den mer utbildade befolkningen. Upprepade gånger kommenterade tingsrätten att det inte fanns en beskriven lag i specifika fall, och Bengta Ingierdsdotters relation med sin avlidna mans halvsystems son hade till och med kyrkoherdens välsignelse.²⁰³

Okunnighet om brott var ett fullt legitimt argument för att fria någon helt. I samband med triangelmål, där en part haft umgänge med två personer av motsatta könet som inbördes var besläktade, klagades alltid huruvida de två sistnämnda hade haft vetskap om varandras

---

¹⁹⁸ GHA Brottmålsutslag 1708, Volym BIIA:18, mål nr. 85.

¹⁹⁹ GHA Brottmålsutslag 1716, Volym BIIA:25, mål nr. 242.

²⁰⁰ GHA Brottmålsutslag 1702, Volym BIIA:12, mål nr. 79.

²⁰¹ GHA Brottmålsutslag 1703, Volym BIIA:13, mål nr. 97.

²⁰² GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3 mål nr. 1.

²⁰³ GHA Brottmålsutslag 1708, Volym BIIA:18, mål nr. 85. Exempel på relationer där tingsrätten saknar lag: styvsöns änka, halvsystems dotter, GHA Brottmålsutslag 1706, Volym BIIA:16, mål nr. 74; 1698, Volym. BIIA:8, mål nr. 71.

förehavanden. Om svaret var nekande friades de helt från anklagelsen.²⁰⁴ Om man däremot kunde ha förväntats veta, eller ta reda på, reglerna friades man inte med automatik. Sådana relationer var mestadels av det slaget att straffet bara var böter – om än kännbara sådana. Böterna mildrades alltså inte, men då de åtalade riskerade dödsstraff kunde man mildra domen, vilket skedde i de två sista exemplen på föregående sida. Huruvida den hävdade okunnigheten var rimlig blev en subjektiv bedömning från fall till fall. Anders Torstensson, som hade lägrat sin styvdotterdotter, skonades från dödsstraffet (föregående sida) men Elna Matsdotter, 19 år, lyckades inte övertyga rättens ledamöter om sin okunnighet, då hon hävdade att hennes styvfar hade lurat henne till synden när hon var 13-14 år, genom att påstå att brottet inte var värre än om vilken dräng som helst hade lägrat henne. Denna ursäkt godtogs inte och båda dömdes till döden.²⁰⁵

Ett annat par som inte lyckades beveka hovrätten var Arwid Månsson, 46 år, och hans halvsystems dotter, Elin Andersdotter, 42 år. De erkände köttsligt umgänge men hade inte förstått att synden var så stor att de riskerade dödsstraff. De ”hade inte hört omtalas den vara större än enkelt folk skolat begått en sådan synd”.²⁰⁶ Nu var Arwid dessutom gift, vilket gjorde brottet desto värre, och trots att hustrun, 60 år, var full av förbön för delinkventerna dömdes de till döden. Arwid och Elin uttalade sig här för en hel samhällsgrupp. Enligt dem begicks brottet av enkelt folk i allmänhet och betraktades inte som så allvarligt att dödsstraffet var befogat. Protesten kommenterades inte av hovrätten. Möjligen uppfattades den som en missnöjesyttring mot ordningen och maktstrukturen i samhället, och har i så fall knappast gynnat Arwid och Elin då hovrätten bedömde deras brott. Man kan tänka sig att incestbrottet i kombination med enkelt hor uppfattades som extra graverande. Retoriken betonade regelbundet om hustrun var levande eller död, men i de tre fall där hustrun var död då förhållandet mellan mannen och svägerskan inleddes, dömdes alla åtalade till döden ändå.²⁰⁷

3.2.4. Önskan om dispens

Det fanns också de som kände till förbuden men ändå sökte dispens för att få gifta sig, där den vanligaste relationen var mellan en man och hans avlidna hustru /halv/syskonbarn. Denna relation borde, enligt lagmännens eget förslag från 1665, egentligen leda till dödstraff men i realiteten dömde man alltid till böter. Trots att ingen dispens gavs för äktenskap mellan

---

²⁰⁴Se t.ex. GHA Brottmålsutslag 1702, Volym BIIA:12, mål nr. 14 eller 1704, Volym BIIA:14, mål nr. 29.

²⁰⁵GHA Brottmålsutslag 1703, Volym BIIA:13, mål nr. 62.

²⁰⁶GHA Brottmålsutslag 1712, Volym BIIA:22, mål nr. 155.

²⁰⁷En av männen hade dock rymt och kunde därför inte åtalas. GHA Brottmålsutslag 1699, Volym BIIA:9, mål nr. 11 och 1706, Volym BIIA:16 mål nr. 63 och 1713, Volym BIIA:23, mål nr. 36.

personer i denna relationsgraden, kan man sannolikt tolka själva ansökningarna som att allmogen faktiskt trodde att föreningen kunde godkännas av överheten och det visar definitivt att de själva inte hade något emot en sådan förening.

Bärta Nilsson avlade barn med sin kusin, Börje Håkansson, i hopp om äktenskap. Han drunknade olyckligtvis i en fiskeolycka men hon kunde uppvisa band, strumpor, handskar och snörliv som han gett henne, som bevis för att deras förening var allvarligt menad. Anhöriga vittnade också om att Börje, medan han levde, hade sagt att han skulle söka överhetens tillstånd för äktenskap, fast det skulle kosta honom det sista han hade.²⁰⁸ Uttrycket ”att det skulle kosta honom det sista han hade” avslöjar en insikt i att det kunde bli svårt att få igenom ett godkännande men det antyder också att det inte var omöjligt – särskilt inte om man var beredd att betala någon för tjänsten. Att pengar kunde påverka antyds också i ett annat mål. Gästgiverskan, Brita Persdotter, som tidigare nämnts (sid 55) erbjöd sig vid tingsrätten att donera en summa till pios usus (till religiösa ändamål). Hon frikändes från brottet men ålades att betala 4 daler till sockenkyrkan.²⁰⁹ Endast en dispens godkändes efter det att överheten hade åberopat prejudikat. Drängen Anders Olufsson tilläts att äkta Annika Hansdotter trots att han tidigare hade haft ett förhållande med hennes kusin.

3.2.5. Lokalsamhällets reaktioner

Det har framhållits att sexualiteten inte enbart övervakades av statens officiella representanter utan minst lika mycket av det nyfikna lokalsamhället.²¹⁰ Både män och kvinnor tilläts röra sig relativt fritt men förväntades att inte bryta mot rådande sedlighetsnormer.²¹¹ Bland andra betonar Lindstedt Cronberg hur lokalsamhället gärna ställde upp som kontrollanter för sedligheten om någon bröt mot lagen, vilket hon tolkar som en stark förankring av morallagarna hos allmogen. Förankringen och acceptansen av sexualkontrollen verkar dock ha varit något skiftande, beroende på vilket brott som hade begåtts och vem som hade begått det, vilket kan vara värt att lyfta fram.

Karin Hassan Jansson beskriver en sexuellt präglad ungdomskultur som accepterades och vars upptåg lokalsamhället kunde se mellan fingrarna på.²¹² Vi vet också att föräktenskapliga relationer, som följdes av att parterna gifte sig, var både vanliga och mer eller mindre

---

²⁰⁸ GHA Brottmålsutslag 1710, Volym BIIA:20, mål nr. 3.

²⁰⁹ Jansson har noterat att det ibland förekom muttförsök då husbönder anklagades för våldtäkt. Jansson, *Kvinnofrid...*, sid. 110.

²¹⁰ Liljeqvist, sid. 19; Lindstedt Cronberg, *Synd och Skam...*, sid. 16f.

²¹¹ Lindstedt Cronberg, *Synd och Skam...*, sid. 131f.

²¹² Jansson, *Kvinnofrid...*, sid. 139 och 145.

accepterade av allmogen och av överheten.²¹³ Förfarandet, att inleda ett föräktenskapligt sexuellt förhållande där inga försök till legalisering skedde förrän då kvinnan blev gravid, är också mycket tydligt i mitt material då det handlade om de mer avlägsna släktrationerna, där paren sökte dispens för äktenskap trots släktskapet, eller där paren hävdade total okunnighet om förbudet.²¹⁴

Hassan Jansson lyfter även fram samhällspositionen som en viktig faktor när våldtäktsmål bedömdes. Husbönder, som missbrukat sin auktoritet och begått våldtäkt, fälldes till exempel inte lika ofta som soldater som begått snarlika brott vilket Hassan Jansson knyter till deras sociala position.²¹⁵ På liknande sätt betonar Telste att kontrollen av horsbrotten som husbönder begick var mindre effektiv än övriga sexualbrott.²¹⁶

Thunander har dessutom påpekat att allmänhetens åsikter, då det gällde brottets förväntade straffföljd, kan ha divergerat från statens, vilket också kan ha spelat en avgörande roll för lokalsamhällets benägenhet att anmäla överträdelser.²¹⁷ Om vanligt folk ansåg straffet vara hårdare än vad brottet förtjänade, bör benägenheten att anmäla brotten ha varit lägre än då man ansåg straffet vara rimligt och välförtjänt.

Den lokala kontrollen möjliggjordes av det nära samlivet – i ett bykollektiv fanns i stort sett inget privatliv²¹⁸ - samtidigt minskade samma närhet möjligheten att behålla en hemlighet. Det behövdes aldrig mer än att en person avslöjade en brottsmisstanke för prästen eller länsman, varpå alla var tvungna att agera enligt förväntade normer och hävda sin egen okunnighet om brottet eller tvingas böta för sin tidigare tystnad. Ville man sin granne illa, var incestanklagelsen utan tvekan också ett kraftfullt vapen att rikta mot honom eller henne. Flera mål avskrevs efter det att rätten bedömde bevisen som alltför svaga, eller då man misstänkte att någon drivits till falska anklagelser på grund av avundsjuka eller ovänskap. Marit Svensdotter var till och med beredd att riskera sitt eget liv för att smutskasta sin styvfar, då hon anklagade honom för att ha haft olovligt umgänge med henne. Tydligen förelåg det en mindre fejd mellan Marit och styvfadern och dennes nya hustru. Det var bråk om en gård och

---

²¹³ Tidigare hade samlag under äktenskapslöfte ansetts som lika bindande som en vigsel. Mot slutet av 1600-talet krävdes det däremot allt starkare bevis för att äktenskapslöfte förelåg, för att tvinga männen till prästen. Lennartsson, *I säng och säte...*, sid. 136 och 156; Telste, Kari, *Brutte löfter. En kulturhistorisk studie av kjønn og äre 1700-1900*. (Oslo, 1999), sid. 120-123

²¹⁴ Se till exempel GHA Brottmålsutslag 1695, Volym BIIA:4 mål nr. 129 och 1702, Volym BIIA:12 mål nr. 79.

²¹⁵ Jansson, *Kvinnofrid...*, sid. 297f.

²¹⁶ Telste, *Mellom liv og lov...*, sid. 175f.

²¹⁷ Thunander, *Hovrätt i funktion...*, sid 71.

²¹⁸ Österberg, Eva, Lennartsson, Malin och Naess, Hans Eyvind, ”Social Control Outside or Combined with the Secular Judicial Arena” i *People meet the law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*, red. Österberg, Eva and Sogner, Sölvi, (Oslo, 2000), sid. 243; Lindstedt Cronberg, *Synd och Skam...*, sid 83f.

det hade förkommit hugg och slag mellan den nya hustrun och Marit, varpå Marit enligt vittnesmål ska ha ”sagt sig skola ljuga livet av” sin styvfar. Marit dömdes till risslitning för falskrykte.²¹⁹

Skvaller och ryktesspridning var lika svårt att styra, då som nu, och dess konsekvenser omöjliga att förutse. De flesta mål verkar ha kommit inför rätta just på grund av omgivningens agerande men trots detta finns det en hel del tecken på stöd från lokalsamhället. Låt oss se närmare på sådana tendenser i lokalsamhällets reaktioner i samband med incestbrotten.

3.2.5.1. Graviditeter

Bland de förbjudna relationerna som resulterade i fällande dom nämndes uttryckligen att förhållandet lett till en graviditet vid 83 tillfällen, vilket motsvarar 79 % av fallen.²²⁰ Detta måste, som tidigare påpekats, ses som en absolut minimisiffra. Med andra ord var det inte förrän en kvinna blev gravid som paret hamnade inför rätta. Detta mönster återkommer då det handlar om all utomäktenskaplig sexualitet.²²¹ Den finske historikern Seppo Aalto tolkar det faktum, att par sällan ställdes inför rätta om inte ett barn hade avlats, som att lokalsamhället inte fördömde utomäktenskapliga förbindelser så strängt och att de inte stödde myndigheternas sedlighetskontroll särskilt aktivt.²²² En sådan tolkning kan också kombineras med Rudolf Thunanders och Kari Telstes resonemang där de kopplar allmänhetens bifall till sedlighetskontrollen med ekonomin. Först när barn avlades blev det praktiska problem för de inblandade och eventuellt deras familjer, vilket också kan illustreras med följande fall från incestmålen.

En man som anklagades för incest med sin hustrus syster fick möjlighet att fria sig med ed. Han skulle då svära på att han inte haft olovligt umgänge med kvinnan *40 veckor innan hon nedkom med sitt barn*.²²³ Han behövde således inte svära sig fri från en eventuell relation med kvinnan överlag – bara frikänna sig från faderskapet.

Om det var så att allmogen såg mellan fingrarna på utomäktenskaplig sexualitet, som inte ledde till graviditet, bör detta resonemang också kunna överföras till incestbrotten. Ju

---

²¹⁹ GHA Brottmålsutslag 1698, Volym BIIA:8, mål nr. 132.

²²⁰ 107 mål med fällande dom motsvarade bara 105 relationer eftersom några relationer förekom vid skilda tillfällen inför rätten. $83/105 = 79\%$.

²²¹ Se t.ex. Lennartsson, *I säng och säte...*, sid. 270; Lindstedt Cronberg, *Synd och skam...*, sid. 86; Stadin, Kekke, ”De starkaste banden” i *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, red. Christensson, Jakob, (Lund, 2005), sid. 377.

²²² Aalto, Seppo, ”Sedlighetsbrottslighetens sociala bakgrund i Borgå län 1670-1690” i *Historisk tidskrift för Finland*, 1990/2, sid. 228f.

allvarligare ett incestbrott uppfattades desto högre bör anmälningviljan ha varit om man misstänkte en förbjuden relation, även då kvinnan inte blivit gravid.²²⁴ Naturligtvis är det möjligt att folk sällan avslöjades i komprometterande situationer, men med tanke på att de flesta sexuella kontakter skedde under dagtid i samband med vardagliga sysslor är det ganska osannolikt.²²⁵ En annan orsak, att inte anmäla otukt som inte lett till graviditet, kan vara att man insåg svårigheten att bevisa brottet och att det därför inte var lönt att driva frågan. Trots allt kan det vara värt att göra en liten jämförelse mellan några olika grupper. Se tabell A.

Tabell A

Incestmål med fällande dom där barn nämndes i förhållande till antalet relationer. Utvalda kategorier. Procenttalet avrundat till hela tal. *Även halvsysster och halvsyskonbarn		
	Reella tal	Procent
Genomsnitt av alla relationer	83/105	79 %
Hela blodsband	7/11	64 %
Halva blodsband	3/5	60 %
Hustrus syskonbarn*	15/21	71 %
Hustrus syster*	15/18	83 %
Sonhustru	1/1	100 %
Brors hustru	3/3	100 %
Styvdotter	15/16	94 %
Styvmor/styvdotterdotter	3/3	100 %
Man med 2 systrar	6/6	100 %
Man med mor och styvdotter	1/1	100 %
Kvinna med 2 bröder	1/1	100 %
Kvinna med far och son	1/1	100 %

²²³ GHA Brottmålsutslag 1694 Volym BIIA:3 mål nr. 43 och 109.

²²⁴ Enligt Lindstedt Cronbergs undersökning av lönskaläge på häradsnivå i Skåne mellan 1677-1717 nämndes barn vid drygt 88 % av målen (283 av 318 mål) och i 99 % av horsmålen (86 av 87 mål). Lindstedt Cronberg, *Synd och skam...*, sid 117 och 121. Hennes material kommer emellertid från häradsdomböcker och det kan inte på rak arm jämföras med hovrättsprotokoll där lägre siffror kan förklaras med att informationen fallit bort i sammanfattningen. Det kan också ha förekomma regionala skillnader.

²²⁵ Lindstedt Cronberg, *Synd och skam...*, sid. 109.

Siffrorna öppnar för en försiktig spekulation. Samtliga av dessa kategorier som jämförs med genomsnittet kunde medföra dödsstraff i teorin, men i realiteten benådades man i kategorin ”hustrus syskonbarn” om inget annat brott förelåg.²²⁶ Kategorierna med ljusröd markering där parterna stod i relation till varandra med ”hela blodsband”, ”halva blodsband” eller ”hustrus syskonbarn” (där man alltså kunde förvänta sig en mildring av dödsstraffet), ligger alla procentuellt väl under genomsnittssiffran för omnämmandet av barn, vilket kan betyda en högre benägenhet att anmäla brott utan att kvinnan var gravid.

De svågterskapsrelationer, markerade i mörkrött i tabellen, som oftast medförde dödsstraff vid fällande dom, ligger samtliga istället väl över genomsnittet. Några kategorier beskriver bara enstaka fall vilket naturligtvis gör siffrorna ytterst osäkra. Från 100 % skulle man t.ex. ramla ner till endast 50 % om ett fall tillkom där inget barn omnämns. Ändå är det möjligt att siffrorna indikerar en lägre benägenhet att anmäla dessa brott, om inte kvinnans graviditet tvingade fram en reaktion. Enligt dessa uppgifter skulle det alltså finnas en högre benägenhet att anmäla de par som hade någon form av blodsband mellan sig, vilket kan tolkas som att sådana förbindelser var mindre accepterade.

3.2.5.2. Lokalsamhällets officiella stöd

Det var en förmildrande omständighet om någon bad för brottslingen men det var inte ett tungt vägande skäl – snarare en omständighet som kunde betonas av överheten för att legitimera deras beslut, då de av andra skäl önskade skona någon. Sven Frennesson och hans hustrus syster kunde exempelvis inte skonas bara för ”att hustrun beder för sin man”,²²⁷ medan Lars i Spånbacka och hans hustrus syster benådades med motiveringen att lägersmålet endast skett en gång i dryckenskap, att han var ung (20år) och att hustrun bad för honom.²²⁸

De mål jag har läst parallellt från både hovrätt och häradsrätt visar också att ett eventuellt lokalt stöd var information som ofta kunde utelämnas alternativt nedtonas vid hovrättens egen genomgång av målet. Detta kan illustreras av Anna Ambjörnsdotters brott med sin systems man (som rymt). Tingsrätten summerade målet med tre graverande omständigheter och tre förmildrande, varav en beskrev hur hennes syster ”fällde en flitig bön för sin syster att henne livet kunde pardoneras”.²²⁹ Hovrätten kommenterade överhuvudtaget inte de förmildrande omständigheterna utan upprepade de graverande, och dömde henne till döden.²³⁰

---

²²⁶ Det finns också 3 fall från hela blodsband och ett av halva blodsband som sannolikt inte ledde till dödsstraff.

²²⁷ GHA Brottmålsutslag 1696, Volym BIIA:6 mål nr. 35.

²²⁸ GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3 mål nr 1.

²²⁹ Vista härads tingsprotokoll 1694-1699, Vol. AIA:12, 1694, 18 maj, (Mikrokort: Filmnr: D26913).

²³⁰ GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3 mål nr. 49.

Eftersom siffrorna är så osäkra blir en kvantitativ jämförelse av de åtalades stöd i det närmaste lönlös, men det är tydligt att stödet var särskilt frekvent då mannen haft umgänge med sin hustrus syster (stöd i minst 55-60 % av fallen).²³¹ Det är också värt att poängtera, att flera av de som åtalades efter frivilliga relationer också försvarades av sina anhöriga. Det var alltså inte enbart unga kvinnor, som utsatts för tvång av något slag, som fick stöd av sin släkt.

I de fall där mannen var gift kunde hustrun intyga att hon alltid levte i samförstånd med mannen, att han alltid varit en god äkta man och att hon gärna ville behålla honom om han kunde skonas till livet. Någon gång framförde hon ekonomiska skäl, hon och barnen skulle inte klara sig utan sin man. Men även då mannen rymt med en annan kvinna eller sa sig älska någon annan kunde hon be rätten skona hans liv, ibland med gråtande tårar.²³² Det finns flera mål där hustrun stödde både sin man och ”den andra kvinnan” aktivt. Det finns inga tecken på att någon, varken mannens hustru eller någon annan, aktivt fördömde eller skuldbelade enbart ”den andra kvinnan” såsom varande ansvarig för relationen. När mannen hade brukat våld tog hustrun ofta parti för enbart den utnyttjade kvinnan.

Tidigare forskning visar att det inte var ovanligt att hustrun stödde sin make då han hade varit otrogen, och man har även betonat att de ekonomiska följderna kan ha varit avgörande.²³³ I våldtäktsmål handlade hustrurna inte efter något tydligt mönster. Ibland stödde de mannen och ibland tog de kvinnans parti. Mödrar, vars döttrar hade utnyttjats av fadern eller styvfadern, gav däremot sin dotter stöd i rätten på liknande sätt som jag ser i mitt material, där det fanns inslag av tvång.²³⁴

Vid två tillfällen nekade hustrun uttryckligen att be för sin man. En man, 50 år, hade tidigare dömts för enfalt hor med sin tjänstepiga, Ingierd Nilsson, som senare avled i barnsäng. Två år senare hade han ett förhållande med Ingierds syster, Marit, 27 år. Hustrun, 61 år, ville i detta fall inte be för mannen.²³⁵ En annan man umgicks efter sin hustrus död med sin svägerska. De kom i elakt rykte och höll sig ifrån varandra. Han gifte om sig, men ryktet slutade inte utan saken togs upp på tinget. Efter flitig förmaning erkände de sin synd, men hävdade att det endast skett en gång i berusat tillstånd efter det att systemen dött och innan det

---

²³¹ I 10/18 fall får en eller båda åtalade uttryckligt stöd enligt hovrättens dokument = 55 %. Minst två fall till hade stöd i häradsrättens protokoll. Siffran kan jämföras med hela blodsband där 37 % fick aktivt stöd av släkten. Samtliga dessa var dock relationer där kvinnan tvingats eller tubbats varför stödet aldrig inkluderade mannen. ”Styvdotter”-relationer hade stöd i drygt 30 % av fallen och 25 % av kategorin ”halva blodsband”.

²³² Se till exempel GHA Brottmålsutslag 1696, Volym BIIA:4, mål nr. 35.

²³³ Telste, *Mellom liv og lov...*, sid. 169-172; Lindstedt Cronberg, *Synd och Skam...*, sid 113. Båda författarna talar också om den äreförlust som hushållet drabbades av om mannen dömdes för horsbrott.

²³⁴ Jansson, *Kvinnofrid...*, sid. 115f.

²³⁵ GHA Brottmålsutslag 1695, Volym BIIA:4 mål nr. 41.

att han gift om sig. Den nya hustrun klagade dock på honom för att han sprang efter sin svägerska. Båda dömdes till döden.²³⁶

Detta är de enda fall där någon explicit uttalar sig negativt om någon åtalad (förutom de män som anklagades för att ha brukat våld). Det är också osäkert om dessa två kvinnor var mest upprörda över otroheten generellt, eller om incestrelationen förvärrade deras inställning.

Även om det oftast var hustrun som fällde förbön för sin man och/eller sin syster, förekom det också att övriga släktmedlemmar bad för sina kära, och att ”övrig allmoge vid tinget intygade” något till de åtalades fördel.²³⁷ Vanligtvis agerade grannarna i en opersonlig grupp som intygade något som ansågs vara allmänt känt, men i ett mål var de där för att svära en officiell ed.

En man anklagades för incest med sin hustrus syster, vilket hon också hade bekänt inför vittnen innan hon ”...med förstånd och uppsåt sprungit i sjön...”²³⁸ Mannen nekade till förhållandet och beordrades att fria sig med en tolvmanæd. Vid nästa ting dök han upp med sina edgårdsmän som alla var beredda att vittna för honom tills häradshövdingen påminde dem ”om edens rätta förstånd”.²³⁹ Då fick de kalla fötter och majoriteten drog sig ur. De kom alltså till tinget beredda att vittna för någon som de faktiskt inte trodde var oskyldig, vilket blev uppenbart då de inte ville svära eden efter att ha påmints om dess styrka.

Det finns exempel på släktens och/eller grannarnas stöd i samtliga kategorier av relationer - även då relationen gällde hela blodsband. Marit Bengtsdotter, 30 år, som bodde i sin systers hushåll, förhördes flitigt efter det att hon nedkommit med ett oäkta barn. Slutligen erkände hon med rinnande tårar att hennes systerson, Måns, som nu befann sig utomlands, hade haft olovligt umgänge med henne på hösten. Både hennes syster och Måns hustru slöt upp bakom henne trots det nära blodsbandet. De framhöll att de inte alls märkt att något sådant pågått, de beklagade Marits olycka och underströk hur dåliga hennes kristendomskunskaper var. Förhandlingarna drog ut på tiden, men till slut benådades Marit till risslitning efter 2,5 år i fängelse.²⁴⁰

Marits relation med sin systerson är svår att kategorisera. Hon var 30 år och därmed en mogen kvinna, men hennes familj framhöll hennes dåliga kristenkunskaper, vilket kan tolkas som ett förståndshandikapp. Jag har slutligen definierat relationen som okänd och i sådana fall

---

²³⁶ GHA Brottmålsutslag 1706, Volym BIIA:16 mål nr. 63.

²³⁷ Allmogen kunde specifikt vittna om en persons goda vandel och generella rykte eller intyga att någon var enfaldig men de kunde också i enstaka fall göra allmän förbön för någon. I ärenden med våldsinslag kunde allmogen intyga mannens styrka och våldsamma sinnelag.

²³⁸ GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3 mål nr. 43.

²³⁹ GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3, mål nr. 109. Mannen frikändes slutligen efter att ha svurit på sin oskuld med så många män han kunde samla ihop!

finns det inget exempel på omgivningens stöd för kategorin ”hela blodsband” där relationen samtidigt har bedömts vara frivillig. Antalet fallstudier är dock få, endast åtta fällda domar varav två relationer som bedömts vara frivilliga, och jag har inte hittat något av dessa fall i häradsrättens dombok för att spåra lokalsamhällets inställning.

Något tydligt mönster som kan kopplas till de olika släktrrelationerna framträder inte. Kvinnor som utsatts för våld fick ofta släktens stöd, medan männen i dessa mål fick agera syndabock. Detta gällde även de fall där paret hade hela blodsband mellan sig. I övriga mål fördelades stödet oftast lika mellan man och kvinna. Det är viktigt att poängtera att flera frivilliga relationer fick stöd i alla olika släktrrelationer, utom hela blodsband. Även personer i styvfar/styvdotter-förhållanden kunde få stöd på tinget.

Den gemensamma nämnaren verkar inte höra ihop med brottet utan med personen. Förklaringen kan möjligtvis härledas till hederns starka betydelse i det tidigmoderna samhället. En person som uppfattades positivt av sin omgivning kan även i dessa sammanhang haft fördel av sitt anseende.²⁴¹ Yngre personer fick generellt oftare stöd från omgivningen, medan självständiga och ogifta människor omkring 30 år eller äldre, sällan hade någon som bad för dem. Det var alltså vanligare att personer som begått äktenskapsbrott fick omgivningens stöd (oftast, men inte nödvändigtvis, av hustrun), än att två ogifta personer fick det. Det var också ganska vanligt att de som stöttade sina anhöriga framhävde dem fördelaktigt. Det kan visserligen ha varit en strategi om man ville få igenom en benådning, men det kan också vara ett tecken på att de personer som fungerade väl i samhället också gärna stöttades av sin omgivning – även då de begått ett så allvarligt brott som incest.

3.2.5.3. Lokalsamhället som valde att blunda

Det finns flera tecken på att lokalsamhället ibland valde att blunda istället för att framföra misstankar om brott. Vissa relationer verkar ha pågått så lång tid att man måste anta att förhållandet hade varit allmänt känt en tid, innan någon gjorde slag i saken och kallade på länsman.

Jon Persson hade ett förhållande med sin hustrus brorsdotter i sex år, vilket två gånger ledde till en graviditet. Hon hade tjänst hos honom och han var gift varför vi kan anta att de gjorde vad de kunde för att dölja relationen.²⁴² Men trots detta kan man ifrågasätta om de

---

²⁴⁰ GHA Brottmålsutslag 1707, Volym BIIA:17 mål nr. 1.

²⁴¹ För en närmare redogörelse över hederns betydelse i samhället se Lindstedt Cronberg, Marie, ”Heder och ära i tidigmodern tid” i *Förmoderna livshållningar. Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, (Lund, 2008).

²⁴² GHA Brottmålsutslag 1695, Volym BIIA:6 mål nr. 69.

verkligen kunde dölja något sådant, så länge. Änkan Estrid Jöransdotter och hennes avlidne mans styvson Lars Sörensson var förlovade i fem år innan hon blev gravid och de sökte fullborda äktenskapet. Estrid var dessutom gästgiveriägare och därmed inte helt osynlig i närsamhället och inget talar för att deras förlovning skulle ha varit hemlig.²⁴³

Båtsman Sven Stinner, som tidigare nämnts, hade först ett förhållande med Sissa Håkansdotter som offentliggjordes vid tinget. Några år efter det att Sissa dött, inledde han umgänge med hennes lillasyster, Elin Håkansdotter. De hann avla två barn innan de hamnade inför rätten anklagade för blodskam.²⁴⁴ Detta par skaffade två barn tillsammans, vilket svårligen kunde ha låtit sig göras utan omgivningens kännedom. Alla i närsamhället måste också ha känt till Svens tidigare förhållande med Elins syster, eftersom den saken hade förhandlats vid tinget där han officiellt blivit utpekad som far till barnet.

En flicka blev våldtagen av sin styvfar i ladan, en akt som avbröts då två hustrur kom förbi. När flickan talade om vad som hänt rådde de henne att gå till prästen vilket hon aldrig gjorde *och inte hustrurna heller*. Sex år senare kom mannen inför rätta angående ett annat brott och i det sammanhanget avslöjades också hans tidigare incestbrott med styvdottern.²⁴⁵ I sex år gick alltså ryktena innan saken kom inför rätten och då var det inte incestbrottet som föranledde rättegången. I detta fall blev flickan aldrig gravid, vilket antagligen var en nödvändighet för att möjliggöra en nedtystning. Ibland är det också ännu tydligare att flera personer samtidigt hade kännedom om olovliga sexuella relationer, som inte anmäldes omedelbart.

Erich Johansson och hans styvdotter, Brita Persdotter, anklagades för incest. Båda nekade ihärdigt och hon pekade istället ut Jöns Gustavsson som barnafader, vilket han inte förnekade utan erbjöd henne äktenskap. Paret friades och målet avskrevs.²⁴⁶ Ett år senare kom de inför rätten igen, anklagade för samma brott. Enligt protokollet hade de ”låtit en och annan förstå att han alls inte var fri från sin styvdotter”²⁴⁷ och efter ingående förhör erkände de slutligen köttsligt umgänge vid tre tillfällen. Vid rannsakingen avslöjades det också, att styvfadern hade övertalat Jöns att ta på sig faderskapet när Brita blivit gravid, vilket Jöns hade accepterat *med sina föräldrars vetskap och samtycke*. Far och styvdotter dömdes till döden. Jöns, som äktat Brita trots att han vetat om hennes olovliga förbindelse med styvfadern, dömdes till fängelse i 14 dagar på vatten och bröd. Hans föräldrar fick sitta i stocken i en respektive två

---

²⁴³ GHA Brottmålsutslag 1710, Volym BIIA:20 mål nr. 30.

²⁴⁴ GHA Brottmålsutslag 1703, Volym BIIA:13 mål nr. 51.

²⁴⁵ GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718. Advokatfiskalens anteckningar Volym All:10, sid. 908, 1075f, 1099-1105, 1126f, 1399, 1176-1217, 1255f, 1297f, 1304f, 1369f. Lindstedt Cronberg har redogjort för hela målet i detalj i Lindstedt Cronberg, ”Incest – från brott mot Gud...”, sid. 111-116.

²⁴⁶ GHA Brottmålsutslag 1707, Volym BIIA:17 mål nr. 142.

²⁴⁷ GHA Brottmålsutslag 1708, Volym BIIA:18 mål nr. 125.

söndagar, och ytterligare tre personer fick böta vardera tre silvermynt för sin ”olydnad och tredsko”, medan Britas bror och mor friades eftersom det inte kunde bevisas att de hade känt till umgänget.²⁴⁸

Uppenbarligen kände ett flertal personer till Erichs och Britas relation och vid första rannsakingstillfället var stödet tillräckligt starkt för att fria de åtalade. Möjligen kan man spåra ett högmod hos Erich och Brita, som enligt rätten ”låt it en och annan förstå att han alls inte var fri från sin styvdotter”, vilket i så fall blev deras fall. Rättens formuleringar vittnar också om en indignation över människornas fräcka och respektlösa olydnad, som medvetet fört rätten bakom ljuset och undanhållit sanningen, varför de med skam- och bötesstraff markerade vem som bestämde. På samma sätt dömdes Anders Svensson och hans hustru till åtta dagars fängelse eftersom de, trots att de känt till sin blivande svärsons olovliga umgänge med sin styvdotter, hade låtit äktenskapet med deras dotter fullföljas och dessutom hade försökt dölja svärsonens incestbrott för rätten.²⁴⁹

Ytterligare ett liknande mål handlar om Jäppa Andersson, 36 år, och hans styvdotter Karin Persdotter, 18 år. När hon blev gravid övertalades en annan man, Sander Persson, att ta på sig faderskapet och gifta sig med henne. Sander beskrivs i häradsdomboken som fånig och enfaldig och något köttsligt umgänge hade han aldrig med sin hustru, enligt deras egen utsago, vilket var anledningen till att målet kom inför tingsrätten. När Karin blev gravid för andra gången var Sander irriterad för att ”...hon icke älskade honom som en hustru borde göra...[och att]...han fick icke hava sådant umgänge med henne som en man med sin hustru borde hava”.²⁵⁰ Sander gick till kyrkoherden för att be honom att avstänga henne från nattvarden. Kronolänsman Jöran Hjort fick nys om saken och talade med Sander som (ofrivilligt?²⁵¹) avslöjade komprometterande detaljer, vilket föranledde en officiell rannsaking. Vid förhöret intog länsman Hjort en drivande roll då sanningen skulle blottläggas, medan övriga deltagare förhöll sig avvaktande alternativt tog Jäppas och Karins parti. Jäppa och Karin förhördes ingående och till slut råkade Karin försäga sig och erkänna, varpå även Jäppa slutligen erkände. Båda dömdes till döden.²⁵² Jäppas hustru/Karins mor, 60 år, hävdade i det längsta deras oskyldighet, tills rätten lyckades få fram Karins och Jäppas egen bekännelse. Då erkände mamman att hon hade känt till förhållandet, men att hon hade

---

²⁴⁸ GHA Brottmålsutslag 1708, Volym BIIA:18 mål nr. 125.

²⁴⁹ GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718, Advokatfiskalens anteckningar, Volym All:10 sid 531f.

²⁵⁰ Albo häradsrätts arkiv, 1713-1715, Extraordinarie ting, Volym AIa:10, 1713, 22 maj.

²⁵¹ Sander framstår som snärjd i rätten. Länsmannen lägger orden i munnen på honom och driver fram en berättelse som han tydligen själv tagit del av tidigare. Sander vill helst inte uttala sig utan först ”omsider” och efter ”åtskilliga tillfrågningar” bekräftade han vad länsman Hjort frågade om.

²⁵² GHA Brottmålsutslag 1713, Volym BIIA:23 mål nr. 126 och Albo häradsrätt 1713, Volym AIa: 22 maj.

trott att det hade upphört efter Karins äktenskap med Sander. Sedan bad hon upprepade gånger ”med mycket gråtande” om nåd för sin man och sin dotter.

Sanders far, Pär Svensson, hade känt till ryktena om paret, och innan hans son gifte sig med Karin hade han frågat Jäppa hur det låg till. Jäppa hade då nekat på det högsta, varpå Pär lät äktenskapet gå igenom. Sanders far sa sig visserligen inte ha känt till relationen, men han kände tydligen till ryktet och ändå lät han sonen gifta sig med Karin. Även om han hade vetat om förhållandet, skulle det ha varit viktigt att hävda okunskap för att inte själv råka illa ut när saken väl hade uppenbarats. Även Sander själv, som tagit på sig faderskapet för Karins barn, hävdade i efterhand att han aldrig hade vetat att styvfadern varit den rätta fadern och slapp på så sätt undan vidare straff. Trots att saken var erkänd och klar kallade man fram jordemodern och hustrurna som närvarat vid Karins förlossning som alla intygade att barnet hade varit dödfött, så att eventuellt barnamord kunde uteslutas. Jordemodern, som hade i uppgift att fråga barnafödande kvinnor om den rätta barnafadern i samband med förlossningen, berättade att Karin hade svarat ”att det kunde hon inte säga”.²⁵³ De övriga hustrurna hade inte hört jordemodern fråga och inte heller vad Karin hade svarat. Man får intrycket av att alla inblandade gjorde vad de kunde för att hjälpa Jäppa och Karin utan att för den skull vilja riskera sitt eget skinn. Jordemodern som officiellt hade plikten att fråga om barnets far hade ställt frågan, men hustrurna hade ”inte hört” varken frågan eller svaret.

När Catharina Olofsdotter genomgick en svår förlossning fanns det tre hjälpkvinnor vid hennes sida. Vid tingsförhöret senare sa de sig aldrig ha hört annat än att den man, som Catharina skyllde som barnafar, skulle vara den riktiga fadern. Senare fick rätten fram ett erkännande från Catharina, som då pekade ut sin avlidna systems man som den rätte barnafadern. Efteråt, när saken redan var upptäckt, kallade man in samma hjälpkvinnor igen. Nu avslöjade de emellertid att de hela tiden hade haft sina misstankar om svågern, eftersom han hade visat så stor oro för Catharina under hennes förlossning och för att han sagt något om att han hade varit henne för nära.²⁵⁴ Även i detta fall kan det vara så att hjälpkvinnorna inte var säkra på sin sak och därför inte önskade fara med löst skvaller. Jag tolkar det emellertid som att hjälpkvinnorna hela tiden var säkra på vem den rätta barnafadern var, men att de inte önskade anmäla paret.

I alla dessa exempel var lokalsamhället oerhört passivt. Ett flertal personer – inte bara släktingar - kände till de förbjudna relationerna men verkade inte aktivt för att saken skulle

---

²⁵³ Om jordemoderns roll och vikten av bekännelsen i samband med förlossningen, se Lindstedt Cronberg, *Synd och Skam...*, sid. 92-95.

²⁵⁴ Östkind's häradsdombok 1710-1713, Volym Al:4, 1713, 16/2.

komma till rätten. I efterhand försvarade de, så gott de kunde, sitt agerande, eller brist på agerande, med motiveringen att de inget säkert hade vetat. Sannolikt berodde deras inställning inte på brottets beskaffenhet i sig – alla visste och accepterade att sådana relationer var förbjudna – utan snarare på att man inte var beredd att aktivt medverka till det straff som man visste hotade efter ett incestbrott av första och andra grad.

3.2.5.4. Lokalsamhällets aktiva men inofficiella stöd?

Falska barnafäder

Marie Lindstedt Cronberg har i sitt material stött på ett fall, där någon mot betalning hade tagit på sig faderskapet för någon annans barn. Det uppstod oenighet om betalningen och falsariet avslöjades. Lindstedt Cronberg menar att svårigheterna för att lyckas med en sådan bluff (betydelsen av kvinnans bekännelse i samband med förlossningen²⁵⁵, det grundliga förhöret vid tingets rannsaking, makten av envisa rykten) sannolikt översteg möjligheterna att lyckas, även om det är omöjligt att få säkra besked om saken.²⁵⁶

Fenomenet har dock observerats av fler forskare, vilket talar för att det i alla fall var fler som sökte sådana utvägar.²⁵⁷ Ju grövre brott man hade begått desto hårdare straff kunde man vänta sig, varför frestelsen att söka alternativa utvägar bör ha ökat i takt med brottets art. Eftersom incest var ett av de grövsta tänkbara brotten, satt både kvinnan och mannen i ordentlig knipa om hon blev gravid. Som en utväg kunde kvinnan peka ut någon annan barnafäder. Mannen kunde dock relativt lätt fria sig med en ed på tinget, varför en sådan strategi lätt gick i stöpet.

En annan taktik kunde vara att skylla på en man som inte längre befann sig i grannskapet. Catharina Olufsdotter skyllde på en båtsman, som tjänstgjort på ett transportskepp som legat i hamnen en tid.²⁵⁸ Bärta Andersdotter skyllde också på en båtsman.²⁵⁹ Maria Nilsson angav ”en främmande karl med svart rock, käpp och eget hår” som barnafar.²⁶⁰ Änkan Karin Jönsdotter sa sig vara besoven av en volontär medan Margaretha Hansdotter sa att fadern var ”en resande man på landsvägen”.²⁶¹ Förhören var emellertid som visats väldigt noggranna, kvinnan frågades ut om mannens namn, hur han hade sett ut och varifrån han kom, och sedan

---

²⁵⁵ Om jordemoderns roll och vikten av bekännelsen i samband med förlossningen, se Lindstedt Cronberg, *Synd och Skam...*, sid. 92-95.

²⁵⁶ Lindstedt Cronberg, *Synd och Skam...*, sid. 122-124.

²⁵⁷ Jansson, *Kvinnofrid...*, sid. 109; Lövkrona, sid. 99; Telste, *Mellom liv og lov...*, sid. 166-168.

²⁵⁸ GHA Brottmålsutslag 1713, Volym BIIA:23 mål nr. 36.

²⁵⁹ GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3 mål nr. 43.

²⁶⁰ GHA Brottmålsutslag 1714, Volym BIIA:24, mål nr. 272.

²⁶¹ GHA Brottmålsutslag 1695, Volym BIIA:4 mål nr. 103 och 1701, Volym BIIA:11 mål nr. 118.

gjorde man vad man kunde för att leta reda på honom. Utan en hållbar historia var det troligtvis väldigt svårt att hålla fast vid en lögn. Den bästa chansen, för att undvika längre förhör och få mildast tänkbara straff, bör ha varit om man kunde få någon annan man att frivilligt ta på sig faderskapet, vilket enligt mitt material också förekom då och då. Sander Persson tog på sig faderskapet till Karin Persdotters första barn och gifte sig med henne och likadant gjorde Jöns Gustavsson för Brita Persdotter (sid 66f).²⁶²

Eventuellt kunde den skyldige mannen hjälpa till, genom att övertala någon annan att ta på sig faderskapet eller genom att betala någon för detsamma, så som Jäppa enligt sin slutgiltiga bekännelse hade övertalat Sander att gifta sig med Karin. Jäppa hade också i ett senare skede rått Karin att skylla faderskapet för sitt andra barn på en soldat som nu var död.²⁶³ Det förekom också misslyckade försök som då Bengt Larsson pekades ut som barnafader till Ingjärd Jönsdotters oäkta barn. Han nekade häftigt och avslöjade att Ingiärds far och bror tidigare försökt övertala honom att frivilligt ta på sig faderskapet.²⁶⁴

Det finns fler mål som uppvisar vissa tveksamheter kring faderskapet. Knut Larsson, Sven Stinner och Pär Arfwidsson försökte alla fria sig från incestanklagelser genom att hävda att de inte alls var den rätte fadern till barn som fötts för flera år sedan, barn som de tidigare offentligt accepterat faderskapet till. Argumenten lyckades delvis, en frikändes, en benådades till böter och en dömdes till döden, men då var hans brott både incest och dubbelt hor.²⁶⁵ Rättens bedömning i dessa fall visar att de accepterade möjligheten av att fel far hade utpekats tidigare.

Kirstin Johansdotters fästman hade varit bortrest innan deras giftermål varför frågor uppstod, då hon födde sitt barn alldeles för tidigt för att mannen skulle kunna vara den rätte fadern. Vid förlossningen angav hon sin svärfar för de närvarande hustrurna – en bekännelse hon sedan återtog i rätten. Istället pekade hon nu ut en ny dräng, Hans Jönsson, som barnets far. Den angivna tiden för avlelsen stämde med födseln och *Hans erkände faderskapet*, varpå incestanklagelsen lades ner och paret fick böta för enfalt hor.²⁶⁶ Dock kvarstår frågan varför hon gjorde den första bekännelsen i samband med sin förlossning och om Hans verkligen var den rätte fadern.

Ett annat tveksamt fall berättar om Elin Pehrsdotter som hade fått ett oäkta barn. Drängen Per Svensson hade erkänt sig vara far till barnet och både hon och han hade pliktat andligt och

---

²⁶² GHA Brottmålsutslag 1708, Volym BIIA:18 mål nr. 125 och 1713, Volym BIIA:23 mål nr. 126

²⁶³ GHA Brottmålsutslag 1713, Volym BIIA:23 mål nr. 126 och 1708, Volym BIIA:18 mål nr. 125.

²⁶⁴ GHA Brottmålsutslag 1710, BIIA:20 mål nr. 19.

²⁶⁵ GHA Brottmålsutslag 1703, Volym BIIA:13 mål nr. 51 och 1702, Volym BIIA:12, mål nr. 45 och 1700 Volym BIIA:10, mål nr. 42.

världsligt för brottet. Senare florerade ett rykte att den rätta barnafadern skulle vara hennes svåger, bonden Carl Svensson, vilket hon också hade bekänt inför länsman. Vid tinget tog hon dock tillbaka sin bekännelse och det berättades att hon inte var ”alldeles sina sinnen mäktig”. Carl pekade ut sin svärmor som av illvilja skulle vara skyldig till de elaka ryktena, och fallet slutade med ett frikännande.²⁶⁷

Man kan naturligt inte säkert uttala sig om hur det låg till med faderskapet i de här målen. Kanske var kvinnan i det sista exemplet svag i sinnet och råkade erkänna händelser som aldrig skett, kanske hade ryktena uppstått med svärmors hjälp, men det skulle också kunna vara ett fall där den gifte bonden hade betalat sig ur en knipa genom att få någon annan att ta på sig faderskapet. Oavsett vilket visar målen att faderskapet inte alltid var självklart – inte ens efter det att någon offentligt hade utpekats som fader i tinget. Rätten och omgivningen kunde fortsätta att spekulera, vilket i sig antyder att fenomenet har förekommit. I vilken utsträckning förblir naturligtvis dolt.

Rymningar

Statens representanter var noga med att deras företrädare i lokalsamhället skötte sig. Om man misstänkte att något hade gått felaktigt till gavs genast en reprimand. Detta gällde i alla led. Hovrätten kunde skicka tillsägelser till tingsrätten och tingsrätten kunde, som i följande exempel, yrka på straff om de ansåg att någon inte skött sina ämbetsplikter.

1702 stod Catharina Arwidsdotter anklagad för incest med sin styvson, drängen Anders Svensson, som också suttit i arrest i 12 dygn. Innan rannsakingen var fullföljd lyckades Anders rymma, vilket tingsrätten ansåg vara kronorättare Svens fel. Sven hade bevisligen misskött sin tjänst eftersom fången kunnat ge sig av och han blev vederbörligen lagförd och dömd för sin försummelse.²⁶⁸

Det var relativt vanligt att man gav sig på rymmen, mest män men i undantagsfall också kvinnor.²⁶⁹ Kvinnorna verkar ha rymt tidigt i graviditeten eller inte alls medan mannen ofta gav sig iväg i samband med att kvinnan åtalades. Frågan är huruvida rymningarna hade stöd av omgivningen. Varnades männen då länsman var på väg för att hämta honom till tinget? Varför hann annars så många undan? Kan kronorättare Sven ha ”låtit” Anders Svensson slinka ur häktet medvetet?

---

²⁶⁶ GHA Brottmålsutslag 1699, Volym BIIA:9, mål nr. 159.

²⁶⁷ GHA Brottmålsutslag 1709, Volym BIIA:19, mål nr. 199.

²⁶⁸ GHA Brottmålsutslag 1702, Volym BIIA:12 mål nr. 109.

²⁶⁹ I relationer som kunde medföra dödsstraff minus kategorin ”hustrus syskonbarn” rymde 22 män medan 38 rannsakades. Ingen man åtalades i något mål där kvinnan hade rymt. Däremot avslöjar några mål att hon tidigare

Den gifte mannen, Torsten Nilsson, i Wästraby i Östra Göinge härad förefaller i alla fall ha haft stöd av sin omgivning, då han tog till flykten efter att ha haft köttslig beblandelse med två systrar. Först hade han fällt för enkelt hor med Olu Jönsdotter som sedan dess hade avlidit. Sedan hade han dessutom gjort Olus syster, Tova Jönsdotter, med barn. Såväl Tova som alla andra bör alltså utan tvekan ha känt till hans tidigare förhållande med Olu. Trots detta berättade länsman Lasse Nilsson irriterat i tingsprotokollet, att alla Torstens bekanta och närstående på tillfrågan ”ställde sig alldeles främmande och okunniga om hans hemvist”.²⁷⁰ Samtidigt avslöjade ryktet att Torsten först hade uppehållit sig hos släkt (två bröder) i Willands härad och senare att han med bestämdhet hade vistats i socknens omedelbara närhet och att han med säkerhet även besökt sin hustru. Enligt det senaste ryktet hade han nu begett sig till Blekinge, där sjukdom grasserade och därmed sattes tillfälligt stopp för vidare eftersökningar.²⁷¹

Som en extra detalj är det värt att notera att sjukdomen man refererade till var det sista stora svenska utbrottet av pesten, som härjade för fullt i Blekinge när Torsten rymde dit. Samtidigt pågick det stora nordiska kriget sedan gott och väl tio år och som om det eländet inte vore nog, hade stora delar av landet drabbats av missväxt två år tidigare.²⁷² Landet var således drabbat av både pest, krig och missväxt. Olyckor som prästerskap och överhet enligt dåtida förklaringsmodeller härledde till Guds vedergällning för bland annat människornas syndiga leverne.²⁷³

Trots detta förefaller Torsten, som bevisligen var just en sådan syndare som drog Guds straffdom över hela folket genom att begå upprepade horsbrott och tillika blodskam, ha haft stöd från sin omgivning. Målet beskriver rent av ett relativt starkt stöd för Torsten, men samtidigt belyses också svårigheterna för den som smet. Det var svårt att hålla sig undan i längden. Vart man än tog vägen riskerade man att människor reagerade på ens närvaro. Även med bekanta att söka husrum hos var det inte lätt att komma ny till en okänd ort, och hade man familj där hemma lämnades de utan försörjning. Ändå såg många ingen annan utväg än att rymma. En lösning var att ansluta sig till armén, där man kan förmoda att det ställdes färre

---

varit på rymmen. T.ex. GHA Brottmålsutslag 1694, Volym BIIA:3 mål nr. 11, 1696, Volym BIIA:6, mål nr. 35 eller 1701, Volym BIIA:11, mål nr. 11.

²⁷⁰ Östra Göinge häradsrätts arkiv, 1710-1712, Extraordinarie ting, Volym AIA:32, 2 aug. 1711.

²⁷¹ Östra Göinge häradsrätts arkiv 1710-1712, Extraordinarie ting, Volym AIA:32, 2 aug. 1711.

²⁷² Persson, Bodil, E. B *Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne.* (Lund, 2001), sid. 34 och 163.

²⁷³ Österberg, Eva, ”Rätt och moral...”, sid. 163.

frågor.²⁷⁴ Men flera rymlingar kom också förr eller senare tillbaka och då väntade rätten på dem, även om de ibland kunde benådas efter sin ”långa tid i landsflykt”.

3.2.6. Sammanfattning

I de mer avlägsna släktskapsleden fanns en påstådd okunskap hos allmogen om vilka regler som gällde. Bland de mål där de åtalade hävdade total okunskap, sökte dispens för äktenskap eller inte hade förstått hur allvarlig synden var, fanns det ingen som hade hela blodsband. Ett av paren hade halva blodsband då hon var hans halvsystems dotter. Trots detta hävdade de bestämt att ”de inte hört att synden var större än att enkelt folk begick den”.

Rätten accepterade utan tvekan okunnighet som ett sannolikt försvar i de mer avlägsna leden, men det ledde sällan till benådning om inget dödstraff hotade. I mål där kvinnan utsatts för tvång eller tubbande fick hon ofta sin omgivnings stöd och assessorernas sympati, genom att framstå eller framställas som mannens offer. Mannens agerande fick inte allmogens stöd i sådana fall. De flesta relationer tycks emellertid ha varit ömsesidiga, särskilt då båda var ogifta. Som försvar betonades då att umgänget skett av enstaka misstag och eventuell under alkoholpåverkan. Hade relationen pågått en längre tid fanns det ingen legitim ursäkt att ta till, om det fysiska umgänget var bevisat. Kärleksfulla känslor framkommer då och då men passion användes inte som någon egentlig ursäkt för brotten.

Varken de åtalade eller omgivningen hade invändningar eller protesterade mot lagarna då det gällde relationer i de närmare leden, även om rymningarna kan ses som en form av passivt motstånd. Det ovan nämnda paret menade dock att straffet var alldeles för strängt i förhållande till brottet, som enligt dem begicks av ”enkelt folk”. Det var också sällsynt att brottslingen led av uppenbart starka samvetskval och därför välkomnade straffet. De allra flesta gjorde tvärtom allt de kunde för att undslippa sitt straff. Kvinnor kunde ange andra fäder till sina oäkta barn, ibland efter uppmaning och hjälp från den skyldige mannen att utse någon lämplig kandidat. Mer än var tredje man rymde innan målet kom upp i tinget. Vanligtvis slutade rannsakingarna med att den åtalade till sist, efter åtskilliga förhör och upprepade förmaningar, erkände sitt brott och bad om höga överhetens nåd.

Det råder ingen tvekan om att den lokala kontrollen starkt bidrog till att brotten kom till offentlig rannsaking och dom. Samtidigt fick flera åtalade stöd från sin omedelbara omgivning, ibland som en officiell bön om nåd, ibland som ett passivt motstånd i form av tystnad inför domstolens frågor och ibland som en aktiv hjälp, då man huserade en rymling

---

²⁷⁴ GHA Brottmålsutslag 1700, Volym BIIA:10, mål nr. 48 eller Vättle härads tingsprotokoll 1676-1712, Volym AIA:3, 1702.

eller då någon tog på sig faderskapet för ett oäkta barn. Stödet var inte beroende av vilken typ av släktskap det handlade om, även om kategorin ”hustrus syster” oftare fick ett officiellt stöd vid rannsakingstillfällena. Sympatin och det passiva stödet tycks inte heller baseras på kön utan följde snarare personen, om man bortser från de kvinnor som utsatts för våld av något slag. I flera mål, med till synes ömsesidiga förhållanden mellan styvfar/styvdotter, fick både mannen och kvinnan sin omgivnings stöd trots att relationen kan sägas ha utmanat hushållsordningen, och samma sak var det med de mål där mannen var gift. Trots att han förutom incestbrottet också begått äktenskapsbrott kunde han få stöd från lokalsamhället, medan ogifta, vuxna, självständiga män och kvinnor hade färre i sin omgivning som bad för dem.

I sin studie av barnamörderskor har Lövkrona speciellt intresserat sig för lokalsamhällets reaktioner. Hon konstaterar att folk i allmänhet visade en nyfikenhet och en tendens att sprida skvaller, men de tog sällan steget fullt ut och anmälde sina misstankar för länsman. Den närmaste familjen teg och låtsades som om de inget hade märkt eller förstått. När ett brott avslöjades inleddes en balansgång för att försvara sitt tidigare passiva beteende, samtidigt som man hädanefter agerade i linje med allmänna normer.²⁷⁵ Lokalsamhällets agerande i barnamordsfallen liknar lokalsamhällets reaktion vid flera incestbrott. Reaktionerna tyder på en ambivalens hos lokalbefolkningen och en flexibel inställning till brotten. Så som jag tolkar materialet är det troligt att omgivningens bedömning var beroende av yttre orsaker – inte endast av brottet i sig. Här spelade antagligen personens rykte och anseende in en del, tillsammans med en mindre acceptans för straffets hårdhet i förhållande till det begångna brottet.

Den lokala aktiva viljan att genast avslöja brotten, som Lindstedt Cronberg och Liljeqvist redovisar i sina studier av utomäktenskaplig sexualitet respektive tidelagsbrottet och som skall ha motiverats av rädsla för Guds straff, känner jag inte igen i mitt material. Telste beskriver det norska lokalsamhället som något avvaktande. På tinget förhöll sig åhörarna i regel passiva. Ofta påstod de inkallade vittnena att de inget sett eller hört, i motsats till främmande folk som talade mer fritt ur hjärtat vid ett eventuellt förhör.²⁷⁶

Kanske ska man förstå lokalsamhällets uppslutning bakom den hårda sexuallagstiftningen som mer nyanserad och beroende både av brottets allvar i förhållande till det väntade straffet, och av brottslingens personliga ställning i den sociala gemenskapen? Utifrån en sådan grundinställning menar jag, att även om få antagligen skulle förneka att incest per definition

---

²⁷⁵ Lövkrona, sid. 161-163.

²⁷⁶ Telste, *Mellom liv og lov...*, sid. 56.

var ett brott, betraktades det av allmogen inte generellt som ett brott som med automatik förtjänade dödsstraff. Slutsatsen är säkrare vid de incestbrott som var mer vanligt förekommande såsom ”hustrus syster” och ”styvfar/styvdotter”, medan fallen med blodsband och halva blodsband är relativt få och därför inte lämnar lika tydliga signaler. I hovrättsmaterialet framkommer emellertid inte lokalsamhällets explicita fördömande vid biologisk incest annat än i de fall ett bevisat våldssinlag fanns med, och då var det våldet som kritiserades. Av de fyra frivilliga sexuella relationerna, i fall med hela eller halva blodsband, fick minst ett av paren aktivt stöd från släkten. I övrigt fall fanns inga uttalanden alls noterade i hovrättsmaterialet.

3.3. *Känsloperspektivet*

3.3.1. **Skammen, skulden och rädslan**

Den 16:e februari 1713 stod Catharina Olufdsotter, 30 år, inför tingsrätten i Östkindis härad i Östergötland. Hon hade en knapp månad tidigare fött ett oäkta barn varför länsman hade kallat henne till offentlig rannsaking. I samband med sin svåra förlossning, som varat upp emot två dygn, hade Catharina inför de närvarande hjälphustrurna angivit en båtsman som far till barnet. Rätten anade emellertid oråd då skeppet, som båtsmannen skulle ha varit ombord på, lämnade hamnen åtta månader innan Catharinas nedkomst. Tiden för avlelsen stämde således inte riktigt med tiden för födseln, samtidigt som hennes svåger hade visat onaturligt stor oro och omsorg för henne. På sedvanligt sätt förhöordes Catharina ingående och varnades för de själavändor och den ångest som skulle följa om hon inte gjorde en sannfärdig bekännelse och visade tillbörlig ånger. Några timmar pågick förhöret...

”...så länge att hon omsider kom sig att gråta, då hon till häradshövdingen framkom, och utan att någon annan det hörde bekände, det hennes avlidna systems man trädgårdsmästaren Abraham vid Skannas voro den rätta barnfadern...”²⁷⁷

Låt oss stanna där en stund för att se om man kan förklara Catharinas agerande. Inom psykologin har den vetenskapliga forskningen kring känslor på senare tid intresserat sig för vad de kallar ”själv-medvetna känslor” (self-conscious emotions). Dessa känslor definieras i motsats till baskänslor²⁷⁸ som ”other-oriented emotions”, eller känslor som beror på omgivningens reaktioner såsom *stolthet, förlägenhet, skam eller skuld*. ”In short, a person

---

²⁷⁷ Östkindis härads dombok 1710-1713, Volym A1:4, sid. 665-673.

who feels a 'self-conscious emotion' is actually perceiving that another person is expressing an emotion about him or her".²⁷⁹ Självmedvetna känslor tros spela en avgörande roll i regleringen och motiveringen av människors tankar, känslor och beteenden i hennes sociala interaktion med andra människor. Vi strävar efter omgivningens erkännande vilket får oss att känna stolthet, och undviker i det längsta att avslöja misstag som kan framkalla skamkänslor inför andra.²⁸⁰ På så sätt anpassas våra känslor och vårt agerande efter de "känslomässiga gemenskaper" vi befinner oss i.

Flera undersökningar har också spårat kulturella skillnader för hur känslor uttrycks i olika samhällen, där asiatiska länder med Japan i spetsen ofta ställs mot västerländska samhällen med USA som typexempel. Västerländska samhällen karakteriseras idag av ett relativt *självständigt jag* (independent self), där individualism ges stort utrymme, medan asiatiska länder istället betonar det *sociala jaget* (interdependent self) och det kollektiva beroendet. I det sistnämnda fallet är människors känslor starkare definierade av omgivningens reaktioner, varför exempelvis skamkänslor blir extra effektiva i regleringen av deras agerande.²⁸¹ I samhällen där individualismen bejakas får den inre skulden större betydelse för individens agerande. Skillnaderna mellan skuld- och skamkulturer är inte knivskarpa, båda känslorna existerar i alla kulturer och olikheterna ska snarare ses som gradskillnader än som dikotomier. Dessutom relaterar både skuld- och skamkänslor till de normer som är gällande i just den kulturella kontext som personen befinner sig i.

Med reformationen betonades individens personliga relation till Gud och hennes personliga ansvar för själens frälsning framhölls. Men trots att Sverige vid sekelskiftet 1700 hade varit lutheraner i drygt 150 år, visar Göran Malmstedt att flera seglivade tankestrukturer med rötter i katolskt tänkande levde kvar i den folkliga mentaliteten under stormaktstiden. Bland annat hade den individualistiska betoningen svårt att finna fäste hos allmogen och istället härskade länge de kollektivistiska grundprinciperna, där det personliga engagemanget i gudstjänsterna och i relationen till Gud inte var lika uttalade.²⁸² Det svenska samhället under tidigmodern tid var troligtvis mitt i en omvandlingsfas från det kollektivistiskt mot det individualistiskt

---

²⁷⁸ Baskänslor kan vara glädje, rädsla, sorg, förvåning, ilska och avsky.

²⁷⁹ Campos, Joseph J. "Foreword" i *The self-conscious emotions. Theory and research*, Ed. Jessica L. Tracy, Richard W. Robins and June Price Tangney, Foreword by Joseph J. Campos, (New York, 2007), sid. XI.

²⁸⁰ Tracy, Jessica L, Robins, Richard W. and Tangney, June Price, "Preface" i *The self-conscious emotions. Theory and research*, Ed. Jessica L. Tracy, Richard W. Robins and June Price Tangney, Foreword by Joseph J. Campos, (New York, 2007), sid. XIII.

²⁸¹ Goetz, Jennifer, L. and Keltner, Dacher, "Shifting Meanings of Self-Conscious Emotions across Cultures" i *The self-conscious emotions. Theory and research*, Ed. Jessica L. Tracy, Richard W. Robins and June Price Tangney, Foreword by Joseph J. Campos, (New York, 2007), sid. 157f.

²⁸² Malmstedt, Göran, *Bondetro och kyrkoro. Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige.*, (Lund, 2002) sid. 160f. och 165-168.

präglade samhället. I den äldre kollektivistiska mentaliteten bestämdes individens sociala position till stor del utifrån andra personers uppfattning om honom eller henne. Strävandet efter offentlig ära eller undvikandet av offentlig skam hade, i enlighet med ett sådant synsätt, en starkt formande roll för individens handlingar och känslor.²⁸³ Samtidigt betonade lutherdomen det personliga ansvaret, det inre samvetet och den enskildes relation till Gud, vilket också bör ha påverkat individens agerande och upplevelser. Känslor av skuld och skam kan därför förväntas ha samverkat i det svenska samhället.

Om man lägger till William Reddys tes, som beskriver hur känslomässiga uttalande inte bara beskriver utan också påverkar den som uttalar dem och eventuellt dennes omedelbara omgivning, blir Catharinas beteende logiskt. Innan erkännandet, fanns vetskapen om synden bara hos henne, hos mannen (som var lika skyldig) och hos Gud, som en inre outtalad skuld. När Catharina slutligen erkände sitt brott gick hon fram till häradshövdingen och *viskade fram bekvämheten*. Hon ville inte uttala den högt eftersom den därmed blev bekräftad, skammen offentlig och hennes upplevelse av brottet starkare.

Vid förhöret bekräftades också det omoraliska i relationen, det officiella fördömandet av handlingen blev uppenbar. Rättens ledamöter och omgivningens reaktioner påverkade Catharina och förstörde eller intensifierade hennes egen upplevelse av brottet och synden hon hade levt med i nästan ett år, trots att ingen fördömde henne specifikt. Tvärtom vittnade hjälphustrarna till hennes fördel och hennes tidigare hedersamma leverne intygades av kronobefallningsmannen och den närvarande tingsallmogen. Också medkänslan från omgivningen verkar ha aktiverat och förstärkt Catharinas inre skuldkänslor och hennes rädsla inför framtiden. Hon uppvisade ”...en särdeles ånger över synden och önskar att hon till livet av höga överheten kunde bli förskonad...”²⁸⁴

Nu kanske någon vill göra en invändning och peka på möjligheten att Catharinas reaktion, hennes ånger, hennes förtvivlan och gråt endast speglade en rädsla för det hotande världsliga straffet och att hon inte nödvändigtvis erkände handlingen i sig som skamlig. Jag menar emellertid att hennes erkännande faktiskt bekräftar att hon delade de samtida värderingarna kring brottets art. Om hon hade haft uppriktiga invändningar mot det syndfulla i sin handling, om hon inte själv trodde sig ha brutit mot Guds bud, och att hon nu riskerade sin själs salighet, hade hon i det längsta kunnat neka till akten och antagligen gått fri. Istället drev konfrontationen, med rätten och omgivningen, fram hennes rädsla, aktiverade hennes

---

²⁸³ Forskare har påpekat att årens kollektiva karaktär redan hade börjat luckras upp på 1600-talet och att den följde individen snarare än gruppen/hushållet. Men fortfarande fungerade den i tydlig *relation* till sin omgivning. Lindsted Cronberg, *Synd och skam...*, sid. 209 och där anförd litteratur.

skuldkänslor inför sig själv och skammen inför sina medmänniskor och framkallade en längtan efter förlåtelse. Hennes bön till överheten antyder dock att hon själv, även om hon erkände det brottsliga i sin handling, inte ansåg den vara oförlåtlig. Hon hoppades på nåd och förlåtelse.

En snarlik reaktion kan ses hos flera av de som stod åtalade för incestbrott. I samband med det offentliga erkännandet bröt de samman, tårarna kom och brottets allvar kunde inte längre undkommas. Ingemar Ohlsson hade i flera år haft ett förhållande med sin styvdotter och hade levt med vetskapen om sin synd utan att den var offentliggjord och utan att någon uppenbar skuldkänsla hade plågat honom. Vid den slutliga bekännelsen på tinget ... ”...efter trägen och allvarsam förmaning med tårar bekände [han] att han denna synden begått och bede Gud ville vara honom nådig och människor behjälplige,...”²⁸⁵ Skulden inför sig själv och inför Gud hade han på något sätt skjutit ifrån sig, tills sanningen blev offentlig och han kunde spegla sitt brott i omgivningens reaktioner. Naturligtvis måste man även här beakta det världsliga straffet som nu hotade och som säkerligen framkallade en stark rädsla hos alla, som stod inför risken att bli halshuggna. Ingemars bön riktade sig både till Gud och till sina medmänniskor, vilket indikerar att han nu fruktade både det världsliga och det andliga straffet.

Några människor kunde alltså inför sig själva blunda för sina synder och dess eventuella konsekvenser och dessutom upprepa sin synd, så länge den inte var offentlig. De gick till kyrkan på söndagarna och lyssnade på prästens förmaningar med vetskapen om sina brott, och ändå kunde de hantera eventuella skuldkänslor, oro och rädsla tills de personligen stod inför tingsnämnden och blev varnade för sin själs salighet. I samband med brottets offentliggörande och omgivningens reaktioner, kom insikten om brottets allvar över dem med full kraft och samtidigt skammen och rädslan.

Men det fanns också exempel på människor som drevs till bekännelse enbart av en inre skuld. Hotet, att efter döden tvingas stå inför Gud fader själv utan att ha hunnit ångra sina synder och erhållit förlåtelse, kunde bringa ångest till den som trodde att han snart skulle dö. Den ovan nämnde inhysesmannen Nils Olsson, som på sin ålders höst våndades över sitt syndfulla liv, är ett exempel (sid. 39f och 52). Ambjörn Svensson är ett annat. Ambjörn bekände inför prästen på vad han trodde var sin dödsbädd att han hade haft köttsligt umgänge med sin styvdotter. När han sedan tillfrisknade och stod inför hovrätten tog han tillbaka sin bekännelse och menade att han endast haft uppsåt till umgänget men aldrig fullbordat det. Om

---

²⁸⁴ Östkinds härad's dombok 1710-1713, Volym AI:4, sid. 665-673.

²⁸⁵ GHA Brottmålsutslag 1713, Volym BIIA:23, mål nr. 135.

han hade sagt något annat inför prästen var det endast av yrsel och sjukdom.²⁸⁶ I dessa fall överskuggade uppenbarligen hotet om det gudomliga straffet det världsliga. Den inre skulden som tidigare hade kunnat ignoreras, aktiverades vid vetskapen om ett snart avslöjande, när deras syndiga själar skulle rannsakas av Gud själv.

3.3.2. Känsломässiga uttalanden och deras mottagande hos överheten

Efter det att Catharina Olufsdotter hade avslöjat sitt brottsliga umgänge med sin svåger, beklagade och ömkade hon sitt lilla barn som nu riskerade att bli föräldralöst. Hon uppvisade en stark ånger för sitt brott och på frågan hur hon kunde ha inlåtit sig till en så grov synd berättade hon att hennes svåger, Abraham, hade sprungit efter henne tills hon långt om länge lät sig övertalas till synden. ... ”...väl sedan Gud bättre, begynte jag att älska honom...”²⁸⁷

Också Abraham erkände att umgänget skett på hans initiativ och hävdade samtidigt: ”...att allt i syndighet, skall ha skett av en förblindande kärlek till Catharina...”²⁸⁸ Även hjälphustrurna intygade de starka känslor som paret hade uppvisat för varandra i samband med hennes förlossning. Vid hovrättens summering nämndes parets ånger för den begångna missgärningen medan deras kärleksfulla känslor för varandra eller omtanken om barnet helt har silats bort, vilket man får anta beror på att det betraktades som, för ärendet, ovidkommande uppgifter.

Kärlekens betydelse i historien kan kanske summeras som en konflikt mellan ”förnuftet och känslan”, där individens egna känslor och upplevelser med tiden har vunnit legitimitet och styrka, även om tidpunkten för förändringen är osäker. Andreas Marklund talar om ”kärlekens förändligande” och syftar då på utvecklingen av ett sentimentalt inriktat kärleksbegrepp, som ska ha skett omkring sekelskiftet 1800, då den fysiska sexualiteten inte längre var lika självklart sammanknuten till kärleksbegreppet.²⁸⁹ Telste beskriver en förändring mot slutet av 1700-talet, då kärleken mer kom att ses som ömsesidigt tycke mellan man och kvinna än som en plikt som skulle uppfyllas. Samtidigt ökade antalet känsломässiga uttalanden vid rättsmål som gällde brutna äktenskapslöften.²⁹⁰ I Tyskland skedde en liknande utveckling i incestmål, det användes fler känsломässigt baserade argument mot slutet av 1700-talet än i början.²⁹¹

---

²⁸⁶ GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718, Advokatfiskalens anteckningar, Volym All:10 sid 1104.

²⁸⁷ Östkinds härads dombok 1710-1713, Volym Al:4, sid. 665-673.

²⁸⁸ Östkinds härads dombok 1710-1713, Volym Al:4, sid. 665-673.

²⁸⁹ Marklund, sid. 230-234.

²⁹⁰ Telste, *Brutte löfter...*, sid. 273f.

²⁹¹ Jarzebowski, sid.257-265.

Andra forskare anser emellertid att kärleken haft en större plats i samhällsdiskursen långt tidigare. Enligt Kekke Stadin ökade betoningen på kärlek och ömsesidig vänskap, som viktiga komponenter i ett äktenskap, redan mot slutet av 1600-talet från att tidigare istället ha framhållit den fysiska samvaron.²⁹² Malin Lennartsson menar att kärlek och ömma känslor var del av den samhälleliga mentaliteten under hela 1600-talet, vilket hon ser spår av i de kyrkliga domböcker hon använt som källmaterial. Hennes undersökning rör generella äktenskapsfrågor snarare än äktenskapsbrott och såväl domarna som prästerskapet och allmogen erkände känslornas betydelse för ett gott äktenskap. Hon framhåller bland annat att kärleksdiskursen inte är en skapelse av 1700-talets romantik. Däremot var själva *syftet* med kärleksfulla äktenskap inte den individuella personens lycka, utan att äktenskapet därmed blev gott och kunde främja ett stabilt samhälle.²⁹³ Med andra ord skulle inte bara sexualiteten kanaliseras till äktenskapet, utan också alla de ömma känslor som man och kvinna kunde känna för varandra.

När sexualiteten bröt mot lagen och förhandlingarna skedde i rättssalen, var kärleksfulla känslor däremot inget legitimt argument för att ursäkta handlingen, vilket kan förklara att man sällan resonerade i termer kring förälskelse eller attraktion. Otrohet var endast en dårskap.²⁹⁴ Förälskelse var inte en acceptabel motivering eller ursäkt för snedstag. En intim relation som varat en längre tid var därmed svår att försvara. Vederbörande hade i dessa fall haft tillfälle till eftertanke och reflektion och ändå upprepat sitt brott. Att inte kunna motstå en frestelse kunde ursäktas vid enstaka förseelse, medan en upprepad synd endast vittnade om personens dåliga karaktär. Catharina och Abraham själva använde inte heller känslorna som ett förmildrande argument, utan deras känslor avslöjades först på tingsrättens direkta fråga kring hur umgänget först inlett. Vid tiden för min undersökning hade kärleken som ett ”känslomässigt uttalande” ingen som helst tyngd inför hovrätten, i samband med att ett brott hade begåtts.

Ångern däremot var en förutsättning för att den åtalade skulle kunna försonas med Gud. Det var viktigt att man förberedde sig inför döden genom att bekänna sina synder inför prästen och få förlåtelse innan man lämnade de levandes skara.²⁹⁵ En ödmjuk och resignerad inställning från den åtalade bekräftade också både den världsliga och andliga hierarkin, varmed sannolikheten för Guds nådiga inställning ökade ytterligare. På sätt och vis var det

---

²⁹² Stadin, sid. 400f.

²⁹³ Lennartsson, *I säng och säte...*, sid. 121, 157, 181, 337 och 351.

²⁹⁴ Lindstedt Cronberg, *Synd och skam...*, sid 107-109.

²⁹⁵ Jonas Liljeqvist beskriver den förberedda döden som en ”god död” i motsats till den ”onda döden” då någon hastigt dog utan att hinna varken bekänna eller få förlåtelse för sina synder. Liljeqvist, sid. 91f.

enklare för hovrätten att döma Catharina och Abraham till döden, just för att de visade en uppriktig ånger, eftersom deras själar då kunde räddas. Detta var också anledningen till att den egna bekännelsen var så viktig för bevisföringen. Ingen ville sända någon i döden som inte hade erkänt sitt brott, hur starka bevis det än fanns från andra håll. Denna inställning blev påtaglig då fallet med Ambjörn Svensson och hans styvdotter skulle avgöras. Ambjörn nekade i det längsta, trots överväldigande bevis för hans skuld och trots sin egen tidigare bekännelse inför prästen. Assessorerna tvekade länge, starkt irriterade över hans ”styvnackade” attityd och vägde alternativen mot varandra. Skulle man sända Ambjörn till evig fördömelse eller riskera allmänhetens respekt för rättsväsendet, genom att låta någon som uppenbarligen var skyldig gå fri?²⁹⁶

Känslor som ånger och ödmjukhet bekräftades således av rätten som korrekta reaktioner i förhållande till händelserna, genom att de noterades och genom att den fortsatta diskussionen relaterades till dem. I motsats till den förbjudna kärleken var ånger och ödmjukhet känslor som bidrog till ordningen i samhället. Ibland antecknade man också de tårar som ofta fälldes i samband med brottets avslöjande, både från de åtalade själva, och från deras anförvanter. Även om tårar i sig inte är ett känslomässigt uttalande, i form av meningsbärande ord, menar jag att även de kan förstås ur en kulturell kontext, där man ansåg att uppriktigheten kunde mätas i den synliga sinnesrörelsen. Att gråta var ett generellt accepterat fenomen och vittnade dels om personens uppriktighet och dels om hennes andliga känslighet.²⁹⁷ Bland allmogen var gråten dock inte lika självklart positiv som i de övre samhällsskikten och stod delvis i motsättning till idealet om självbehärskning. Lövkrona konstaterar att barnamörderskorna hon undersökt sällan grät vid förhandlingarna, eller snarare att de inte grät tillräckligt för att tingskrivaren skulle dokumentera deras tårar. Kanske var det rent av så, att föreställningen om en kallhamrad barnamörderska stämde så illa med bilden av en snyftande ung kvinna, att man utelämnade informationen?²⁹⁸

Vad gäller grava incestbrott nämndes tårar och upprepade böner om nåd i så gott som varje mål. Vid hovrättens summeringar av rannsakingarna tenderade emellertid endast tårarna från dem som vunnit assessorernas sympati av andra skäl betonas, medan andras tårfyllda böner

---

²⁹⁶ GHA Brottmålsprotokoll 1713-1718, Advokatfiskalens anteckningar, Volym All:10 sid. 1180-1213. Ambjörn dömdes slutligen till döden mot sitt nekande men utgången måste ses som ett klart undantag.

²⁹⁷ Under 1700-talet var gråten generellt accepterad som ett uttrycksmedel för båda könen medan särskilt de manliga tårarna problematiserades alltmer under 1800-talet då de istället för uppriktighet kom att beskriva en vekhet och feminisering av mannen. Johannisson, Karin, *Melankoliska rum. Om ångset, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid.* (Stockholm, 2009), sid. 108f.

²⁹⁸ Lövkrona, sid. 203.

ignorerades.²⁹⁹ Tårarna var kommunicerande, den som grät hade känslor, den var mänsklig och förtjänade medlidande i god kristlig anda. Genom att nonchalera tårarna, från de som bedömdes vara skyldiga till grova brott, distanserade man sig från dem och från deras känslor.

3.3.3. Hovrättens värdeladdade definitioner (*patos*)

De officiella rättesnörena för rättens bedömningar var lagtexter (*logos*) och prejudikat (*etos*). För att legitimera sina domslut var det dock inte ovanligt att man, inom den rättsliga retoriken, också använde sig av känsloladdade uttryck, *patos*. Patos användes specifikt för att aktivera känslor hos åhörarna, för att väcka medhåll, rädsla eller medlidande. I samband med att straffen hårdnade i början av 1600-talet, ökade också kravet på rättens argumentation för sina domslut. I mitt material avslutades till exempel nästan alla mål med påpekandet att rätten ”dömer skäligt och rättvist”. De känsloladdade uttrycken är, enligt Bergenlöv, vanligare på häradsnivå än i hovrättens protokoll, vilket stämmer väl överens med mina iakttagelser. De förekommer dock ibland, särskilt då det handlade om negativa värderingar.³⁰⁰

Generellt kan man peka på en skillnad mellan de brottslingar som hovrätten hade fattat medkänsla med och de som betraktades som oförlåtliga syndare. De negativa epitet som särskilt kvinnor fick, har uppmärksammats även av andra forskare som undersökt sexualbrott.³⁰¹ Den åtalade kvinnan kallades ”kvinnfolk”, ”kona” eller till och med ”löskekona”. Dessa uttryck antydde hennes lastbara leverne och avsteg från samhällsnormen, och bidrog därmed till att motivera en hård dom. För mannen fanns det ingen motsvarande term då han begått vanligt lägersmål, och först när målet handlade om äktenskapsbrott kunde han kallas ”horkarl”. Bland incestmålen förkommer också ”synderska” ofta medan männen sällan fick liknande benämningar. Men ännu vanligare var de värdeladdade uttrycken i beskrivningarna av själva handlingen. ”Blodskam” och ”kätter” var vanligen beteckningar för de grävsta relationerna men användes även då rätten önskade betona någons synd. Anna Ambjörnsdotter som haft olovligt umgänge med två bröder, varav en dessutom var hennes systems man, betraktades uppenbarligen som synnerligen förtappad. Rätten kallade henne både ”kona” och ”synderska”, som på dubbelt sätt förverkat sitt liv då hon ”bedrivit blodskam”.³⁰²

---

²⁹⁹ Se exempelvis Listers härads dombok, 1700-1840, Volym A1b:1, 1703; Östra Göinge härads dombok 1710-1712, Volym, A1a:32, 2 aug. 1711; Albo härads dombok 1713-1715, Volym A1a:10, 1713 där inga tårar eller böner bekräftades från hovrättens håll i jämförelse med Listers härads dombok 1700-1840, Volym A1b:1, 7 jan. 1704 där den åtalades tårar senare betonades i hovrättens protokoll.

³⁰⁰ Bergenlöv, *Skuld och oskuld...*, sid. 34 och 342.

³⁰¹ Se exempelvis, Lindstedt Cronberg, *Synd och skam...*, sid 235-240.

³⁰² GHA Brottmålsutslag 1694, Volym B11A:3, mål nr. 49.

Sven Frennessons umgänge med sin hustrus syster ansågs extra graverande då paret hade rymt tillsammans och rätten kallade deras förhållande för ”grav missgärning”, och ”kätteri”.³⁰³

Som en kontrast till dessa exempel, där rätten dömde de åtalade till döden utan vidare diskussion, framträder de mål där de inceståtalade vann rättens sympati och där en nådeansökan sändes till kungen. Kirstin Olufsdotters förhållande med sin systers man kallade man bara för ”olovlig beblandelse”, ”förövade missgärning” och ”lägersmål”. Bärta Andersdotters hade bara ”haft [att] beställa med sin svåger” i ett ”olovligt umgänge”.³⁰⁴

De föränderliga och för olika mål anpassade uttrycken från hovrättens sida antyder att brottet i sig inte var ensamt avgörande. Bedömningen var flexibel och de känsloladdade uttrycken (*patos*) användes i argumentationen, för att konstruera den bild av brottslingen som man ville framhäva. En fällande dom stöttades med känsloladdade beskrivningar som minskade sympatin för den åtalade. Uttrycken var ämnade att väcka avsky och skapa distans mellan den brottslige och resten av samhället, vilket i sin tur bidrog till att legitimera den hårda domen.

3.3.4. Sammanfattning

Man kan konstatera att känslorna spelade en stor roll då incestbrott bedömdes, både i tings- och hovrätt. Det fanns ”rätt” och ”fel” sätt att reagera och att känna. Även om Lennartssons och Stadins forskning talar för en kärleksfull diskurs redan på 1600-talet, var den brottsrättsliga förhandlingen uppenbarligen inte en erkänd arena för sådana känslomässiga argument. Från hovrättens håll bekräftades istället känslor som stod i samklang med den övriga samhällsordningen. Ödmjukhet, ånger, uppgivenhet och tårar utmanade inte hovrättens maktställning varför den kunde visa nåd och medlidande med syndaren. Om brottet ansågs vara alltför grovt för att kunna ursäktas, tonades dock sådana mänskliga känslor ned av hovrätten, för att distansera brottslingen från sig själva och från omgivningen och för att därigenom lättare kunna legitimera det hårda straffet.

De åtalade uppvisade en blandning av skam och skuld för sina handlingar, där den offentliga skammen många gånger tycks ha aktiverat och intensifierat den inre skulden. Det stora antalet erkännanden bekräftar den enskildes egen definition av sin handling som brottslig, dock önskade man, och hoppades på, förlåtelse från omgivningen och nåd från hovrätten.

---

³⁰³ GHA Brottmålsutslag 1696, Volym B1A:6, mål nr. 35.

³⁰⁴ GHA Brottmålsutslag 1699, Volym B1A:9, mål nr. 11.

4. Slutdiskussion

I min studie har jag sökt svar på hur människor i det tidigmoderna svenska samhället såg på incestuösa relationer, alltså sexuella förbindelser mellan män och kvinnor som enligt tidens definitioner ansågs vara släkt. Jag har fokuserat på hur incest definierades, tolkades och hur lagarna tillämpades samt vilken betydelse den specifika släktrelationen hade i dessa sammanhang. Vidare har jag analyserat hur män respektive kvinnor argumenterade vid rannsakingen och hur de bemöttes av hovrättens ledamöter och av sin omgivning, då de anklagades för incest.

Jag har valt att se på materialet dels från ett ovanifrånperspektiv och dels från ett underifrånperspektiv för att kunna fånga upp eventuella skillnader som kan knytas till position i samhället. Slutligen har jag försökt nå glimtar av människornas egna upplevelser genom att undersöka hur de incestuösa relationerna var konstruerade och vilka känslor som förmedlades vid de officiella förhandlingarna. I detta sammanhang har jag lutat mig mot teoretiker som William M. Reddy och Barbara H. Rosenwein, som båda beskriver hur individens känsloliv står i relation till den kontext han eller hon befinner sig i. Rosenwein diskuterar hur den enskilde formas av vad hon benämner ”de känslomässiga gemenskaperna”, medan Reddy betonar individens interaktion med sin omgivning. Enligt hans teorier påverkas individen av sin kontext samtidigt som han/hon själv är med och påverkar utvecklingen genom sina ”känslomässiga uttalande”.

Man kan konstatera att de allra flesta incestuösa relationer som behandlades vid Göta hovrätt omkring sekelskiftet 1700 var mellan personer utan biologiskt släktskap. Relationerna var också till största del ömsesidiga, det vill säga utan något uppenbart tvång eller hot, dock med undantag från kategorin ”hela blodsband”. Det kan ha förekommit eventuella ekonomiska fördelar eller betalning för sexuella tjänster, men i så fall var dessa överenskommelser antagligen mer eller mindre frivilliga. De flesta relationerna varade från några veckor till några månader och, i ett fåtal fall, även några år.

Undersökningen visar att den svenska allmogen generellt var osäker på var gränsen gick mellan de tillåtna och de förbjudna förbindelserna. När det gällde incestuösa relationer i de mer avlägsna leden fanns det uppenbarligen ett glapp mellan lagens bokstav och den allmänna uppfattningen om vad som borde definieras som brottsligt. Vid avslöjandet var det dock sällan man argumenterade mot systemet eller mot lagarna, istället framhöll man sin egen okunnighet

och enfaldighet. Inställningen till dessa relationsgrader liknar situationen i Norge, där de mest avlägsna släktrrelationerna hade störst acceptans hos allmogen och hos överheten.

Både i Terjesens undersökningsområde i Norge och i Sverige var ”styvfar/styvbarn” en av de största kategorierna bland incestbrotten, men i motsats till förhållandena i Norge var samtidigt ”svåger/svåggerska”-kategorin högt representerad bland de ärenden som behandlades av Göta hovrätt. Den relativt öppna acceptansen av förbjudna relationer i speciellt svåggerskapsled, som enligt Polly Morris fanns i England under 1700-talet, återfinns däremot inte i det svenska materialet. Visserligen tycks några förhållanden ha pågått en tid utan att myndigheterna underrättades, men om inte tidigare så avslöjades brottet vanligtvis i samband med att kvinnan blev gravid. Ingen kunde i längden leva öppet i ett förhållande som trotsade incestlagarna.

Hovrätten krävde uppenbara bevis för att fälla någon för incestbrott. Om ord stod mot ord valde man hellre att fria den åtalade, men om brottet var bevisat fordrades det mycket starka förmildrande omständigheter för att mildra straffet eller helt benåda den skyldige. Incest, oavsett relationsgrad, var inget man godtog från hovrättens sida. Däremot fanns det en gradskillnad på synden där relationer mellan blodsfränder och mellan personer i lodräta släktförbindelser ansågs vara grövre förbrytelser, än då mannen och kvinnan inte var biologiska släktingar alternativt om deras familjeband var i sidled. Detta tolkar jag som ett försvar för den samhällseliga strukturen där hierarkin var en av grundstenarna. Om inte hierarkin fungerade riskerade stabiliteten i samhället att falla samman. För att bibehålla ordningen låg det därför i hovrättens intresse, som representant för överheten, att markera extra tydligt om den förbjudna relationen stred mot den allmänna ideologin. Individernas egen upplevelse av förhållandet var i rättens ögon helt ointressant i dessa fall.

När vanligt folk tog ställning till olika incestuösa relationer, tycks man däremot ha tagit större hänsyn till hur relationen fungerade och vilka enskilda individer som var inblandade, än till vilken släktrrelation ärendet behandlade. Våld och utnyttjande accepterades inte, medan flera till synes ömsesidiga relationer, både i horisontella och i vertikala led, fick aktivt eller passivt stöd, även då släktskapet var nära. Giftna personer fick oftare stöd än ogiftna och yngre personer fick oftare stöd än äldre.

Under tidigmodern tid bestod det sociala skyddsnätet till stor del av den närmaste familjen, och individens plats i den lokala samhällsstrukturen var många gånger beroende av hur hon/han uppfattades av sin omgivning. Den individuella hedern och den enskildes familjesituation förefaller därför ha varit avgörande för vilket stöd en person, som anklagats för incest, kunde få. Respekterade samhällsmedlemmar med starka familjeband förlorade inte

ens efter en incestuös handling automatiskt allt stöd omkring sig och såväl kvinnor som män kunde omfattas av omgivningens sympati. Fallen är dock för få i de biologiskt besläktade relationerna, för att säkerställa en slutsats. Några tecken tyder på att blodbanden inte var så betydelsefulla för omgivningens bedömning av brottet. Exempelvis försvarades en kvinna av sin familj trots att hon hade haft ett förhållande med sin systerson. Dessutom har inget aktivt fördömande från lokalsamhället antecknats i hovrättens protokoll vid övriga biologiskt relaterade förhållanden.

Men det finns andra tecken som pekar åt motsatt håll. Siffrorna som anger antal graviditeter i förhållande till antalet ärenden antyder en större benägenhet från omgivningen att anmäla biologiskt besläktade relationer än icke-biologiska. Dessutom finns det i det undersökta materialet ett fall där en far missbrukade sin biologiska dotter. Fadern dömdes till döden men dottern frikändes helt. Rättens formuleringar avslöjar en speciell avsky för denna blodsbaserade relation, som ansågs vara direkt naturvidrig, och man rekommenderade att flickan skulle få flytta till en annan ort, för att undkomma skvaller och fördömande i sin omgivning. Åtminstone hovrättens ledamöter fann det alltså sannolikt, att även lokalsamhället skulle reagera extra kraftigt på ett sådant släktskap. Omgivningen är emellertid totalt sett retfullt osynlig i flera hovrättsprotokoll som behandlar biologisk incest.

Det förekom inga formella protester mot brottsdefinitionen av incest i de närmare leden och den stora andelen av bekännelser (trots att de skedde efter starka påtryckningar) pekar på en förankring av brottsbedömningen hos allmogen. Samtidigt finns det starka tecken på stöd från lokalsamhället för brottslingarna som hade begått incest. Med tanke på tidigare resultat från forskare som Österberg, Lindstedt Cronberg och Thunander som alla beskriver en tät uppslutning kring sexualkontrollen, är det sannolikt att stödet, som har visats i dessa sammanhang, kan relateras till det förväntade straffet. Det vill säga att även om man ansåg att ett brott hade begåtts, bedömde man inte att det hotande dödsstraffet stod i relation till missgärningen. Ett par ifrågasatte dessutom explicit strafföljdens rimlighet. Enligt Telstes antaganden var detta också en trolig förklaring till att incestbrotten försvann från de norska domstolarna mot slutet av 1600-talet.

I argumentationen kan man spåra olika genusföreställningar som fanns inbäddade i den samtida uppfattningen av vad som var manligt respektive kvinnligt beteende. Idén av den sedesamma och passiva kvinnan som försvarade sin dygd ställdes här mot bilden av den aktiva men farliga förförerskan, som kunde utnyttja sin sexuella dragningskraft för att kontrollera mannen. I samband med häradsrättens förhör anspelade några män på den stereotypa föreställningen av den förföriska kvinnan som lurade mannen i fördärvet. Detta var

dock ingen strategi som vann gehör hos hovrätten, som tvärtom helt ignorerade sådana anspelningar. Inte heller kvinnorna själva använde argument som syftade på deras sexualitet utan framställde sig som passiva offer för mannens initiativ – oavsett om han tagit till våld eller övertalning.

Det rättsliga utgångsläget för åtalade kvinnor och män var förhållandevis jämlikt. Det begångna brottet ansågs vara lika allvarligt oavsett om det var en kvinna eller en man som stod åtalad. Dock låg det en inbäddad möjlighet i samhällsstrukturen för män att missbruka sin auktoritet och utnyttja kvinnor i sin närhet. Detta var assessorerna medvetna om och vid de rättsliga förhandlingarna som följde på en incestanklagelse, kunde det visa sig vara en fördel för kvinnan. Genom att hävda att hon tvingats eller tubbats kunde hon vinna rättens och omgivningens stöd, lättare än vid ett ”vanlig” våldtäktsmål där parterna inte stod i något släktförhållande till varandra. Fler kvinnor än män blev därför benådade. Detta ligger även i linje med Hassan Janssons forskningsresultat. Å andra sidan var det också fler kvinnor som åtalades från början, eftersom fler män rymde innan målet kom inför domstol. Uppenbarligen var det betydligt svårare för en kvinna att hålla sig undan och att leva på rymmen än det var för en man, och samhällsstrukturen gynnade därmed mannens chanser att undkomma förhör överhuvudtaget. Men kvinnan hade alltså en viss fördel vid de rättsliga förhandlingarna genom att hovrättens representanter företrädesvis erkände mannens sexuella behov och hans aktiva roll i sexuella förhållanden, vilket gynnade kvinnan i de fall hon sökte skjuta ansvaret för relationen på mannen.

Vilken roll spelade då känslorna vid förhandlingarna i rättssalen?

I stort sett kan man säga att de känslouttryck som stod i samklang med den generella samhällsideologin väckte gehör från hovrättens sida och kunde leda till mildare straff. Ödmjukhet, underdånighet och uttalad respekt för den hierarkiskt uppbyggda samhällsordningen liksom också ånger, tårar och resignation förmedlade en acceptans av den egna skulden och en förtröstan på Guds nåd och barmhärtighet. Det fanns däremot inget att vinna på att protestera mot reglerna eller att försvara sitt agerande genom att anspela på egna upplevelser eller kärlekens dragningskraft. Starka passioner som lockat till synd betraktades snarast som en försvårande omständighet och sådana känslor borde, enligt det samtida budskapet, bekämpas av den enskilde.

Trots vetskap om syndens allvar förmådde eventuella inre skuld-känslor sällan brottslingarna att själva uppenbara sina missgärningar. De allra flesta ärenden verkar istället ha kommit till rättens kännedom genom skvaller eller angivelser. Offentliggörandet av brottet ställde sedan saken på sin spets. Genom att erkänna sitt brott och möta omgivningens

reaktioner förefaller den enskildes upplevelse av skuld, skam, rädsla och ångest ha intensifierats. Skam- och skuldkänslor förstärkte varandra men fortfarande hoppades de åtalade på förlåtelse och nåd från sin omgivning, från den höga överheten och från Gud.

När hovrätten fällde sin dom, legitimerade den ofta sitt beslut såväl genom hänvisning till formella lagar som med känslomässiga uttryck. De känslomässiga uttrycken hjälpte till att väcka medlidande eller avsky för den åtalade och skapade på så sätt närhet eller distans till personen, alltefter hur brottet framställdes och vilken dom hovrätten ansåg passande.

Göran Malmstedt påtalar i sin undersökning av folklig religiositet en skillnad mellan religionens teoretiska budskap och allmogens praktiska tolkning och tillämpning av densamma. Detta är ett resonemang som känns lika aktuellt när man studerar mitt material. I den normativa samtalsordningen definierades incest som ett brott mot Gud som endast kunde sonas med livet, och via prästerskap och överhet kommunicerades kontinuerligt föreställningen att hela folket hotades av himmelsk vedergällning i form av missväxt, krig och sjukdomar om brottslingen inte straffades. I praktiken tvekade dock inte hovrätten att mildra straffet eller benåda brottslingar, om man ansåg att förmildrande omständigheter förelåg. Inte heller allmogen tycks ha känt sig hotade av Guds eventuella ingripande utan agerade efter vad som framstår som en mer pragmatisk inställning till livet. Samhället genomsyrades förvisso av religionen, men dess praktiska funktion var kanske inte fullt så stelbent bokstavstroget som man i vanliga fall förknippar med det lutherskt ortodoxa samhället.

Min undersökning har gett svar på flera frågor och bitvis har jag känt stor närhet till de människor vars öden jag har läst om i domböckerna. Men samtidigt har det under arbetets gång väckts nya frågor och en önskan att få veta ännu mer. Hur var det egentligen med de blodsbaserade relationerna? Var släktens uttalade stöd till Marit Bengtsdotter, som hade haft en relation med sin systerson, en engångsföreteelse? Eller fanns det fler relationer av liknande nära släktskap som fick sin omgivnings aktiva stöd? För att svara på frågan måste man läsa fler fall, helst kompletterade med häradsrätternas domböcker.

En annan fråga som jag undrar över är hur vanligt det var med dispenser överhuvudtaget. Mitt material ger bara upplysning om de par som först bröt mot reglerna och sedan önskade gifta sig, men säger ingenting om de som eventuellt sökte dispens utan att först begå ett brott. Hur många dispenser godkändes och vilka relationskategorier tillhörde de? Eftersom det var domkapitlets uppgift att bedöma vilka relationer som kunde accepteras eller inte, är det kanske till deras arkiv man måste söka sig för att stilla sin nyfikenhet på detta plan. Domkapitlets protokoll kan möjligen också ge ny information om kärlekens roll i samhället.

Malin Lennartsson som har arbetat just med sådant material har ju spårat en tidig ”kärleksdiskurs”. Var detta den rätta arenan för sådana argument?

Och slutligen undrar jag vad som hände sedan? Hur förändrades föreställningarna genom tiderna? Hur såg det ut 100 år senare vid slutet av 1700-talet? Vilka incestbrott var vanligast då? Vilka straff resulterade det i? Och hade argumentationen förändrats? Claudia Jarzebowski beskriver en ökad koncentration av de känslomässiga argumenten i tyska domstolar. Följde den svenska utvecklingen samma mönster?

Men alla dessa frågor får förhoppningsvis bli utgångspunkter för en framtida doktorsavhandling istället!!

5. Bilagor

Tabell 1. Förbjudna led som behandlats i GHA Brottmålsutslag (serie BIIA) 1694-1716

(icke biologiska band)

	1694	-95	-96	-97	-98	-99	1700	-01	-02	-03	-04	-05	-06	-07	-08	-09	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	Totalt
SVÅGERSKAP																								
1. Hustrus syster	5		1		1	4		1			3		2		2	1	2			1	1			24
2. Hustrus halvsyster									1															1
3. Hustrus syskonbarn	2	2	1	1					1	2					1	1	2	1		1	1		1	17
4. Hustrus halvsyskonbarn	1							1							1	1		1						5
5. Hustrus kusin																	1							1
6. Hustrus faders kusin										1														1
7. Hustrus mor					1																			1
8. Hustrus mors halvsyster																							1	1
9. Hustrus brors frilla/änka											1	1												2
																								53
SLÄKT & SVÅGERSKAP																								
10. Sonhustru						1			1															2
11. Brors hustru				2							1													3
12. Halvbrors hustru							1																	1
13. Halvbrors sonhustru													1											1
14. Farbror-/Morbrors änka/frilla									1	1	1													3
15. Halvfarbror/Morbrors änka/frilla													1		1								1	3
16. Sonhustrus syskonbarn		1																						1
																								14
STYV-																								
17. Styvmor									1									1						2
18. Styvdotter					1	1	2	1		1	1	2		1	1		1	1	1	2			1	19
19. Styvdotters dotter									1	1														2
20. Styvsöns änka/frilla												2												2
21. Styvfars änka																	1							1
																								26
REL. M. INBÖRDES BESLÄKTADE																								
22. Två syster		1	1							1	1	1		1				2			1	2		11
23. Mor och dotter *																				1				1
24. Mor och styvdotter																							1	1
25. Kusiner																	1							1
26. Kvinna och hennes syskonbarn					1																			1
																								15
27. Två bröder *	1								1		1													3
28. Far och son *												2											1	3
																								6

Förbjudna led som behandlats i GHA Brottmålsutslag (serie BIIA) 1694-1716 (biologiska band)

	1694	-95	-96	-97	-98	-99	1700	-01	-02	-03	-04	-05	-06	-07	-08	-09	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	Totalt	
HELA BLODSBAND																									
29. Dotter					1																		1	2	
30. Syster					1					1										1					3
31. Moster/faster *														1											1
32. Syskonbarn		1						1		1															3
33. Kusin				1													1		1		1				4
																								13	

Förbjudna led som behandlats i GHA Brottmålsutslag (serie BIIA) 1694-1716 (halvbiologiska band)

	1694	-95	-96	-97	-98	-99	1700	-01	-02	-03	-04	-05	-06	-07	-08	-09	-10	-11	-12	-13	-14	-15	-16	Totalt	
HALVA BLODSBAND																									
34. Halvsyster												1													1
35. Halvsyskonbarn		1			1															1					3
36. Halvkusins dotter																						1			1
																								5	

Tabell 2.**Incestmål från GHA Brottmålsutslag, 1694-1716 (serie BIIA): Antal mål och relationer**

(en relation finns både i ”hustrus syster” och ”två bröder”)

	Antal mål	Antal relationer	Mål med fällande dom	Relation med fällande dom	Maka/make död
SVÅGERSKAP					
Hustrus syster*	24	22	18	17	3
Hustrus halvsystem*	1	1	1	1	-
Hustrus syskonbarn*	17	17	17	17	2
Hustrus halvsyskonbarn*	5	5	4	4	3
Hustrus kusin	1	1	1	1	-
Hustrus faders kusin	1	1	1	1	-
Hustrus mor*	1	1	Okänt utfall	Okänt utfall	-
Hustrus mors halvsystem	1	1	1	1	-
Hustrus brors frilla/änka	2	2	2	2	-
	53	51	45	44	-
SLÄKT +SVÅGERSKAP					
Sonhustru*	2	2	1	1	-
Brors hustru*	3	3	3	3	2
Halvbrors hustru*	1	1	0	0	-
Halvbrors sons frilla	1	1	1	1	-
Farbror-/Morbrors änka/frilla	3	3	3	2	2
Halvfarbror/morbrors änka/frilla	3	3	3	3	-
Sonhustrus syskonbarn	1	1	1	1	-
	14	14	12	12	
STYV-					
Styvmor*	2	2	2	2	2
Styvdotter*	19	17	16	16	1
Styvdotters dotter*	2	1	2	1	1
Styvsons änka/frilla	2	2	2	2	1
Styvfars änka	1	1	1	1	1
	26	23	23	22	
REL. M. TVÅ INBÖRDES BESLÄKTADE					
Två systrar*	11	11	6	6	-
Mor och dotter*	1	1	0	0	-
Mor och styvdotter*	1	1	1	1	-
Kusiner	1	1	1	1	-
Kvinna och syskonbarn	1	1	1	1	-
Två bröder*	3	3	1	1	-
Far och son*	3	3	1	1	-
	21	21	11	11	
HELA BLODSBAND					
Dotter*	2	2	1	1	-
Syster*	3	3	3	3	-
Moster/Faster*	1	1	1	1	-
Syskonbarn*	3	3	3	3	-
Kusin	4	4	3	3	-
	13	13	11	11	
HALVA BLODSBAND					
Halvsystem*	1	1	1	1	-
Halvsyskonbarn*	3	3	3	3	-
Halvkusins dotter	1	1	1	1	-
	5	5	5	5	

Tabell 3. Incestnål från GHA Brottnålsutslag, 1694-1716 (serie BIIA) med fällande dom där den/de åtalade riskerade dödsstraff.

Död = dömd till döden, B/K= dömd till böter eller kroppsstraff, F= friad från skuld men inte gärning

*Antal mål stämmer inte överens med antal relationer. Inom parentes =siffror minus "hustrus/halv/syskonbarn" som rutinmässigt benådades.

Relation som kunde leda till dödsstraff	Antal mål*	Antal anlag. Män/Kvinnor	Mannen				Kvinnan				Antal nämnda barn/antal rel. Procent inom parentes.
			Rymt	Död	B/K	F	Rymt	Död	B/K	F	
Hustrus syster	18	10/17	8	8	2	-		10	7		14/17 (82)
Hustrus halvsyster	1	1/1		1				1			1/1 (100)
Hustrus syskonbarn	17	16/17	1		16			1	16		12/17 (71)
Hustrus halvsyskonbarn	4	3/4	1		3				3	1	3/4 (75)
Sonhustru	1	1/1		1				1			1/1 (100)
Brors hustru	3	3/2		1	1	1		1	1		3/3 (100)
Styvmor	2	1/2	1	1				2			2/2 (100)
Styvdotter	16	7/15	9	7				11	4		15/16 (94)
Styvdotterdotter	2	1/1			1				1		1/1 (100)
Två systrar	6	4/3	2	2	2			2	1		6/6 (100)
Två bröder	1	-/1	1					1			1/1 (100)
Far och son	1	1/1			1				1		1/1 (100)
Mor och styvdotter	1	1/1			1				1		1/1 (100)
Dotter	1	1/1		1						1	0/1 (0)
Syster	3	2/3	1	2				2	1		2/3 (66)
Syskonbarn	3	2/3		2				2	1		2/3 (66)
Moster	1	-/1							1		1/1 (100)
Halvsyskon	1	1/1		1				1			1/1 (100)
Halvsyskonbarn	3	2/3		2				2	1		2/3 (66)
	85 (64)	57/78 (38/57)	24(22)	29(29)	27 (8)	1		37(36)	39(20)	2(1)	

Hustrus syskonbarn:
En man rymde efter vad som beskrivs som ett våldtäktsmål. En kvinna dömdes till döden för barnamord.

Hustrus halvsyskonbarn:
En man rymde efter vad som beskrivs som ett våldtäktsmål, kvinnan frikändes.

Tabell 4.

Incestmål från GHA Brottmålsutslag, 1694-1716 (serie BIIA) med fällande dom där den/de åtalade riskerade dödsstraff. Relationers ömsesidighet.

Procenttalen avrundade varför summan kan divergera med 100.

*Inklusive ”hustrus halvsystemer respektive hustrus halvsyskonbarn

Relation (antal)	Frivillig	Tubbad/Lockad	Tvingad	Okänd
Hustrus syster* (18)	(12) 67 %	(4) 22 %	(1) 6 %	(1) 6 %
Hustrus syskonbarn* (21)	(12) 57 %	(1) 5 %	(2) 10 %	(6) 29 %
Övriga svågskapsrelationer (4)	(3) 75 %	-	-	(1) 25 %
Relation med två inb. besläktade pers. (9)	(7) 78 %	-	-	(2) 22 %
Styvför/styvdotter (16)	(8) 50 %	(3) 19 %	(2) 13 %	(3) 19 %
Övriga styv-relationer (3)	(3) 100 %	-	-	-
Hela blodsband (8)	(2) 25 %	(5) 63 %	-	(1) 13 %
Halva blodsband (4)	(2) 50 %	(1) 25 %	-	(1) 25 %

Frivillig/tubbad/Okänd

Huruvida en relation var frivillig eller ej blir ofrånkomligen en subjektiv bedömning men den är ändå gjord efter några konsekventa kriterier. Jag har självklart räknat bort alla de mål där antydning gjorts att den ena parten (alltid hon) ”tubbats” eller ”tvingats”. De fall där ingen ledning ges, exempelvis ”hon erkänner med gråt en gång”, har jag kategoriserat som ”okänd” relation. Om det någonstans antytts att hon varit svagsint eller enfaldig räknar jag det som att hon har ”tubbats” liksom om något indikerar att hon fått betalt för sexuella tjänster med pengar eller varor. Om paret däremot har rymt tillsammans ser jag det som ett tecken på att båda varit överens och jag har också tagit viss hänsyn till personernas ålder efter premissen att ”ju äldre desto mindre chans för utnyttjande”. På samma sätt har jag låtit jag mig påverkas av hur länge ett förhållande har pågått med tanken att ”ju längre desto mindre chans att det baserades på tvång”. Liksom tidigare bör man dock se siffrorna som indikationer snarare än solida bevis.

Tabell 5.

Incestmål från GHA Brottmålsutslag, 1694-1716 (serie BIIA) med fällande dom där den/de åtalade riskerade dödsstraff, exklusive ”hustrus syskonbarn”. Relationers längd.

Procenttalen avrundade varför summan kan divergera med 100.

*Inklusive ”hustrus halvsystemer

Relation (antal)	En/enstaka	Veckor/månader	År	Okänd längd
Hustrus system* (18)	(10) 56 %	(4) 22 %	(1) 6 %	(3) 17 %
Övriga svågterskapsrelationer (4)	(1) 25 %	-	-	(3) 75 %
Relation med två inb. besläktade pers. (9)	(1) 11 %	-	(1) 11 %	(7) 78 %
Styvför/styvdötter (16)	(6) 38 %	(3) 19 %	(4) 25 %	(3) 19 %
Övriga styv-relationer (3)	(1) 33 %	-	-	(2) 66 %
Hela blodsband (8)	(3) 38 %	(3) 38 %	-	(2) 25 %
Halva blodsband (4)	-	-	-	(4) 100 %

Relationens längd

I de allra flesta mål framkommer det inte exakt hur långvarig en relation har varit. ”har haft olovligt umgänge ...” kan ju betyda allt från en enstaka händelse upp till årslånga förbindelser och har kategoriserats som ”okänd längd”. Däremot kunde de åtalade vinna uppenbara fördelar om de hävdade att brottet endast skett en eller några enstaka gånger samtidigt som en lögn vore svår att bevisa. Detta leder till slutsatsen att där man inte explicit har framhållit att den sexuella kontakten endast skett vid något enstaka tillfälle bör relationen ha pågått åtminstone några veckor. I mitt resonemang i uppsatsen antar jag därför att de relationer som i tabellen står under ”okända” är relationer som har pågått en tid.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt källmaterial:

Göta Hovrätts arkiv, Jönköping

- Brottmålsutslag 1694-1716, Serie BIIA.
- Brottmålsprotokoll 1700-1716, Serie All.

Landsarkivet i Lund

- Listers häradsrätts arkiv, 1700-1840, Urtima ting, Volym AIb:1, 1703,
Ingemar Olsson och Ellna Mattsdotter.
- Listers häradsrätts arkiv, 1700-1840, Urtima ting, Volym AIb:1, 7 jan. 1704,
Inga Persdotter och Per Svensson (rymd).
- Albo häradsrätts arkiv 1713-1715, Extraordinarie ting, Volym AIa:10, 22 maj 1713,
Jäppa Andersson och Karin Pärsdotter.
- Östra Göinge häradsrätts arkiv, 1710-1712, Extraordinarie ting, Volym AIa: 32,
2 aug. 1711, Torsten Nilsson (rymd) och Tova Jönsdotter.

Mikrokort

- Bråbo härad tingsprotokoll 1700-1704, Volym AI:4, 1701, sid. 360-368. (Filmnr: D43134), Kirstin Olufsdotter och Lars Böllia.
- Vista härad tingsprotokoll 1694-1699, Vol. AIa: 12, 1694 (Filmnr: D26913), Anna Ambjörnsson och Anders Linnardsson (rymd).
- Västbo härad tingsprotokoll 1698-1704, Volym AI:8, 1704, (Filmnr:D 48832), Anna Erlandsdotter och Johan Simonsson.
- Vättle härad tingsprotokoll 1676-1712, Volym AIa:3, 1702, (Filmnr: D21791)
Ingeborg Andersdotter och Anders Torstenson.
- Östkinds härad tingsprotokoll 1710-1713, Volym AI:4, 16 feb. 1713, sid 665-673,
(Filmnr: D45511), Catharina Olufsdotter och Abraham Andersson.

Tryckt källmaterial:

- 1686 års kyrkolag/ utgiven av Samfundet Pro fide et christianismo; med inledning av Gabriel Thulin, (Stockholm, 1936).
- Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736, efter offentligt uppdrag utgifna af Wilhelm Sjögren, Band III, Lagkommissionens protokoll 1712-1735, (Uppsala, 1901).
- Magnus Erikssons landslag, ed. Åke Holmbäck & Elias Wessén (Lund, 1962).
- Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner, ifrån år 1528. in til 1701 angående justitiæ och executions- ährender, med een förteckning på stadgarne främst, och ett fulkommeligit orda-register efterst wid wercket öfwer thes : innehåld; uppå hans kongl. maj:tz allernådigste befallning och privilegier, til thet almänne bästas tjenst, och hwars och ens särskilte nytto, sålunda med flijt samlade, och genom trycket i dagzliuset befordrade (=av= Joh. Schmedeman). (Stockholm, 1706). Utg. Schmedeman, Johan,
- Sveriges Rikes Lag. Gillad och antagen på riksdagen år 1734. Till 250-årsdagen av lagens tillkomst efter den första i antikva tryckta upplagan av år 1780 med inledning av Stig Jägerskiöld. (Lund, 1984), Faksimilutgåva.
- Swerikes rijkes lands-lag, som af rijksens råd blef öfwersedd och förbättrat: och af k. Christofer, Swerikes, Danmarks, Norikes, Wendes och Götha konung, palatz-grefwe widh Reen, och hertigh af Beijeren, årom efter C. b. 1442. stadfäst: så ock af menige Swerikes rijkes ständer samtyckt, gillat och wedertagen, efter then stormächtige, höghborne furstes och herres, herr Carls then nijondes, Swerikes, Göthes, Wendes, finnars, carelers, lappars i norlanden, the caijaners, och esters i Lifland &c. konungs, nådige befallning, år 1608. af trycket vtgången. Nu å nyo andra gången med anmärckningar uplagd. Med hans kongl. maj:tz nådige privilegio. I Stockholm, af directeuren Johan Henrich Werner, med egen bekostnad, år 1726. (I Stockholm, af directeuren Johan Henrich Werner, med egen bekostnad uplagdt, år 1726.).
- Åtgärder för lagförbättring 1633-1665. Urkunder samlade av C. J. Wahlberg, (Uppsala, 1878).

Litteratur:

- Aalto, Seppo, ”Sedlighetsbrottslighetens sociala bakgrund i Borgå län 1670-1690”, i *Historisk tidskrift för Finland*, 1990/2.
- Almquist, Jan Eric, ”Straffet för incest i Sverige under reformationstiden.” i *Svensk juristtidning*, (1961).
- Andersson, Gudrun, *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*, (Uppsala, 1998).
- Baldwin, John W. *The language of sex: Five voices of Northern France around 1200*, (Chicago, 1994).
- Bergenlöv, Eva, *Skuld och oskuld. Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680-1800*, (Lund, 2002).

- Bergenlöv, Eva, "Våldtäkt – brott mot Gud, ordningen eller individen?" i *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid.* Red. Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg & Eva Österberg, (Lund, 2002).
- Brundage, James A. *Law, sex and Christian society in medieval Europe*, (Chicago, 1987).
- Campos, Joseph J. "Foreword" i *The self-conscious emotions. Theory and research*, Ed. Jessica L. Tracy, Richard W. Robins and June Price Tangney, Foreword by Joseph J. Campos, (New York, 2007).
- Carmichael, Callum M. *Law, Legend and Incest in the Bible. Leviticus 18-20*, (New York, 1997).
- Christensen-Nugues, Charlotte, "Äktenskap och familj" i *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*, red. Christensson, Jakob, (Lund, 2004).
- Goetz, Jennifer, L. and Keltner, Dacher, "Shifting Meanings of Self-Conscious Emotions across Cultures" i *The self-conscious emotions. Theory and research*, Ed. Jessica L. Tracy, Richard W. Robins and June Price Tangney, Foreword by Joseph J. Campos, (New York, 2007).
- Grothe Nielsen, Beth, *Straffesystemet i borneperspektiv – seksuelle overgreb mod born i familien.* (Köpenhamn, 2001).
- Gunnlaugsson, Gísli Ágúst, "Sedlighetsbrott i Norden 1550-1850" i *Den 22. Nordiske historikermöte. Oslo 13-18 augusti 1994. Rapport II. Normer og sosial kontroll i Norden ca. 1550-1850. Domstolene i samspill med lokalsamfunnet.* Red. Tønnesson, Kåre, (Oslo, 1994).
- Hall, Lesley A. "Sexual cultures in Britain: some persisting themes" i *Sexual Cultures in Europe. National Histories*, ed. Franz X. Eder, Lesley Hall & Gert Hekma, (Manchester & New York, 1999).
- Hansen, Anna *Ordnade hushåll. Genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet.* (Uppsala, 2006).
- Héritier Françoise, *Two Sisters and Their Mother. The anthropology of Incest*, (New York, 1999).
- Hull, Isabel V. *Sexuality, State and Civil Society in Germany, 1700-1815*, (New York, 1996).
- Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, (Malmö, 1997).
- Jansson, Karin Hassan "Våldsgärning, illgärning, ogärning. Könskodat språkbruk och föreställningar om våld i den medeltida landslagen, *Våld. Representation och verklighet*, Red Eva Österberg och Marie Lindstedt Cronberg (Falun, 2006).
- Jansson, Karin Hassan, *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktion av kön i Sverige 1600-1800.*(Uppsala, 2002).
- Jarzebowski, Claudia, *Inzest: Verwandtschaft und Sexualität im 18. Jahrhundert*, (Köln 2006).
- Johannisson, Karin, *Melankoliska rum. Om ångset, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid.* (Stockholm, 2009).

- Johansson, Kenneth, ”Mannen och kvinnan, lusten och äktenskapet. Några tidstypiska tankegångar kring gåtfulla ting.” i *Jämmerdal och Fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*, (Stockholm, 1997).
- Jónsson, Mar, *Blóðskömm á Íslands*, (Reykavik, 1993).
- Jónsson, Mar, ”Defining incest by the word of God: Northern Europe 1520-1740” i *History of European Ideas*, vol. 18, nr. 6, (1994).
- Kuper, Adam, *Incest & influence. The private life of bourgeois England*, (Cambridge, 2009).
- Lennartsson, Malin, ”Hävdande och hustrubröst. Sexualitet, kropp och identitet i det tidigmoderna Sverige”, i *Historisk tidskrift*, 2009/129:3.
- Lennartsson, Malin, *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*, (Lund, 1999).
- Lindberg, Bo H. *Praemia et Ponae. Etik och straffrätt i Sverige i tidig ny tid*. (Uppsala, 1992).
- Lindstedt Cronberg, Marie, ”Heder och ära i tidigmodern tid” i *Förmoderna livshållningar. Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*. Red. Lindstedt Cronberg, Marie & Stenqvist, Catharina, (Lund, 2008).
- Lindstedt Cronberg, Marie, ”Incest – från brott mot Gud till brott mot barn inom familjen” i *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Red. Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg & Eva Österberg, (Lund, 2002).
- Lindstedt Cronberg, Marie, *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880*, (Lund, 1997).
- Liljequist, Jonas, *Brott, synd och straff. Tidelagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet*, (Umeå, 1992).
- Lövkrona, Inger, *Annika Larsdotter – barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*, (Lund, 1999).
- Malmstedt, Göran, *Bondetro och kyrkoro. Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige.*, (Lund, 2002).
- Marklund, Andreas, *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning*, (Umeå, 2004).
- McCabe, Richard A., *Incest, Drama and Nature's Law 1550-1700* (Cambridge, 1993).
- Morris, Polly, ”Incest or Survival Strategy? Plebeian Marriage within the Prohibited Degrees in Somerset, 1730-1835.” i *Forbidden History. The State, Society and the Regulation of sexuality in Modern Europe*. Red. Fout, John C. (Chicago och London, 1992).
- Naess, Hans Eyvind och Österberg, Eva, ”Sanctions, Agreements, Sufferings” i *People meet the law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*, red. Österberg, Eva and Sogner, Sölvi, (Oslo, 2000).

- Persson, Bodil, E. B. *Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne*. (Lund, 2001).
- Reddy, William M. "Against Constructionism. The Historical Ethnography of Emotions" i *Current Anthropology*, Vol. 38, Nr. 3, (1997).
- Rosenwein, Barbara H. "Worrying about Emotions in History" i *The American Historical Review*, Vol. 107, Nr. 3, (2002).
- Stadin, Kekke, "De starkaste banden" i *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, red. Christensson, Jakob, (Lund, 2005),
- Sundin, Jan, *För Gud, staten och folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600-1840*.(Stockholm, 1992).
- Telste, Kari, *Brutte løfter. En kulturhistorisk studie av kjønn og aere 1700-1900*. (Oslo, 1999).
- Telste, Kari, *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*, (Oslo, 1993).
- Telste, Kari, "'Piger! Troe ei Elskers Ord'. Ekteskapsløfter i norsk rett fra reformasjonen til 1900" i *Seklernas Sex: bidrag till sexualitetens historia*, red Bergenheim, Åsa och Lennerhed, Lena, (Stockholm, 1997).
- Terjesen, Harriet Marie, *Blodskam og Leiermål i Forbudne Ledd. En studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602-1659/61*. (Tingbokprosjektet, Oslo, 1994).
- Thunander, Rudolf, *Hovrätt i funktion. Göta hovrätt och brottmålen, 1635-1699*. (Stockholm, 1993).
- Thunander, Rudolf, *Förbjuden kärlek., Sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talets Sverige*, (Stockholm, 1992).
- Tracy, Jessica L, Robins, Richard W. and Tangney, June Price, "Preface" i *The self-conscious emotions. Theory and research*, Ed. Jessica L. Tracy, Richard W. Robins and June Price Tangney, Foreword by Joseph J. Campus, (New York, 2007), sid. XIII.
- Turner, Jonathan and Maryanski, Alexandra, *Incest. Origin of the taboo*, (London, 2005).
- Österberg, Eva, "Den förmoderna kvinnan – variationer och tvetydigheter", i *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*, (Stockholm, 1997).
- Österberg, Eva, *Folk Förr. Historiska essäer*, (Stockholm, 1995).
- Österberg, Eva "Rätt och moral" i *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, (Lund, 2005).
- Österberg, Eva, Lennartsson, Malin och Naess, Hans Eyvind, "Social Control Outside or Combined with the Secular Judicial Arena" i *People meet the law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*, red. Österberg, Eva and Sogner, Sölvi, (Oslo, 2000).

Internet:

- <http://www.ne.se/sok/incest?type=NE> efter sökning 101108
- <http://www.expressen.se/nyheter/1.1918069/s-politiker-gor-incest-lagligt?viewstyle=>
efter sökning 110226
- <http://www.aftonbladet.se/wendela/article8308067.ab?service=print> efter sökning
110226